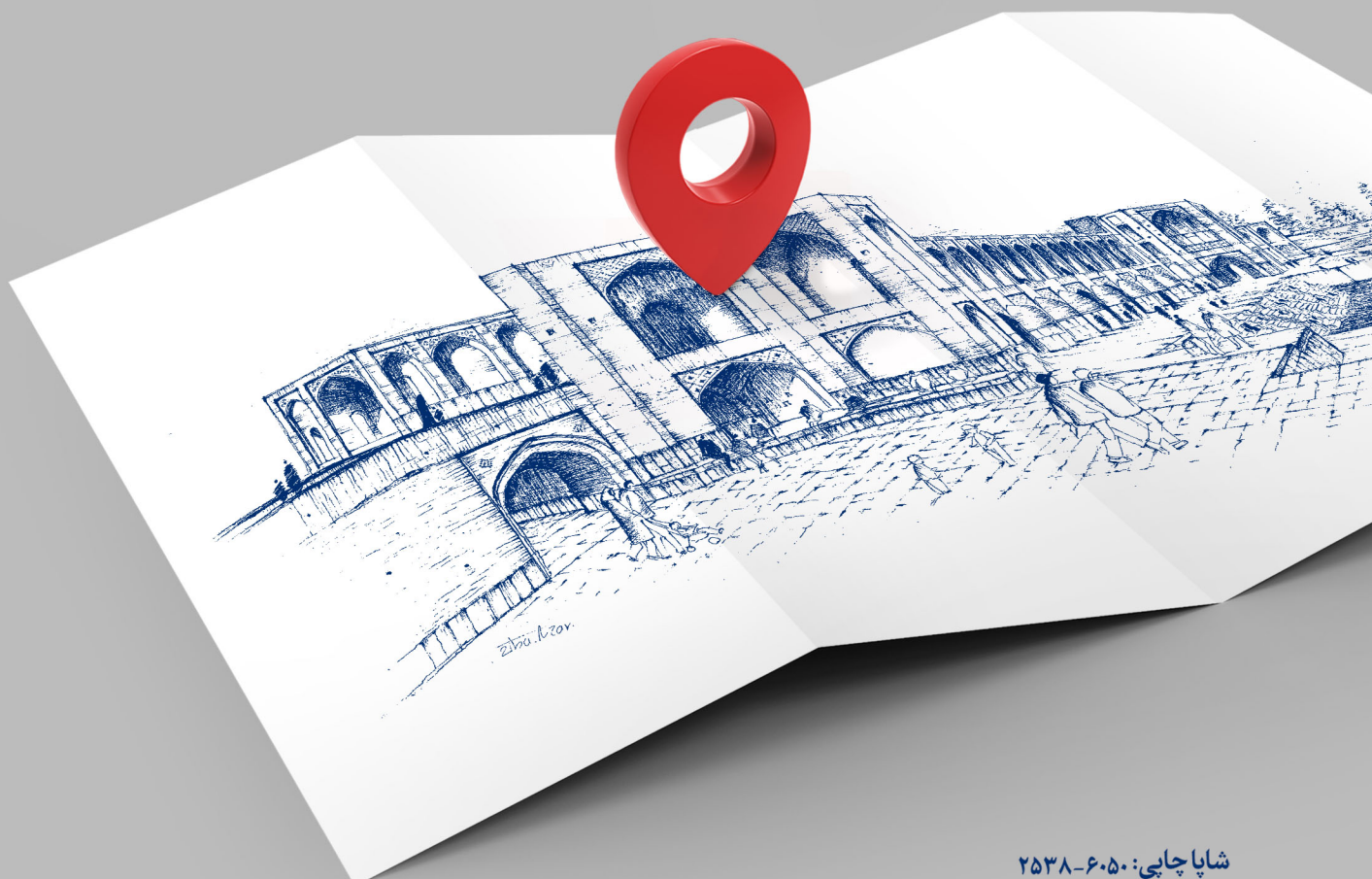

فصلنامه پژوهش های مکانی فضایی

سال ششم، شماره دوم، پیاپی (۲۲)، بهار ۱۴۰۱

- بازشناسی مفهوم شهرشاد مبتنی بر تجارب و اسناد جهانی
- بررسی تجارب برنامه ریزی مسیرهای دوچرخه درمونترال
- تحلیل نواحی اجتماعی شهری در منطقه ۷ شهر اصفهان بر پایه استفاده از مدل سه ساخت و فن نقشه های همپوش
- ارائه راهکارهای مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان
- بررسی چگونگی شکل‌گیری فضاهای بی دفاع شهری (استان اصفهان)
- برنامه ریزی توسعه سکونتگاه‌های حاشیه‌ای کلانشهرها با رویکرد استراتژی توسعه شهری (CDS) (منطقه مطالعاتی: محله امیر عرب اصفهان)

فصلنامه علمی پژوهش‌های مکان فضایی

سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱

مدیر اجرایی: خاطره امیری

مدیر تحریریه: الهام قاسمی

کارشناس اجرایی: فائزه کمالی

ویراستار ادبی: سعیده هرنندی زاده

ویراستار انگلیسی: رضوان ظفری

طراح جلد و یونیفرم: عرفان غلامی

کروکی روی جلد: زیبا آذر

صفحه آرا: جعفر خدادی

صاحب امتیاز: جهاد دانشگاهی

مدیر مسئول: مهدی ژيانپور

سر دبیر: محمد مسعود

دبیر تخصصی: احسان رنجبر

هیئت تحریریه:

نعمت‌الله اکبری، حامد بخشی، فروزنده جعفرزاده پور،

علی حسنی، نعمت‌الله فاضلی، محمود قلعه‌نویی،

محمد مسعود، مهدی منتظرالحجه، مرتضی میرغلامی

مقالات این فصلنامه در پایگاه‌های زیر نمایه خواهد شد:

www.noormags.com

www.magiran.com

www.Civilica.com

www.ensani.ir

سایت اختصاصی: www.jspr.jdisf.ac.ir

ایمیل: jsprjdisf@gmail.com

مجاز شماره ۷۸۵۳۹ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ISSN: 2538-6050

فهرست مقالات

بازشناسی مفهوم شهر شاد مبتنی بر تجارب و اسناد جهانی ۵
سحر سماواتی

بررسی تجارب برنامه‌ریزی مسیرهای دوچرخه در مونترال ۱۹
صبا خلجی، مهسا عیسی‌پره، شقایق نصیری

تحلیل نواحی اجتماعی شهری در منطقه ۷ شهر اصفهان بر پایه استفاده از مدل سه ساخت و فن
نقشه‌های همپوش ۳۱
مریم عرب لودریجه، افسانه طالبی ورنوسفادرانی، محمود محمدی

ارائه راهکارهای مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان ۴۳
علی شفیعی دارافشانی

بررسی چگونگی شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع شهری (استان اصفهان) ۵۳
محترم بهمنی، اصغر محمدی

برنامه‌ریزی توسعه سکونتگاه‌های حاشیه‌ای کلانشهرها با رویکرد استراتژی توسعه شهری
(CDS) (منطقه مطالعاتی: محله امیر عرب اصفهان) ۷۳
کیوان رفیعی، احمد نجفی، بهاره تدین

مجله «پژوهش‌های مکانی فضایی» یکی از چند تلاش سازنده برای معرفی مفهوم «شهرشناسی» و بازسازی حوزه «مطالعات شهری» در مجموعه جهاد دانشگاهی واحد اصفهان است. این هدف‌گذاری از درک یک شکاف برمی‌آید؛ شکاف میان موقعیت این حوزه در جهان و ایران. مطالعات شهری در اوایل قرن بیستم مورد پذیرش دانشگاهی قرار گرفت، و در اوایل دهه ۱۹۷۰ به سرعت گسترش یافت. برخی از صاحب‌نظران نیز بر این عقیده‌اند که حوزه مطالعات شهری هرگز تا این اندازه نیرومند نبوده است. با این وجود در سپهر علمی پژوهشی کشورمان این حوزه هنوز به رسمیت شناخته نشده و عمدتاً به یکی از رشته‌های زیرمجموعه‌اش فروکاسته شده است. مطالعات شهری بر اساس اجماع مراکز معتبر علمی در دنیا حوزه‌ای میان رشته‌ای است که اصلی‌ترین هدفش شناخت و فهم شهرها از دیدگاه‌های علمی و نظری معتبر است. این حوزه میان‌رشته‌ای انجمن‌های حرفه‌ای، مجلات و نظریات خود را دارد و عمدتاً از روش‌های علوم اجتماعی استفاده می‌کند. محققین رشته‌های شهرسازی، معماری، و طراحی شهری همچنین تاریخ، جامعه‌شناسی، جغرافیا، اقتصاد، علوم سیاسی و مردم‌شناسی بیشترین دانش مطالعات شهری را تولید کرده‌اند.

مجله «پژوهش‌های مکانی فضایی» با تایید این گزاره که با وجود موضوعات نو و چالش‌برانگیزی که در قرن ۲۱ بوجود آمده است اکنون هم بهترین و هم بدترین زمان برای مطالعه شهرهاست، برای اجتناب از دامن زدن به آشفتگی نظری و روش‌شناختی موجود با تعهد به مرزهای حوزه مطالعات شهری از میان موضوعات بی‌شمار بر مطالعه «فضای شهری» متمرکز خواهد بود. مرکزیت یافتن این موضوع مفهوم مستلزم اعتقاد به پیچیدگی شهر به عنوان یک پدیده چندوجهی با ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی است. بر این اساس تلاش شده است اعضای هیات تحریریه مجله صاحب‌نظرانی متناسب با این ابعاد باشند.

در پایان ضمن دعوت از همه محققین، صاحب‌نظران و فرهیختگان علاقه‌مند به موضوع شهر و حوزه مطالعات شهری به مشارکت مجدانه در انتشار دستاوردهای علمی‌شان، امیدوارم تلاش مجموعه جهاد دانشگاهی و گروه علمی اجرایی مجله منجر به تقویت نگاه میان‌رشته‌ای به موضوعات مختلف از جمله شهر، به رسمیت‌شناسی حوزه مطالعات شهری و مفهوم شهرشناسی و ورود ایده‌ها و رویکردهای جدید به موضوع فضای شهری باشد.

مهدی ژبانیپور

مدیر مسئول

بازشناسی مفهوم شهر شاد مبتنی بر تجارب و اسناد جهانی

سحر سماواتی^۱

دکتری شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، پژوهشگر شادی و طراحی شهری، محقق دوره فرصت مطالعاتی
دانشگاه دلفت، هلند^۲

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۵ - ۱۷

چکیده

رویکرد شهر شاد از نگاه‌های نو در ادبیات معاصر شهرسازی و بیانگر ادراک مثبت افراد از مکانی است که در آن حضور دارند. بررسی ادبیات نظری حوزه شادی و شهر نشانگر آن است که علی‌رغم اهمیت مشخصات شهر بر شکل‌گیری احساسات شهروندان، نقش مؤلفه‌های شهرسازی و سیاست‌گذاری‌های شهری در آفرینش شادی کمتر کاویده شده است. نگاه به داده‌های جهانی نشانگر وضعیت نامناسب ایران در زمینه شادی است که بخشی از این وضعیت را می‌توان در کیفیت شهر و فضاهای شهری و زمینه‌های بروز شادمانی در این فضاها جستجو کرد. هدف این نوشتار بازشناسی رویکرد شهر شاد از تحلیل راهبردها، اصول راهنما و اقدامات انجام‌شده در مطالعات نظری و تجارب جهانی حوزه شهر شاد است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین مفاهیم اثرگذار بر شادی شهری مفاهیم سیاست‌گذاری‌های کلان جامعه، ابعاد کالبدی، ابعاد کیفیت فضای شهری و کیفیت زندگی است که در سه سطح کلان ملی، سطح میانی مدیریت شهری و سطح خرد ارتقاء کیفیت فضاهای شهری محقق می‌شود.

واژگان کلیدی: شادی، شهر شاد، شادی در شهر، فضای شهری.

۱. نویسنده مسئول: s.architect00@gmail.com

۲. پژوهشگر شادی و طراحی شهری، World Database of Happiness، رتردام، هلند.

مقدمه و بیان مسئله

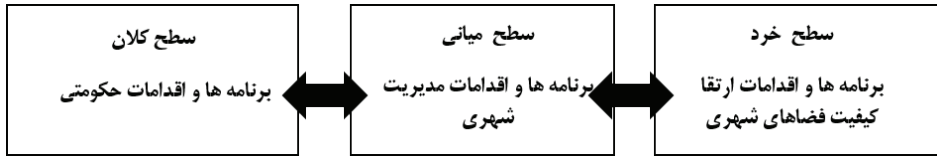
می‌داشتند (Samavati, Ranjbar, & Weijis-Perrée, 2020). اما در دوره معاصر به دلیل تغییرات فرهنگی نقش شادی در فرهنگ زندگی شهری کمرنگ شده است و آمارهای جهانی گزارش شادی نشانگر وضعیت نامناسب میانگین شادی ایرانیان است (میانگین ۴,۶) (Helliwell et al, 2012- 2021). به نظر می‌آید بخش قابل توجهی از این وضعیت را می‌توان در بررسی شهر و فضاهای شهری جستجو نمود. این پژوهش به دنبال واکاوی مفاهیم اثرگذار بر ارتقاء شادی در شهرها مبتنی بر یک نگاه جامع در مطالعات نظری و تجارب جهانی بوده به گونه‌ای که به ارزیابی اقدامات و سیاست‌گذاری‌های کلان در حوزه مطالعات شادی شهری می‌پردازد. فراهم آوردن این نگاه می‌تواند زمینه مناسبی جهت تدوین سیاست‌ها و راهکارهای ارتقاء شادی شهروندان فراهم نماید.

روش پژوهش

روش اصلی در این پژوهش موردپژوهی است. دو شهر کپنهاگ، بوگوتا و کشور بوتان به‌عنوان نمونه‌های موردی انتخاب شده‌اند. شاخص‌های اصلی در انتخاب این سه شهر آمارهای جهانی، ارجاع ادبیات نظری رویکرد شهر شاد به این شهرها و داشتن سند و برنامه ویژه در حوزه مباحث شادی بوده است. با توجه به پیوسته بودن مفهوم شادی با ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... و همچنین تنوع برنامه‌ها در این سه شهر، فراهم آوردن یک ساختار ثابت برای بررسی فرآیندی پیچیده است. در این راستا ضمن تحلیل اسناد و برنامه‌های این سه شهر و دلایل موفقیت آن‌ها در موضوع شادی، در ترکیب با ادبیات نظری شادی می‌توان مؤلفه‌های زیر را به‌عنوان مؤلفه‌های دربرگیرنده اقدامات مرتبط با شادی در این شهرها ارزیابی کرد. (نمودار ۱).

ارزیابی و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی، سالیان زیادی موضوع نظریه‌ها و پروژه‌های عملی در طیف وسیعی از رشته‌ها بوده است (Layard, 2007; Diener et al, 2003). در قرن بیست و یکم به‌عنوان قرنی که عمده جمعیت کره زمین در شهرها زندگی می‌کنند، اهمیت مطالعات کیفیت زندگی شهری دوچندان شده است. پرداختن به مفهوم شادی در جوامع و شهرها در دهه‌های اخیر برون‌دادی از تمرکز بر موضوع کیفیت زندگی است (Ballas, 2013). از سال ۲۰۱۱، سازمان ملل، دولت‌ها را موظف به ارتقاء شادی شهروندان نموده است و شادی در دستور کار توسعه جهانی جای گرفته است (Potapov, Shafranskaya, & Bozhya-Volya, 2016). شادی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل سلامت روانی، از بنیادی‌ترین مفاهیم مطرح در روانشناسی مثبت‌گرا است (محدثی و قربانی، ۱۳۹۶). انریکه پنالوسا، شهردار بوگوتا، با ابداع مفهوم «شادی شهری» پتانسیل شادی و رفاه را در سیاست‌های دولتی، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، آشکار نمود (Gardner & Assadourian, 2004). شادی شهری را می‌توان تجمیع مؤلفه‌های اثرگذار بر ارتقاء کیفیت فضاهای شهری دانست (Samavati & Desmet, 2022). نگاه به ادبیات حوزه شادی نشان می‌دهد که پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با مفهوم شادی، عمدتاً از دریچه مطالعات غیرشهرسازی انجام‌شده است (Samavati & Ranjbar, 2017). این در حالی است که شادی زمینه‌های پررنگی در تاریخ ایران باستان داشته است، ایرانیان، شادی را از موهبت‌های الهی می‌دانستند و جشن‌های ملی و محلی را به‌عنوان جزئی از آداب و مراسم دینی خود گرامی

1. Enrique Penalosa

نمودار شماره (1): ساختار بررسی نمونه‌های موردی

است که فرد کیفیت زندگی خود را به صورت کلی براساس مطلوبیت آن قضاوت می‌کند (نمودار شماره ۱) (Lancée, Burger, & Veenhoven, 2018). تعاریف و رویکردهای مختلفی برای مفهوم شادی وجود دارد، از زمان ارسطو، شادی دارای دو بعد هدونیا (لذت) و اودایمونیا (زندگی خوب) دیده شده است. در روانشناسی معاصر این ابعاد عموماً به صورت لذت و معنا تعریف می‌شوند و روان‌شناسی مثبت عنصر سوم مشارکت را به احساس خرسندی و شادی افزوده است (Ringelbach, & Berridge, 2010). ارسطو^۷ باور دارد که شادی یا "Eudaimonia" برترین لذت انسانی است که از خوشبختی یا خرسندی به دست می‌آید، وی معتقد است هدف سیاست باید ایجاد اودومونیا^۸ یا شادی باشد، بهترین حکومت از دیدگاه ارسطو آن است که بدنه سیاسی شادتری ایجاد می‌کند.

شادی در دستور کار سیاست‌گذاری‌های جهانی و مدیران شهری

شادی امروزه به عنوان سنجه پیشرفت اجتماعی و از اهداف سیاست عمومی در نظر گرفته می‌شود و مورد استفاده دولت‌ها، جوامع و سازمان‌ها برای تقویت سیاست‌ها در راستای زندگی بهتر است. در دهه‌های اخیر توجه فزاینده‌ای در سطوح ملی و بین‌المللی بر میزان اثرگذاری دولت‌ها بر سطح رفاه شهروندان شده است. از بوتان تا انگلستان و از سیاتل تا هنگ کنگ، جوامع و تصمیم‌گیران در جستجوی

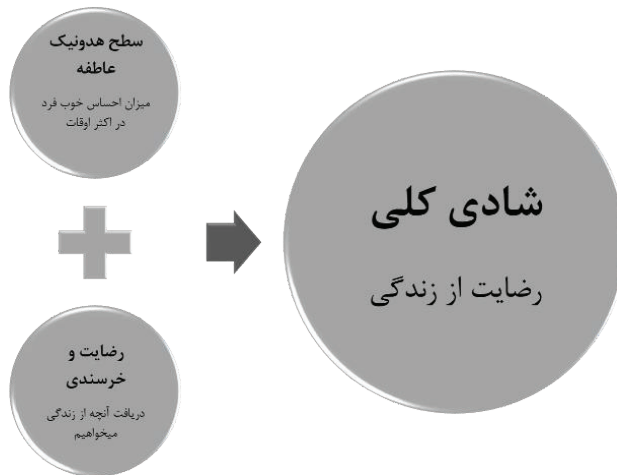
باید خاطرنشان کرد که اقدامات و برنامه‌های ارتقاء کیفیت فضاهای شهری خود بخشی از برنامه‌های مدیریت شهری است ولی در این ساختار منظور از برنامه‌های مدیریت شهری راهبردها، طرح‌ها و برنامه‌های کلان است. همان‌گونه که نمودار نشان می‌دهد در حوزه مباحث شهر شاد، اقدامات در هر سه سطح تأثیر متقابل دارند. هر کدام از نمونه‌های انتخاب‌شده به عنوان نمونه موردی در یک یا دو سطح برنامه‌های قوی‌تر و منسجم‌تری ارائه داده‌اند. به عنوان مثال انتخاب بوتان به دلیل سیاست‌های ویژه شادی در مقیاس ملی است. پس از تجمیع تحلیل‌های به دست آمده از این سه نمونه، اصول راهنمای برنامه‌ریزی و طراحی شهر شاد ارائه می‌گردد. در این راستا ابتدا بستر جهانی نگاه به شادی مطرح شده و سپس نمونه‌های موردی ارائه می‌گردد.

مبانی نظری مفهوم شادی

شادی مفهومی فازی و چندبعدی است که محققان به شیوه‌های مختلف آن را تعریف کرده‌اند، خوشبختی^۱، خوشحالی^۲، رضایتمندی^۳، لذت^۴، کیفیت زندگی^۵ و شکوفایی^۶ مفاهیم مرتبط با شادی هستند (Abdullah, & Zulkifli, 2016; Okulicz-Kozaryn, & Mazelis, 2018). مبتنی بر تعریف وینهون، شادی درجه‌ای

1. Wellbeing
2. Gladness
3. Satisfaction
4. Pleasure
5. Quality of life
6. Flourishing

7. Aristotle
8. Eudemonia

تصویر شماره (۱): عناصر شادی، (منبع: برگرفته از Lancée, Burger & Veenhoven, 2018)

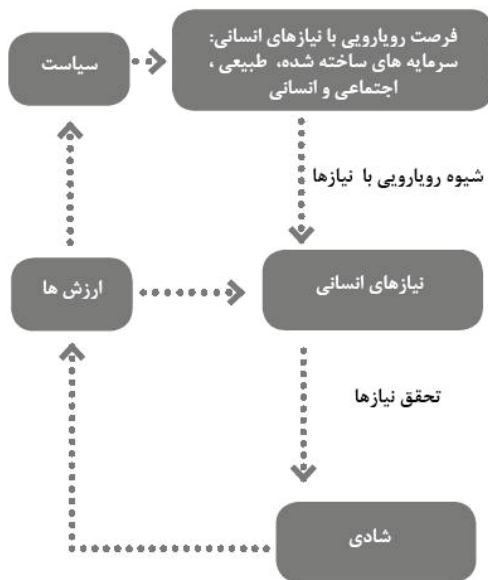
روبرو هستند: پیروی جمعیت، رقابت‌های اقتصاد جهانی و نیاز به بازپرداخت مداوم به کارگران، ازهم گسستگی جامعه و محرومیت اجتماعی، تغییر انتظارات دولت، کارمندان، خانواده و مسئولیت‌های شخصی، مدل‌های جدید خدمات‌رسانی و علم و فناوری نوین هستند (Jenkins, Meltzer, Jones, Brugh, Bebbington, Farrell, & Knapp, 2008). شاد زیستن در شرایط و بسترها، معنای واقعی خود را پیدا می‌کند (عنبری، ۱۳۹۶: ۱۰۵). در ایران در طول سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷، تغییرات مثبتی در شاخص‌های توسعه انسانی صورت گرفته است، اما در مقایسه با کشورهای همسایه،

علت شادی هستند. شروع این مطالعات را می‌توان از گزارش "کمیت‌ه استیگلیتز" دانست که شاخص‌های خوشبختی ذهنی (SWB) را در کنار متغیرهای پیشرفت، نرخ بیکاری و امید به زندگی در نظر گرفت (Bache, & Reardon, 2016). این تغییر در دیدگاه سیاسی ناشی از نارضایتی از شاخص GDP در سنجش خوشبختی و پیشرفت انسان بوده است (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009) و از انتخاب بوتانی‌ها در بیش از ۴۰ سال قبل الهام گرفته شده است که شادی را به‌عنوان هدف ملی خود قرار داده‌اند (Ura, 2015). در بین چالش‌های سیاست‌گذاری شهری که با شادی

جدول شماره (۱): معیارهای سنجش شادی در سطح کلان

شاخص‌های مورد بررسی	مآخذ
کیفیت دموکراتیک، کیفیت دسترسی ^۱ ، سرانه GDP، آزادی انتخاب در زندگی، بخشندگی، حمایت اجتماعی، ادراک فساد، حقوق سیاسی، آزادی‌های مدنی؛ آزادی اقتصادی و آزادی سیاسی	World happiness report
اعتماد به دولت محلی، سرانه GDP، کیفیت دموکراتیک، کیفیت دلیوری اعتماد، نا عدالتی، صلح و جنگ	Gallup World Poll's Measure of Confidence in National Government

1. Stiglitz Commission

نمودار شماره (۲): جایگاه شادی در ارتباط با سیاست‌گذاری شهری (سماواتی و رنجبر، ۱۳۹۸)

مفهوم شهر شاد در مطالعات نظری

مشخصات یک شهر می‌تواند بر چگونگی تجربه شهر اثرگذار باشد و منجر به تجربه احساسات مختلف گردد (Benabbou & Lee, 2019)؛ بنابراین طراحی شهرهایی که جذاب و پاسخگوی نیازها و تقاضای شهروندان بوده و منجر به تجارب مثبت در شهر گردد اهمیت زیادی نزد سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، مدیران و طراحان یافته است. ریشه مفهوم شهر شاد به ایده اتوپیا در کتاب جمهوری افلاطون بازمی‌گردد که در آن جامعه نمونه با شرایطی برابر و برتر برای همه شهروندان توصیف شده است. در چنین جامعه ایده‌آلی، شهروندان می‌توانند به‌سادگی احساس شادی داشته باشند (Chao, Liu, Kalman, Lu, & Cai, 2017). همچنین رابطه احساسی افراد با محیط شهری دهه‌های مختلف مورد توجه پژوهشگران

رضایت و شاد زیستی پایینی تجربه شده است (عنبری، ۱۳۹۷). مفاهیم شادی، خرسندی و زندگی خوب انعکاس‌دهنده ارزش‌ها، اخلاقیات و ایده‌آل‌های یک فرهنگ در مکان و زمان خاص می‌باشد (McKenzie, 2016). جهت ارزیابی سیستماتیک سیاست‌گذاری‌های دولتی و اثرگذاری آن‌ها بر کیفیت زندگی افراد گام‌هایی پیشنهاد شده است که می‌توان به تحلیل داده‌های شادی در جزئیات کافی برای قیاس دلایل شادی برخی از محلات و ملت‌ها نسبت به سایرین و تدوین چارچوب سیاست‌گذاری و بستر سنجش رفاه^۱ جهت دستیابی به پایداری، شادی و رضایتمندی از خوشبختی فردی و اجتماعی و هدایت اندیشه‌ها و فعالیت‌های سیاسی و عمومی اشاره نمود (Helliwell, Huang & Wang, 2020).

از نظر اجتماعی، جمع‌گرایی‌های شادمانه، رضایت از تحولات مثبت اجتماعی مانند برقراری عدالت، امنیت، افزایش کیفیت زندگی، کمک به هم‌نوع و گسترش دموکراسی به مفهوم نشاط معنا و قوت می‌بخشد. شاد زیستی بدون همراهی این عوامل، معنا صفت جامعه‌شناختی خود را از دست می‌دهد (عنبری، ۱۳۹۶). حکومت خوب یک شاخص قوی بر احساس شادی شهروندان است (Orviska, Caplanova, & Hudson, 2014). شهروندانی که در جوامعی با آزادی اقتصادی و سیاسی بیشتر، فساد کمتر و مهاجران بیشتر هستند شادتر از جوامع دارای آزادی کمتر، فساد اقتصادی بیشتر و مهاجران کمتر هستند (Veenhoven, 2012). به‌صورت عمومی، ساکنان ملت‌های ثروتمند شادتر از ساکنان ملت‌های فقیر هستند (Diener et al., 2009).

1. Welfare

بوده است (Shoval, Schvimer, & Tamir, 2018). پیشگامان مطالعات شهری همچون پارک^۱، برگس^۲، مکزی^۳ (۱۹۲۵)، زیمل^۴ (۱۹۰۳) و لینچ^۵ (۱۹۶۰) همگی بر این باور بودند که تجربه احساسی افراد در محیط شهری توسط ابعاد کالبدی، اجتماعی و فرهنگی شهر شکل می‌گیرد (همان). شهر شاد مکانی است که نیاز گروه مختلف کاربران را برآورده می‌سازد؛ و به آنان حس خوب و آسایش بخشیده، هر گروه استفاده‌کننده را به استفاده آزادانه از فضای عمومی تشویق می‌کند و از آن‌ها به‌طور کامل استقبال می‌کند. چنین شادی می‌تواند به‌صورت مستقیم‌تری در کنار کیفیت‌هایی چون شامل پیوستگی با مکان یا حس خوب در مکان و کیفیت حس تعلق طبقه‌بندی گردد (Chao, Liu, Kalman, Lu, & Cai, 2017). علاوه بر این امنیت محله، قیمت مسکن، درآمد نسبی، وضعیت اجتماعی-اقتصادی و سرمایه اجتماعی نیز منجر به شادی می‌شود. مطالعات سماواتی و رنجبر نشان دهد که مهم‌ترین ابعاد اثرگذار بر ارتقاء شادی در شهر و فضاهای شهری شامل ابعاد کالبدی محیط، کیفیت فضای شهری، ابعاد ذهنی و ویژگی‌های جامعه می‌باشد (سماواتی و رنجبر، ۱۳۹۷). شادی شهری ادراک مثبت افراد از مکانی است که در آن زندگی می‌کنند و آن‌ها را دعوت می‌کند تا زمان زیادی را در آن سپری کنند و یا آن را برای زندگی مجدد با تجارب مشابه انتخاب کنند (Sepe, 2016). مطالعات و تجربیات جهانی نشان می‌دهد که محرک‌های کالبدی فضای شهری عاملی کلیدی در شادمانی بوده و از طریق ایجاد فضاهایی بانشاط و سرزنده می‌توان زمینه‌ساز شادی

شهروندان در مقیاسی فراتر از فضاهای عمومی و در نتیجه ارتقاء سلامت روان شهروندان شد. معیارهای پیاده‌مداری، عناصر محیطی (مانند مبلمان) و انسجام و پیوستگی فضا مهم‌ترین شاخص‌های کالبدی مؤثر بر ارتقاء شادی در فضاهای شهری می‌باشند (Samavati & Ranjbar, 2017).

تجارب جهانی ارتقاء شادی در شهرها

نگاه به ادبیات نظری رویکرد شهر شاد نمایانگر آن است که تجربه‌های برنامه‌ریزی و طراحی شهری نقشی مؤثر در شکل‌گیری این ادبیات داشته است. مرور ادبیات نظری شهر شاد نمایانگر آن است که تجربه‌های توسعه، ساماندهی، بازآفرینی فضاهای شهری و همچنین برنامه‌های ویژه مدیریت شهری، نقش مهمی در شکل‌گیری این رویکرد داشته‌اند و شهر کپنهاگ، بوگوتا و کثور بوتان به‌عنوان نمونه‌های موردی انتخاب شده‌اند. شاخص‌های اصلی در انتخاب این سه شهر آمارهای جهانی، ارجاع ادبیات نظری رویکرد شهر شاد به این شهرها و داشتن سند و برنامه ویژه در حوزه مباحث شادی بوده است. در نمونه‌های مورد بررسی این انسجام برنامه‌ای از سطوح ملی تا فضاهای شهری در مورد کپنهاگ بیشتر مشاهده می‌شود و به همین دلیل دانمارک در آمارها در صدر شادی قرار گرفته است. در بوتان تمرکز بر شادی بیشتر در سطوح ملی است و اساساً با تقویت این مفهوم در سطح قوانین و برنامه‌های کلان موفق به انتقال مفهوم به شهرهای خود شده‌اند. بوگوتا حالتی میانه دارد و تمرکز بر برنامه‌های مدیریت شهری و فراهم آوردن یک راهبرد و رویکرد جدید در نگاه مدیران شهری سبب شکل گرفتن مفهوم شهر شاد شده است. تجمیع برنامه‌ها و اقدامات انجام شده در این سه نمونه و مقایسه آن‌ها می‌تواند اصول راهنمای مشترکی در شناخت بیشتر رویکرد شهر شاد را پیش رو

1. Park
2. Burgess
3. McKenzie
4. Simmel
5. Lynch

جدول شماره (۲): مقایسه اصول راهنمای رویکرد شهر شاد در سه نمونه مورد بررسی

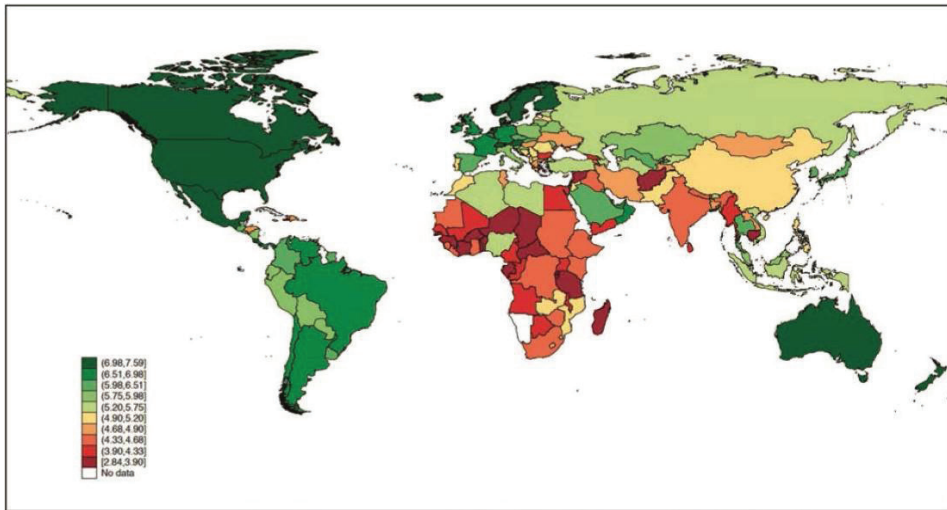
سطح	اصول	نمونه‌های مورد بررسی		
		بوگوتا	بو تان	کپنهاگ
سطح خرد	طرح‌ها و برنامه‌ها ارتقاء کیفیت فضاهای شهری	<ul style="list-style-type: none"> - طراحی مسیره‌های ویژه دوچرخه - طراحی مسیره‌های ویژه پیاده - برگزاری جشن‌ها و رویدادهای فرهنگی - توجه به تنوع در گونه و ماهیت فضاهای شهری - خلاقیت در طراحی فضاهای شهری - توجه به نقش گردشگری فضاهای شهری - برنامه‌ریزی تفریحات و سرگرمی در فضاهای شهری - توجه به تنوع قومی و فرهنگی در طراحی فضاهای شهری - در نظر داشتن نیازهای گروه‌های سنی و جنسی مختلف در طراحی فضای شهری - پررنگ کردن مشارکت مردم در طراحی فضاهای شهری - ارتقاء کیفیت کالبدی فضاها همچون سنگفرش، مبلمان و ... با تمرکز بر مصالح پایدار - دسترسی حداکثر به فضای سبز و طبیعی در طراحی - تبدیل پارکینگ‌های خودرو به پلازاهای شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی مسیر سیکلوویا - افزایش تعداد پارک‌های شهری و محله‌ای - تبدیل زمین‌های متروکه و رهاشده به پارک - کودک‌مداری در طراحی فضاهای شهری - افزایش تعداد خیابان‌های پیاده - طراحی شبکه منسجم مسیر پیاده و دوچرخه - فراهم کردن فضا برای ساکنان برای شرکت در فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت (ورزش، تفریح، هنر) - ارتقاء همبستگی اجتماعی و حس تعلق شهروندان به فضای شهری از طریق افزایش سرزندگی فضاهای شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - نگاه بو تان در رویکرد شهر شاد مبتنی بر برنامه‌های سطح کلان و میانی است. - باین‌وجود در بررسی برنامه‌های مرتبط با سطح فضاهای شهری می‌توان موارد زیر را ارائه داد: - حفظ هویت‌های فرهنگی و ارزش‌های سنتی - توجه به تنوع فرهنگی - ارتقاء سلامتی جسمی و سلامت روان شهروندان در فضاهای شهری
سطح میانی	برنامه‌های مدیریت شهری	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه ویژه حمل‌ونقل عمومی و مسیر دوچرخه - برنامه ویژه افزایش سرانه فضای سبز - به‌صورت متعادل در کل شهر - زمینه‌سازی مشارکت بخش خصوصی و عمومی جهت ساخت مسکن برای گروه‌های کم‌درآمد - تمرکززدایی - مبارزه با حاشیه‌نشینی - کاهش تراکم ساختمانی - کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه مدیریت حمل‌ونقل - برنامه مدیریت زیرساخت‌ها - افزایش مشارکت اجتماعی - برنامه مدیریت زیست‌محیطی - افزایش تنوع زیست‌محیطی - کاهش انتشار گاز CO₂ - حفاظت از محیط و میراث طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - طرح جامع ویژه شهر در ارتباط شهر و طبیعت - برنامه ویژه حمل‌ونقل عمومی - برنامه‌ریزی پلان آب‌وهوا در سال ۲۰۱۵ - استفاده از مصالح و انرژی‌های پایدار و کاهش انتشار گاز CO₂ - افزایش سطح فضاهای سبز در ساختار شهر و ارتقای دسترسی به آن‌ها - فراهم آوردن زمینه مشارکت اجتماعی شهروندان در تصمیم‌گیری‌های دولتی
سطح کلان	برنامه‌های حکومتی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فرصت‌های شغلی - افزایش عدالت و دموکراسی از طریق طراحی فضاهای عمومی و پارک‌ها - برنامه‌ریزی برای آموزش از طریق ساخت مدرسه، کتابخانه و بهبود و به‌روز کردن روش‌های آموزش در مدارس 	<ul style="list-style-type: none"> - معرفی و قانونی کردن شاخص نرخ شادی ملی در برنامه‌ریزی - تسهیل فعالیت‌های بخش خصوصی - تبیین نقش اصلی حکومت در ایجاد شادی بین افراد - برنامه‌ریزی در راستای دموکراسی و تمرکززدایی حکومتی - کاهش فقر - توسعه متعادل در سطوح ملی و منطقه‌ای 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سطح بالایی از مشارکت سیاسی - برنامه‌ریزی در راستای سطح پایین فساد و انحراف - ایجاد جامعه مدنی قدرتمند - برنامه‌ریزی در زمینه دموکراسی با عملکرد خوب - فراهم آوردن سطح بالای امنیت، اعتماد، آزادی و کامیابی - ایجاد یک زندگی متعادل

قرار دهد. جدول شماره ۲ تجمیع اقدامات و برنامه را از اسناد اصلی مطالعات کلان شادی در گزارش‌های جهانی شادی می‌باشد، حال این نکته مطرح است ارائه می‌دهد.

مروری بر گزارش‌های جهانی شادی همان‌طور که در جدول شماره ۲ معرفی گردید، یکی از اسناد اصلی مطالعات کلان شادی در گزارش‌های جهانی شادی می‌باشد، حال این نکته مطرح است که این گزارش‌ها تا چه حد می‌تواند پاسخگوی ارتقاء شادی در جوامع مختلف همچون ایران با بستر

جدول شماره (۳): بررسی گزارش‌های جهانی شادی در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۲

سال انتشار	محورهای مورد بررسی	کشورهای جایگاه نخست	جایگاه ایران
۲۰۱۲	وضعیت شادی در سطح جهانی دلایل شادی و بدبختی کاربردهای سیاست‌گذاری بررسی نمونه‌های موردی: بوتان، ONS، OECD	دانمارک، نروژ، سوئیس، هلند، سوئد	رتبه ۱۱۵ در بین ۱۵۶ کشور جهان با میانگین رتبه ۶۴۳/۴
۲۰۱۳	شادی جهانی: گرایش‌ها، توضیحات و توزیع بیماری ذهنی و ناشادی مزایای عینی خوشبختی ذهنی بازایی اخلاق در جستجوی شادی کاربرد خوشبختی به عنوان راهنمای سیاست‌گذاری رویکرد OECD در سنجش خوشبختی ذهنی از توانمندی تا خرسندی: سنجش ارتباط بین توسعه انسانی و رضایت از زندگی	دانمارک، نروژ، سوئیس، هلند، سوئد	رتبه ۱۱۵ در بین ۱۵۶ کشور جهان با میانگین رتبه ۶۴۳/۴
۲۰۱۵	معرفی و تنظیم وضعیت جغرافیای شادی جهانی چگونه خوشبختی ذهنی بر اساس سن و جنسیت در سراسر جهان متغیر است؟ نحوه سیاست‌گذاری باهدف شادی علوم اعصاب شادی ذهن‌های جوان سالم: دگرگونی سلامت روان در کودکان ارزش‌های انسانی، اقتصاد مدنی و خوشبختی ذهنی سرمایه‌گذاری بر سرمایه اجتماعی	سوئیس، ایسلند، دانمارک، نروژ، کانادا	جایگاه ۱۱۰ در بین ۱۵۸ کشور، میانگین رتبه ۶۸۶/۴
۲۰۱۶	معرفی وضعیت توزیع شادی جهانی ارتقاء اخلاقی شادی: بهترین اصول شادی شادی و توسعه پایدار: مفاهیم و مدارک	دانمارک، سوئیس، ایسلند، نروژ، فنلاند	جایگاه ۱۰۵ در بین ۱۵۷ کشور جهان با میانگین رتبه ۸۱۳/۴
۲۰۱۷	مطالعه مروری بنیان‌های اجتماعی شادی جهانی توسعه و شادی در چین، ۱۹۹۰-۲۰۱۵ انتظار برای شادی در آفریقا معیارهای کلیدی شادی و غم شادی در کار بازایی شادی آمریکاییان	نروژ، دانمارک، ایسلند، سوئیس، فنلاند	جایگاه ۱۰۸ در بین ۱۵۵ کشور مورد بررسی با میانگین رتبه ۶۹۲/۴
۲۰۱۸	شادی و مهاجرت مهاجرت بین‌المللی و شادی بین‌المللی آیا افراد مهاجر بین‌المللی با مهاجرت میزان شادی خود و خانواده‌شان را ارتقاء می‌دهند؟ مهاجرت شهری-روستایی و شادی در چین شادی و مهاجرت جهانی در آمریکای لاتین بنیان‌های اجتماعی شادی در آمریکای لاتین بحران سلامت در آمریکا و پارادوکس عید پاک	فنلاند، نروژ، دانمارک، ایسلند، سوئیس	جایگاه ۱۰۶ در بین ۱۵۶ کشور مورد بررسی، میانگین رتبه ۷۰۷/۴
۲۰۱۹	شادی و جوامع، نقش حکومت‌ها بر شادی شهروندان شادی جهانی در حال تغییر شادی و رفتار انتخابی شادی و رفتار اجتماعی: ارزیابی شواهد و مدارک وضعیت ناراحت‌کننده شادی در آمریکا و نقش رسانه دیجیتال داده‌های کلان و خوشبختی اعتیاد و ناشادی در آمریکا	فنلاند، دانمارک، نروژ، ایسلند، هلند	جایگاه ۱۱۷ در بین ۱۵۶ کشور مورد بررسی، میانگین رتبه ۵۴۸/۴
۲۰۲۰	محیط برای شادی محیط‌های اجتماعی برای شادی جهانی شهرها و شادی: رتبه‌بندی و تحلیل جهانی تفاوت شادی شهری-روستایی در سراسر جهان چگونه کیفیت محیط بر میزان شادی اثرگذار است توسعه پایدار و خوشبختی بشری استثنا جوامع شمالی: چرا کشورهای شمال اروپا به‌طور مستمر در بین شادترین جوامع جای دارند	فنلاند، دانمارک، سوئیس، ایسلند، نروژ	جایگاه ۱۱۸ در بین ۱۵۳ کشور مورد بررسی، میانگین رتبه ۶۷۲/۴

تصویر شماره (۲): جغرافیای شادی (منبع: Pykett, & Cromby, 2017: 198; Helliwell et al, 2015)

سال ۲۰۱۲ تا به امروز نشان می‌دهد که رویکرد این گزارش در ابتدا، بررسی میانگین شادی و دلایل اثرگذار بر شادی و نیز نقش سیاست‌گذاری‌ها بر شادی بوده است، در سال ۲۰۱۳، ابعاد عینی و ذهنی شادی و خوشبختی ذهنی در گزارش‌ها وارد شده است و در سال ۲۰۱۵، مفهوم جغرافیای شادی با استفاده از نقشه‌ای متشکل از رنگ‌های متنوع، به ارائه میانگین میزان شادی در کشورهای مختلف پرداخته است. در سال ۲۰۱۶ مفهوم شادی و توسعه پایدار مطرح گردید، توسعه پایدار رویکردی مهم در سنجش خوشبختی است که جوامع را دعوت به دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به شیوه‌ای یکپارچه می‌کند. اهداف توسعه پایدار منجر به دستیابی کشورها به سطح بالای رضایت از زندگی و خوشبختی می‌گردد. یافته‌های این گزارش نشانگر این است که ابعاد توسعه پایدار در ارزیابی تفاوت‌های شادی در کشورهای مختلف مورد نیاز هستند. در سال ۲۰۱۷ تأکید بر بررسی بنیان‌های اجتماعی شادی

فرهنگی، سیاسی و اقتصادی منحصربه‌فرد گردد. گزارش جهانی شادی^۱، گزارشی است که سالانه، توسط شبکه راه‌حل‌های توسعه پایدار^۲ سازمان ملل^۳ منتشر می‌شود. این گزارش شامل مقالات، رتبه‌بندی میزان شادی ملت‌ها بر مبنای پاسخ شهروندان آن‌ها به معیارهای مرتبط با ابعاد مختلف زندگی است (Astor, 2018). نخستین گزارش جهانی شادی در آپریل سال ۲۰۱۲ به‌عنوان متنی بنیادی با عنوان "دستیابی به سطح بالای شادی و خوشبختی: تعریف پارادایم اقتصادی جدید" منتشر شد (United Nations, 2012) و توجه بین‌المللی را به خود جذب نمود. این گزارش به میزان شادی جهانی، دلایل شادی و ناراحتی و کاربرد شادی در سیاست‌گذاری پرداخته بود. به‌استثنای سال ۲۰۱۴، از آن پس این گزارش به‌صورت سالانه منتشر می‌شود و عمدتاً مبتنی بر داده‌های نظرسنجی جهانی گالوپ^۴ می‌باشد. بررسی گزارش‌های جهانی شادی از

1. World Happiness Report
2. Sustainable Development Solutions Network
3. United Nations
4. Gallup World Poll

جهانی و بررسی شادی در چین، آفریقا و آمریکا و نیز شادی در محل کار مورد بررسی بوده است. در سال ۲۰۱۸ موضوع اصلی گزارش در بررسی شادی و مهاجرت می‌باشد. در سال ۲۰۱۹ معیارهای کلان اثرگذار بر شادی بررسی شده است و به نقش دولت‌ها در ارتقاء شادی شهروندان اشاره شده است. در سال ۲۰۲۰ برای نخستین بار نقش کیفیت محیط شهری در گزارش‌های شادی وارد شده است و دلایل شادی کشورهای اروپای شمالی بررسی شده است، در گزارش سال ۲۰۲۰، ۱۵۳ کشور مورد بررسی شادی قرار گرفته‌اند که فنلاند، دانمارک، سوئیس به ترتیب سه کشور نخست و ایران با میانگین رتبه ۵/۶۷۲ در جایگاه ۱۱۸ قرار دارد.

معیارهای ارزیابی کشورها در این رتبه‌بندی سرانه تولید ناخالص ملی^۱، حمایت اجتماعی^۲، امید به زندگی سالم^۳، آزادی انتخاب^۴، فعالیت‌های خیرخواهانه^۵ و درک فساد^۶ می‌باشد.

تصویر شماره ۲ نشانگر آن است که کشورهای آمریکای لاتین، بیشترین ارتقاء رتبه شادی را به علت ارتقاء الگوی حکمرانی و سیاست‌گذاری دولتی و نیز به علت معیارهای فرهنگی و قومیتی خاص منطقه تجربه کرده‌اند، در کشورهای آسیای شرقی نمره رضایت از زندگی پایین‌تری از سطح انتظار دارند، یافته‌ها به دلیل تفاوت‌های فرهنگی در پاسخ‌گویی به سؤالات مورد بررسی می‌باشد (Helliwell et al, 2015).

سرعت کاهش شادی تجربه‌شده در کشورهای اروپایی تحت اثر رکورد جهانی سال ۲۰۰۸ (به‌عنوان مثال یونان، ایتالیا، اسپانیا) سریع‌تر از کاهش GDP مورد

1. GDP per capita
2. Social support
3. Healthy life expectancy
4. Freedom to make life choices
5. Generosity
6. Perceptions of corruption

انتظار بوده که تعامل بین درآمد، حمایت اجتماعی و قدرت سازمانی را نشان می‌دهد (Ibid: 33). انتقادی که می‌توان بر گزارش‌های جهانی شادی مطرح کرد این است که یافته‌های به‌دست‌آمده از گزارش جهانی شادی و مدل‌های منتج از آن، نمی‌تواند به‌طور کامل بیانگر جغرافیایی پیچیده خوشبختی باشد. چراکه مدل‌ها به‌طور دقیق منطبق با واقعیت نیستند و تنها نمود انتزاعی از تجارب انسانی در فرهنگ‌های مختلف هستند و از سوی دیگر، هنوز شکاف‌های اساسی در فهم بهترین شرایط و بسترهای اجتماعی برای شادی وجود دارد. سوم، اینکه دانش در زمینه ارتباط واقعی بین ادراک ارسطویی "هدف زندگی"، شرایط جغرافیایی و اجتماعی که مردم خود را در آن می‌یابند، فعالیت‌های آنان و تجارب روان‌شناسانه وجود ندارد، در واقع سؤالات بررسی گزارش جهانی شادی، در ارتباط با چگونگی احساس افراد نسبت به شرایط مبهم است چراکه ویژگی‌های خاص فرهنگی که احساسات در آن تجربه می‌شود، شامل نوع رفتارهای سیاسی و ارزش‌های اقتصادی، مشخص نیست. در نتیجه باید بین مقیاس‌های ملی و محلی در تحلیل‌ها تمایز قائل شد.

نتیجه‌گیری

بررسی مبانی نظری و تجربه‌های ارائه‌شده حکایتگر آن است که دستیابی به شهر شاد در یک برنامه‌ریزی پیوسته از سطوح کلان ملی تا سطوح خرد را شامل می‌شود. شهروند در فضاهای عمومی شهری با کیفیت زمانی می‌تواند احساس لذت و شادی داشته باشد که از لحاظ ذهنی نیز از وضعیت عمومی جامعه، عدالت، اقتصاد و دموکراسی نیز رضایت داشته باشد. البته باید خاطر نشان کرد که اثرات سطوح مختلف در موضوع شادی متقابل بوده و برنامه‌ریزی در هر سطحی

می‌تواند به بهبود وضعیت شادی کمک کند. مبتنی بر اصول راهنمای ارائه‌شده در جدول ۲ و از مقایسه برنامه‌ها و اقدامات سه نمونه مورد بررسی می‌توان راهبردهای مشترک زیر را در راستای شناخت بیشتر رویکرد شهر شاد و همچنین دستیابی به اهداف شهر شاد را ارائه داد:

۱- سطح خرد: راهبردهای ارتقاء کیفیت فضاهای شهری در دستیابی به شهر شاد

- حرکت به سوی افزایش فضاهای پیاده‌مدار شهری
  - طراحی مسیرهای ویژه دوچرخه در فضاهای شهری
  - فراهم آوردن زمینه‌های تفریحات و سرگرمی، ورزش و هنر در فضاهای شهری
  - ارتقاء کیفیت کالبدی فضاهای شهری مبتنی بر مصالح پایدار
  - طراحی پارک‌های شهری در سطوح شهری و محلی
  - جهت دسترسی حداکثر شهروندان به فضاهای سبز
  - توجه به هویت‌های فرهنگی در فضاهای شهری
  - شامل ارزش‌های سنتی و تنوع قومی
  - توجه نیازهای گروه‌های مختلف سنی و جنسی در فضاهای شهری به‌ویژه کودکان
  - افزایش ماهیت رویدادمرداری فضاهای شهری مبتنی بر جشن‌ها، فستیوال‌ها و ...
  - طراحی فضاهای شهری به‌صورت انعطاف‌پذیر و سازگار با نیازهای شهروندان
  - ارتقاء سرزندگی، امنیت و حس تعلق در فضاهای شهری
  - توجه به نقش مشارکت مردمی در طراحی فضاهای شهری
- ### ۲- سطح میانی: راهبردهای مدیریت شهری در دستیابی به شهر شاد

- ارائه برنامه ویژه در راستای ارتقاء وضعیت حمل‌ونقل

- عمومی
  - ارائه برنامه ویژه جهت افزایش فضاهای پیاده‌مدار و سبز
  - برنامه‌ریزی در راستای پایداری و تنوع زیست‌محیطی، کاهش آلودگی و کاهش انتشار CO₂
  - برنامه‌ریزی در جهت افزایش مشارکت اجتماعی
- ### ۳- سطح کلان: راهبردهای ملی در دستیابی به شهر شاد

- افزایش عدالت و دموکراسی
  - کاهش فقر
  - برنامه‌ریزی ویژه در راستای آموزش
  - توسعه متعادل در سطوح ملی و منطقه‌ای
  - ایجاد فرصت‌های شغلی
  - توجه به نقش بخش خصوصی در توسعه
  - برنامه‌ریزی در راستای تمرکززدایی
  - افزایش مشارکت سیاسی شهروندان
  - توجه به شادی در برنامه‌های کلان.
- مجموع راهبردهای فوق زمینه لازم برای دستیابی به شهر شاد و در مرتبه بالاتر جامعه شاد را فراهم می‌آورد. همان‌گونه که در ابتدای پژوهش مطرح شد سطوح ذکرشده و به‌ویژه سطح خرد و میانی در ارتباط مستقیم با یکدیگر هستند و راهبردهای ارتقاء کیفیت فضاهای شهری به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از راهبردهای مدیریت شهری ارائه می‌شود. در عین پیوستگی و اثرگذاری متقابل این راهبردها، حوزه مفهومی شادی به‌گونه‌ای است که اقدامات بخشی در هر سطح هم می‌تواند بر شادی شهری مؤثر باشد هرچند که در انسجام و پیوستگی اقدامات سه سطح مطرح‌شده می‌توان به نتایج بهتر دست یافت. مجموع نتایج حاصل از این پژوهش از یک سو چارچوب لازم جهت بررسی علمی و منطقی شادی در فضای شهری را

– Benabbou, R., & Lee, H. (2019). Exploring the evolution of urban emotions in the City of Seoul using social media information. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 10(3), 232-248.

– Birenboim, A. (2018). The influence of urban environments on our subjective momentary experiences. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 45(5), 915-932.

– Chao, T. Y. S., Liu, S. K., Kalman, B., Lu, H. C. C., & Cai, M. (2017). Delivering community well-being from the happy city concept: A practical approach to urban planning and design. In *Handbook of Community Well-Being Research* (pp. 435-452). Springer, Dordrecht.

– Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology*, 54(1), 403-425.

– Diener, E., Sandvik, E., & Pavot, W. (2009). Happiness is the frequency, not the intensity, of positive versus negative affect. In *Assessing well-being* (pp. 213-231). Springer, Dordrecht.

– Gardner, G., Assadourian, E., & Sarin, R. (2004). The state of consumption today. *State of the World*, 3-21.

– Helliwell, J. F., & Barrington-Leigh, C. P. (2010). Measuring and understanding subjective well-being. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économie*, 43(3), 729-753.

– Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2020). Happiness and the Quality of Government (No. w26840). National Bureau of Economic Research.

– Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, and Jan-Emmanuel De Neve, eds. 2021. *World Hap-*

فراهم آورده و از سوی دیگر زمینه اقدامات آینده در راستای ارتقاء کیفیت شادی در فضاهای شهری را فراهم آورد. سنجش مدل پژوهش در فضاهای شهری بیشتر و دیگر شهرهای ایران می‌تواند درک عمیق‌تری از مکانیسم شکل‌گیری شادی در شهر را فراهم آورد.

فهرست منابع

– سماواتی، سحر، رنجبر، احسان. (۱۳۹۷). بازشناسی عوامل مؤثر بر شادی در فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی: محدوده پیاده‌راه مرکز تاریخی تهران). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۸ (۲۹)، ۱۸-۳.

– سماواتی، سحر. (۱۳۹۵). ارتقاء کیفیت شادی در پیاده‌راه‌های تاریخی شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.

– سماواتی، سحر، رنجبر، احسان. (۱۳۹۵). شهر شاد از دریچه نگاه چارلز مونتگومری، سایت انسان‌شناسی و فرهنگ، قابل دسترس در: <http://anthropologyandculture.com/>

– عنبری، موسی. (۱۳۹۷). ستایش شادمانه: تبیین نشاط اجتماعی در ایران، چاپ اول، تهران: نشر موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

– محدثی، حسن، قربانی، الهام. (۱۳۹۶). نظریه‌ای در باب دین و شادی، انتشارات نقد فرهنگ.

– موسوی، سید محسن. (۱۳۹۲). شادمانی، رویکردهای نظری و یافته‌های تجربی. تهران: انتشارات تیسرا.

– Abdullah, Y. A., & Zulkifli, F. L. (2016). Concepts and theories of happiness of population in urban neighbourhoods. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 1(1), 260-268.

– Bache, I., Reardon, L., & Anand, P. (2016). Well-being as a wicked problem: Navigating the arguments for the role of government. *Journal of Happiness Studies*, 17(3), 893-912.

– Ballas, D. (2013). What makes a 'happy city'? *Cities*, 32, S39-S50.

- systematic literature review. *Journal of religion and health*, 56(5), 1561-1582.
- Samavati, S. & Desmet, P.M.A. (2022). *Happy Public Spaces: A Guide with 20 Ingredients to Design for Urban Happiness*. Delft: Delft University of Technology. ISBN 978-94-6384-290.
- Samavati, S., & Ranjbar, E. (2017). The Effect of Physical Stimuli on Citizens' Happiness in Urban Environments: The Case of the Pedestrian Area of the Historical Part of Tehran, *Journal of Urban Design and Mental Health*;2:2.
- Samavati, S., Ranjbar, E., & Weijs-Perrée, M. (2020). Cultural Events and Citizens' Happiness. In *International Society for Quality-of-Life Studies (ISQOLS) 2020*.
- Sepe, M. (2016). The role of public space to achieve urban happiness. *Urban Regeneration Sustainability*, 364.
- Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.
- Ura, K. (2015). The experience of gross national happiness as development framework.
- Veenhoven, R. (2012). Happiness: Also known as "life satisfaction" and "subjective well-being". In *Handbook of social indicators and quality of life research* (pp. 63-77). Springer, Dordrecht.
- Jenkins, R., Meltzer, H., Jones, P., Brugha, T., Bebbington, P., Farrell, M., & Knapp, M. (2008). *Mental health: future challenges*.
- Lancée, S., Burger, M., & Veenhoven, R. (2018). Commuting and happiness: what ways feel best for what kinds of people? In *Quality of Life and Daily Travel* (pp. 73-93). Springer, Cham.
- Layard, R. (2007). Happiness and the Teaching of Values. *CentrePiece*, 12(1), 18-23.
- McKenzie, J. (2016). Happiness vs contentment? A case for a sociology of the good life. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 46(3), 252-267.
- Moeinaddini, M., Asadi-Shekari, Z., Aghaabbasi, M., Saadi, I., Shah, M. Z., & Cools, M. (2020). Proposing a new score to measure personal happiness by identifying the contributing factors. *Measurement*, 151, 107115.
- Okulicz-Kozaryn, A., & Mazelis, J. M. (2018). Urbanism and happiness: A test of Wirth's theory of urban life. *Urban Studies*, 55(2), 349-364.
- Orviska, M., Caplanova, A., & Hudson, J. (2014). The impact of democracy on well-being. *Social indicators research*, 115(1), 493-508.
- Potapov, D., Shafranskaya, I., & Bozhya-Volya, A. (2016). Happiness and the city. *Journal of Place Management and Development*.
- Pykett, J., & Cromby, J. (2017). Mapping happiness, managing urban emotions. In *Assembling Neoliberalism* (pp. 195-216). Palgrave Macmillan, New York.
- Rizvi, M. A. K., & Hossain, M. Z. (2017). Relationship between religious belief and happiness: A Happiness Report 2021. New York: Sustainable Development Solutions Network

بررسی تجارب برنامه‌ریزی مسیرهای دوچرخه در مونترال

صبا خلجی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

مهسا عیسی‌پره

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

شقایق نصیری

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۱۹ - ۲۹

چکیده

امروزه با توجه به گسترش شهرها نیاز به حمل‌ونقل به‌شدت افزایش یافته است و به دنبال آن آلودگی‌های ناشی از سوخت‌های فسیلی باعث شده است تا کشورها تلاش‌های توسعه‌یافته به دنبال استفاده از حمل‌ونقل پاک و به‌خصوص حمل‌ونقل انسان‌محور گام بردارند. در این میان مونترال کانادا به‌عنوان سومین شهر دوستدار دوچرخه با برخورداری از مسیرهای دوچرخه‌سواری مناسب و بهره‌مندی از فناوری‌های به‌روز دنیا در این حوزه، نمونه مناسبی جهت مطالعه برای بهره‌مندی از روش‌ها و ابزارهای استفاده شده در این شهر می‌باشد. در این مقاله به بررسی سیاست‌های استفاده‌شده در جهت ترویج دوچرخه‌سواری و مطالعه‌ی زیرساخت‌های مربوط به دوچرخه پرداخته شده است. مقاله حاضر در جهت دستیابی به بینشی عمیق از حمل‌ونقل دوچرخه در مونترال به بررسی تاریخچه‌ای از گسترش حمل‌ونقل در این شهر پرداخته و اقدامات کالبدی و غیرکالبدی انجام‌شده در مونترال را مورد بررسی قرار داده است. همچنین با مطالعه و ارزیابی برنامه‌های آتی در حوزه‌ی حمل‌ونقل دوچرخه در مونترال سعی دارد تا به رویکردهای جدیدی برای دستیابی به شهرهایی دوستدار دوچرخه، کارا و ایمن در ایران برسد. همچنین ضمن ارائه‌ی راه‌حل‌های بالقوه بر اساس روش‌های قبلاً اجراشده در مونترال به دنبال دستیابی به رویکردهایی منسجم‌تر و مستمر برای خط‌مشی آینده در ایران، جهت استفاده و ترویج دوچرخه‌سواری و همچنین نقش آن در اجرای سیاست‌های اجتماعی جدید است.

واژگان کلیدی: دوچرخه، مونترال، کانادا، مسیر دوچرخه، شهر دوستدار دوچرخه.

۱. نویسنده مسئول: saba.khalaji1221@gmail.com

در سال‌های اخیر، توجه فزاینده‌ای به سیستم‌های اشتراک دوچرخه به‌عنوان یک روش جایگزین و مکمل حمل‌ونقل شده است. این سیستم‌ها دارای مزایای ترفیکی و سلامتی مانند تحرک انعطاف‌پذیر، فعالیت‌بدنی و پشتیبانی از اتصالات حمل‌ونقل چندوجهی هستند. سیستم اشتراک دوچرخه برای ارائه راحتی بیشتر در نظر گرفته شده است زیرا افراد می‌توانند بدون هزینه‌ها و مسئولیت‌های مربوط به داشتن دوچرخه برای سفرهای کوتاه در منطقه خدماتی سیستم از این سرویس استفاده کنند. علاوه بر این، یک سیستم اشتراک دوچرخه افراد را از نیاز به ایمن کردن دوچرخه خود رها می‌کند. دزدی دوچرخه یک مشکل رایج در مناطق شهری است. یکی دیگر از مزایای این سیستم این است که تصمیم به سفر با دوچرخه را می‌توان در بازه زمانی کوتاهی گرفت. اگرچه سیستم‌های اشتراک‌گذاری دوچرخه در سراسر جهان رایج‌تر و رایج‌تر می‌شوند، مطالعات نسبتاً کمی در مورد عوامل مؤثر بر جریان و استفاده مشترک دوچرخه وجود دارد. فیشرمن و همکاران (۲۰۱۳)، پس از بررسی ادبیات گسترده، به این نتیجه رسید که برای درک بهتر و به حداکثر رساندن اثربخشی برنامه‌های اشتراک دوچرخه، ارزیابی عملکرد فعلی سیستم‌های اشتراک دوچرخه بسیار مهم است. مدل‌سازی تقاضا نقش مهمی در تعیین ظرفیت موردنیاز و در نتیجه موفقیت سیستم‌های اشتراک‌گذاری دوچرخه جدید و یا موفقیت در گسترش یک سیستم موجود دارد. BIXI در مونترال یک سیستم بالغ است که فرصتی منحصر به فرد برای درک عوامل مؤثر بر جریان و استفاده از آن ارائه می‌دهد. در این پژوهش تلاش شده است با مروری بر تجربیات مونترال نحوه‌ی به‌کارگیری تجربیات آن‌ها را بیان کرده

و با استفاده از آن‌ها سیستم دوچرخه‌سواری قوی‌تری را در ایران راه‌اندازی کرد.

روش پژوهش

روش انجام این پژوهش تحلیلی-توصیفی و استدلالی است، در ابتدا مدارک، اسناد و پژوهش‌های مرتبط بازخوانی شده و سپس به تحلیل، استدلال و توصیف اثرات تجربیات مونترال پرداخته شد و در انتها نیز به جمع‌بندی راهکارها پرداخته شده است.

بحث

معرفی شهر مونترال

مونترال در جنوب شرقی کانادا واقع شده است که دومین شهر بزرگ کانادا و بزرگ‌ترین شهر استان کبک است. جالب اینجاست که در اصل با نام «ویل ماری» یا «شهر مریم» شناخته می‌شود. با این حال، نام فعلی شهر از Mont-Royal گرفته شده است. زبان رسمی این شهر فرانسوی است. این شهر پس از پاریس دومین شهر بزرگ فرانسوی‌زبان جهان است. باکمال تعجب، مونترال به طور مداوم جایگاه خوبی را در لیست قابل زندگی‌ترین شهرهای جهان حفظ کرده است. همچنین به‌عنوان «پایتخت فرهنگی کانادا» که توسط مجله Monocle ارائه شده است نیز شناخته می‌شود. علاوه بر این، به‌عنوان «شهر طراحی یونسکو» نیز نام‌گذاری شده است، همچنین راهنمای سفر به Lonely Planet، مونترال را در فهرست «۱۰ شهر شاد در جهان» قرار داده است. در این راهنما نوشته شده است: مونترال شهری تمیز، چندفرهنگی و شاد است! در حال حاضر، مونترال مرکز هوافضا، امور مالی، تجارت، بازرگانی، داروسازی، فناوری، فرهنگ، فیلم و گردشگری است. طبق گزارش رتبه‌بندی اولیه انجمن بین‌المللی کنگره و کنوانسیون (ICCA) در سال ۲۰۰۹، مونترال به‌عنوان شهر میزبان شماره یک

رویدادهای انجمن بین‌المللی آمریکای شمالی معرفی شد (Felteau, 2022).

جزیره مونترال در جنوب غربی استان کبک واقع شده است. مرز ایالات متحده کمتر از یک ساعت رانندگی به جنوب و استان انتاریو کانادا دقیقاً در غرب مونترال فاصله دارد (۷۰ کیلومتر). جزیره مونترال در محل تلاقی رودخانه‌های سنت لارنس و اوتاوا قرار گرفته است. بزرگ‌ترین جزیره از ۲۳۴ جزیره مجمع‌الجزایر هوچلاگا است (Felteau, 2022).

جمعیت مونترال در سال ۲۰۲۲ حدود ۴.۲۷۷.۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شود و دومین شهر پرجمعیت کانادا پس از تورنتو است نام این شهر از تپه سه سر به نام کوه رویال در جنوب غربی استان کبک گرفته شده است (World Population Prospects, 2019).

دلیل انتخاب مونترال

مونترال، لقب سومین شهر دوستدار دوچرخه جهان را از آن خود کرده است. این شهر برای بهبود زیرساخت‌های دوچرخه‌سواری سرمایه‌گذاری کرده و ۶۰۰ کیلومتر مسیرهای ویژه دوچرخه‌سواری ساخته است همچنین مونترال هر سال میزبان جشنواره دوچرخه‌سواری است و دوچرخه‌سواران با هر سطح مهارت می‌توانند در این شهر زیبا به رقابت بپردازند (شهبازی، ۱۴۰۰).

مونترال، شهری کانادایی، واقع در آمریکای شمالی، با برخورداری از ۴۳۵ مایل مسیر دوچرخه‌سواری و تعداد بی‌شماری دوچرخه اشتراکی، گردشگران بسیاری را به تردد سبز برای بازدید از جاذبه‌های شهر دعوت می‌کند. مسافران این شهر، استفاده از دوچرخه را برای تماشای مناظر زیبای آبی اقیانوس اطلس بسیار لذت‌بخش می‌دانند؛ چراکه امکان تماشای چشم‌اندازها را با سرعت پایین فراهم می‌آورد.

شهرداری مونترال، ایستگاه‌های دوچرخه اشتراکی

زیادی را در سراسر شهر ایجاد کرده تا مردم و گردشگران بتوانند در هر زمان یا مکان ممکن به این وسیله سبز دسترسی پیدا کنند و مسافت‌های مختلف شهری را از طریق آن پشت سر بگذارند. جالب است بدانید که مقامات مونترال سفرهای کمتر از ۳۰ دقیقه را برای دوچرخه‌سواران رایگان کرده‌اند با این حال افرادی که قصد دارند مسافت‌های طولانی‌تری را از طریق دوچرخه‌های اشتراکی طی کنند، موظف به پرداخت هزینه‌ای بسیار کم به کارکنان شهرداری هستند (ایمنا، ۱۴۰۰). سیستم دوچرخه عمومی مونترال (BIXI) که به مدت سه فصل از آوریل (فروردین) تا نوامبر (آبان) در دسترس است. با هزاران دوچرخه و بیش از ۶۰۰ ایستگاه در سراسر شهر، ثبت‌نام برای اشتراک BIXI به کاهش هزینه‌های ماهانه کمک می‌کند (Blain, 2013: 1).

حدود ۱.۸ درصد از ساکنان جزیره مونترال، در کبک، کانادا، حداقل یک‌بار در روز در فصل پاییز دوچرخه‌سواری می‌کنند. این افراد نزدیک به ۷۶۹۹۰ سفر روزانه انجام می‌دهند که ۲۰ درصد از کل سفرهای شهری است. از این دوچرخه‌سواران، ۶۵٪ مرد هستند، اگرچه مردان تنها ۴۸.۱٪ از ساکنان را تشکیل می‌دهند و نزدیک به ۶۳.۸٪ شاغل هستند، اگرچه شاغلان تنها ۴۵.۲٪ از جمعیت جزیره را تشکیل می‌دهند. داده‌های یک بررسی سفر در مقیاس بزرگ برای تأیید تأثیر عوامل مختلف بر استفاده از دوچرخه استفاده شد. این مطالعه نشان داد که مردان ۱.۹۹ برابر بیشتر از زنان به سفر با دوچرخه می‌روند، افرادی که در خانه‌های بدون موتور زندگی می‌کردند ۲.۳۵ برابر بیشتر از افرادی که در خانه‌های موتوردار زندگی می‌کردند و افرادی که رفت‌وآمد می‌کردند، سفر با دوچرخه داشتند. در یک روز آفتابی ۱.۴۶ برابر بیشتر احتمال دارد با دوچرخه سفر کنند و افرادی که

بیش از ۹.۳ مایل (۱۵ کیلومتر) از مرکز شهر زندگی می‌کنند، ۰.۲۹ برابر کمتر با دوچرخه سفر می‌کنند. در مقایسه با افرادی که در نزدیکی زندگی می‌کنند. این مطالعه همچنین روشی را برای تخمین سفرهای نهفته با دوچرخه، یعنی تعداد سفرهای ماشینی که می‌توان با دوچرخه انجام داد، پیشنهاد کرد. هنگامی که معیار محدوده سفر بر اساس گروه‌های سنی و جنسیت اعمال شد، به نظر می‌رسد که حدود ۵۰.۷٪ از سفرهای ماشینی با دوچرخه انجام می‌شود. هنگامی که معیارهای محدودتر استفاده شد (در نظر گرفتن زنجیره سفر، خرید)، به نظر می‌رسید که ۱۸.۲٪ از سفرهای ماشینی با دوچرخه انجام می‌شود (Godefroy & Morency, 2012: 120).

تاریخچه‌ای از گسترش حمل‌ونقل دوچرخه در مونترال

به‌طور کلی تاریخچه دوچرخه‌سواری در مونترال به حدود ۱۵۰ سال قبل بازمی‌گردد که اولین پنی فاترنیگ در کانادا در سال ۱۸۷۴ در خیابان‌های کانادا در مقابل چشم‌بان بورژوازی تحت تأثیر قرار گرفت که بلافاصله پس از آن شروع به خرید چرخ‌های بلند خود از اروپا کردند و اولین جامعه دوچرخه‌سواری مونترال در حال شکل‌گیری بود. در سال ۱۸۷۸ باشگاه دوچرخه‌سواران مونترال به وجود آمد و درست قبل از شروع قرن، این شهر میزبان گردهمایی جهانی دوچرخه بود که شرکت‌کنندگانی را از استرالیا تا کانادا به خود جلب کرد. کم‌کم استفاده از دوچرخه از تفریح تبدیل به وسیله‌ای برای حمل‌ونقل شد؛ اما تا زمانی که تراموای برقی در سال ۱۸۹۲ خیابان‌ها را تصرف کردند و گسترش یافتند و استفاده از دوچرخه به‌مرور زمان متوقف شد. ماشین در دهه ۱۹۵۰ همان کاری را که تراموا با دوچرخه انجام داد با ترامواها انجام

داد و باعث توقف آن‌ها شد (Pavlopoulos, 2017). تا قبل از ۱۹۷۰ دوچرخه و دوچرخه‌سواری محبوبیت زیادی در میان مردم شهر نداشت و حتی برخی از مدارس نیز دانش‌آموزان را از دوچرخه‌سواری منع می‌کردند و این عمل را بسیار خطرناک می‌دانستند همچنین استفاده از خودرو و سوخت‌های فسیلی نیز باعث ایجاد آلودگی شده بود. در دهه ۱۹۷۰، با تحریم اوپک مونترال شاهد افزایش سرسام‌آور قیمت نفت بود و دوچرخه دوباره بازگشت. از دیگر دلایل روی آوردن به دوچرخه می‌توان به روی کار آمدن و توجه به نظریات و گزارش‌ها زیست‌محیطی اشاره کرد. این بار دوچرخه فقط یک کالای جدید نبود؛ بلکه از برای اولین بار از اتومبیل‌ها فروش بیشتری داشتند. به دنبال این امر به یک‌باره نیاز به مسیرها و زیرساخت‌هایی برای تطبیق با افزایش تعداد سواران وجود داشت (Pavlopoulos, 2017).

پس از سال ۱۹۷۰، از هر ۱۰ دانش‌آموز، ۸ نفر پیاده به مدرسه می‌رفتند یا رکاب می‌زدند، در حالی که در آغاز هزاره، از هر ۱۰ دانش‌آموز بیشتر از ۳ نفر این کار را انجام نمی‌دادند در پاسخ به این ممنوعیت‌های پوچ، این برنامه به سرعت رشد کرد و گردش خودرو در نزدیکی مدارس و همچنین دسترسی ایمن برای عابران پیاده و دوچرخه‌سواران در منطقه همسایه را پیشنهاد کرد، علاوه بر این برنامه‌های سفر مدرسه و ارزیابی پارک دوچرخه را ایجاد کرد. از سال ۲۰۰۵، در حال حرکت جامعه در بیش از ۱۳۰۰ مدرسه ابتدایی و متوسطه در ۱۷ منطقه اداری کبک اجرا شده است که به بیش از ۷۰۰۰۰ جوان و والدین آن‌ها دسترسی دارد. نتیجه: افزایش ۴ تا ۱۸ درصدی تعداد دانش‌آموزانی که با پای پیاده یا دوچرخه رفت‌وآمد می‌کنند از سال اول اجرای برنامه. به روی کار آمدن دوچرخه و محبوبیت آن میان

مردم تخمین زده می‌شود که حدود ۵۰۰۰۰ نفر در جزیره مونترال در زمستان‌های سخت به‌عنوان وسیله حمل‌ونقل رکاب می‌زنند و تعداد آن‌ها در حال افزایش است. (Pavlopoulos, 2017).

سمپوزیوم سال ۲۰۱۵ نشان‌دهنده راه‌اندازی جنبش دوستدار دوچرخه بود که جوامع و سازمان‌ها را تشویق می‌کند تا دوچرخه‌سواری را به یک وسیله حمل‌ونقل و تفریح مناسب برای همه تبدیل کنند. ابزارها و خدماتی را برای دستیابی به این اهداف به آن‌ها ارائه می‌دهد و اقدامات انجام‌شده با اعطای گواهینامه برنز، نقره، طلا، پلاتین یا الماس را به جوامع و سازمان‌هایی که دوچرخه‌سواری را ترویج می‌کنند، شناسایی می‌کند. اولین گواهینامه‌ها در می ۲۰۱۶ اعطا شد (QUÉBEC, 2017).

تبیین اقدامات کالبدی و غیر کالبدی در خصوص دوچرخه در مونترال

در تلاشی مداوم برای ترویج مسیرهای دوچرخه‌سواری ایمن، کارآمد، جذاب و پراستفاده، ولو کبک از آن زمان با شهرداری‌های مختلف در کبک و انتاریو کار کرده است. مأموریت‌های تکمیل‌شده آن شامل توسعه برنامه‌های دوچرخه در سال ۲۰۱۵ برای تورنتو - در ارتباط با شرکت تورنتو IBI - و شهر کبک و به‌زودی - در سال ۲۰۱۸ - برای مرکز شهر مونترال است (QUÉBEC, 2017).

به‌موازات این دستورات، Vélo Québec از سال ۱۹۹۵، سالی که دولت کبک اولین سیاست دوچرخه‌سواری خود را اتخاذ کرد، هر پنج سال یک‌بار گزارش دوچرخه‌سواری در کبک را منتشر می‌کند. این گزارش مفصل شامل یک نظرسنجی از افکار عمومی و تجزیه‌وتحلیل داده‌های نظرسنجی مبدأ-مقصد است. علاوه بر این که برای برنامه‌ریزی مسیر دوچرخه‌سواری

بسیار مفید است، هر نسخه از دوچرخه‌سواری در کبک، محبوبیت روزافزون دوچرخه‌سواری، به‌ویژه به‌عنوان یک وسیله حمل‌ونقل را در مونترال و جاهای دیگر در کبک نشان می‌دهد (QUÉBEC, 2017).

گروه‌هایی مانند Le Monde à Bicyclette باید از دسترسی به پل ژاک کارتیه و این واقعیت که امروز می‌توانیم در ساعات تعیین‌شده دوچرخه خود را به مترو ببریم، تشکر کنند. اینفلوئنسرهایی مانند Claire Morissette و Bicycle Bob زندگی خود را وقف شنیدن صدای ما از طریق رویدادهایی مانند Die-Ins و دیگر شیرین‌کاری‌های تبلیغاتی طنزآمیز کردند که رسانه‌ها به‌سرعت از آن‌ها استفاده کردند. یک سال پس از درگذشت او، مسیر دوچرخه‌سواری کلموربیست افتتاح شد. خط جداسازی که از تمام مرکز شهر عبور می‌کند، اولین مسیر در این قاره است که به نام یک مدافع دوچرخه‌سواری نام‌گذاری شده است (Felteau, 2022).

Vélo Québec که در ابتدا به‌عنوان یک گروه گردشگری چرخه شروع به کار کرد، اکنون حدود ۴۰ سال است که یک رهبر استانی در صنعت است. آن‌ها به تغییر کد ایمنی بزرگراه‌ها کمک کردند، اولین Tour de l'Île را سازمان‌دهی کردند و پس از اینکه شهر میزبان اولین کنفرانس جهانی دوچرخه در سال ۱۹۹۲ (سیصد و پنجاهمین سالگرد شهر ما) بود، درنهایت موفق شدند مسیر Verte، شمال را راه‌اندازی کنند. طولانی‌ترین مسیر دوچرخه‌سواری آمریکا که در سال ۲۰۰۸ توسط نشنال جئوگرافیک، مسیر شماره یک دوچرخه‌سواری در جهان نام‌گذاری شد. این آخر هفته، آن‌ها میزبان Lune d'Hiver à Vélo هستند، یک مسیر زمستانی شبانه به طول ۳.۷۵ کیلومتر (QUÉBEC, 2017). در طول ۵۰ سال گذشته، Vélo Québec تخصص

شد. این سه نشریه همگی به انگلیسی ترجمه شده‌اند و چهارمین نشریه در سال ۲۰۱۸ منتشر خواهد شد، بر مهندسان، برنامه‌ریزان شهری، معماران و سیاستمداران تأثیر گذاشته‌اند که اکنون در کبک و کانادا برای ترویج سفر فعال با یکدیگر همکاری می‌کنند.

از دیگر اقدامات آن‌ها می‌توان به امکان حمل دوچرخه در مترو در بعضی از ساعات روز، افتتاح کافه دوچرخه، برگزاری تورها و جشنواره‌های محبوب دوچرخه‌سواری، گذر مسیر دوچرخه از محلات متعدد مونترال و ایجاد حس کشف در دوچرخه‌سواران و دیدن مناظر بسیار زیبای شهر و بیكسی (دوچرخه همگانی در کانادا) اشاره کرد.

شهرداری مونترال، ایستگاه‌های دوچرخه اشتراکی زیادی را در سراسر شهر ایجاد کرده تا مردم و گردشگران بتوانند در هر زمان یا مکان ممکن به این وسیله سبز دسترسی پیدا کنند و مسافت‌های مختلف شهری را از طریق آن پشت سر بگذارند. جالب است بدانید که مقامات مونترال سفرهای کمتر از ۳۰ دقیقه را برای دوچرخه‌سواران رایگان کرده‌اند باین حال افرادی که قصد دارند مسافت‌های طولانی‌تری را از طریق دوچرخه‌های اشتراکی طی کنند، موظف به پرداخت هزینه‌ای بسیار کم به کارکنان شهرداری هستند (ایمنا، ۱۴۰۰).

یکی از دیدنی‌ترین مسیرهای دوچرخه‌سواری، مسیر چندمنظوره کانال لاپین است- که از بندر قدیمی مونترال شروع می‌شود، تقریباً ۱۵ کیلومتر در امتداد کانال قایق‌هایی که هنوز هم کار می‌کند، از بازار آتواتر می‌گذرد و تا Musée plein air de در غرب، باغ مجسمه‌های زیبا درست روی رودخانه. دوچرخه‌سواران پس از خارج شدن از آنجا، می‌توانند از طریق لاسال و وردون، در امتداد مسیر دوچرخه‌سواری

ویژه‌ای در برنامه‌ریزی مسیر دوچرخه و طراحی زیرساخت ایجاد کرده است که اکنون با جوامع و سازمان‌ها به اشتراک می‌گذارد. در اوایل دهه ۱۹۸۰، زمانی که شهرها و مهندسان علاقه‌ای به مسائل دوچرخه‌سواری نداشتند، Vélo Québec دانش فنی خود را با الهام از بهترین شیوه‌های اروپا به کمال رساند تا به سازمانی تبدیل شود که قادر به ارائه راه‌حل باشد. ولو کبک از طریق دپارتمان مشاوران دوچرخه که در آن زمان نام داشت، اولین وظایف خود را در اوایل دهه ۱۹۹۰ انجام داد. زمانی که مارک ژولیکور در سال ۱۹۹۵ مدیر تحقیقات شد، خدمات مشاوره شروع به کار کرد. این مهندس با آموزش و برقراری ارتباط عالی، نه تنها به متخصصان و تصمیم‌گیرندگان، بلکه به عموم مردم نیز دسترسی پیدا کرد. در اواسط سال ۲۰۰۰، ولو کبک با شهر مونترال همکاری کرد تا مرکز شهر را برای دوچرخه‌سواران در دسترس‌تر کند. این همکاری منجر به نصب مسیر دوچرخه‌سواری Claire Morissette شد که به طور رسمی در آگوست ۲۰۰۸ افتتاح شد و همچنین مسیرهای دوچرخه‌سواری در گتو مک گیل. به منظور انتقال اطلاعاتی که در برنامه‌های دانشگاهی وجود ندارد و نشان دادن امکانات زیرساختی مختلف، ولو کبک همچنین کتاب راهنمای فنی طراحی مسیر دوچرخه را در سال ۱۹۹۰ منتشر کرد (که در سال ۱۹۹۲ مجدداً ویرایش شد). نسخه دوم، با همان عنوان، اما محتوای جدید، از جمله بخشی در کاهش ترافیک، در سال ۲۰۰۳ منتشر شد و پایه‌یک دوره آموزشی فنی ارائه شده از آن تاریخ بود. این امر در سال ۲۰۰۹ با نشریه برنامه‌ریزی و طراحی برای عابران و دوچرخه‌سواران دنبال شد که همان طور که از عنوان آن مشخص است شامل بخش عابرپایه بود. دوره آموزشی فنی همراه با این کار به نمایندگان حدود ۷۰ شهرداری کبک ارائه

ساحلی سنت لارنس، به مسیر دوچرخه‌سواری ادامه دهند، در پناهگاه طبیعی توقف کنند و موج‌سواران شجاعی را تماشا کنند که با تندروهای لاپین برخورد می‌کنند. یکی دیگر از مکان‌های دیدنی، با چشم‌اندازی از مرکز شهر و رودخانه سنت لارنس، پارک ژان دراپو است که درست در جنوب مرکز شهر در جزیره‌ای در وسط رودخانه قرار دارد. دارای ۲۵ کیلومتر مسیر دوچرخه‌سواری به‌علاوه پیست ژیل ویلنو و کانادا، استخر روباز و دریاچه است. این مسیرها بخشی از Route Verte کبک، طولانی‌ترین مسیر دوچرخه‌سواری در آمریکای شمالی و گریت تریل، طولانی‌ترین مسیر تفریحی جهان را تشکیل می‌دهند. از بندر قدیمی از طریق پل دلاکنکورد یا از ساحل جنوبی از طریق مسیر دوچرخه‌سواری پل ویکتوریا-یا برای جسورترها (و برای تماشای منظره)، از طریق پل ژاک-کارتیه به پارک بروید. یا سوار مترو شوید: وقتی جشنواره‌های تابستانی در پارک برگزار نمی‌شود، از دوچرخه‌ها در اولین واگن هر قطار به ایستگاه پارک ژان دراپو استقبال می‌شود.

در دسترس بودن تورهای کرایه دوچرخه در مونترال

Spade & Palacio دوچرخه‌ها را کرایه می‌کند و سواران را به تورهای موضوعی مختلف، از نقاط مهم غذا گرفته تا مسیرهای پرتهالی می‌برد (Fadden, 2021). مونترال آن ویلز (Montreal On Wheels) بیش از ۶۵۰ کیلومتر از مونترال را تحت پوشش قرار می‌دهد و می‌توانید انواع دوچرخه‌های کوهستان اسپورت و تفریحی را از آن‌ها کرایه کنید. این مرکز همچنین در برگزاری؛ اگر در منطقه شهری قصد کرایه دوچرخه را دارید می‌توانید از Fitz & Follwell استفاده کنید. این مرکز تنوع خوبی هم در انواع دوچرخه و هم در

برگزاری تورهای دوچرخه‌سواری مختلف دارد. در جنوب شهر و نزدیک فروشگاه رنگارنگ و زیبای Atwater مرکز Ma Bicyclette هم علاوه بر دوچرخه‌های کرایه‌ای تورهایی همراه بارانما برگزار می‌کند. می‌توانید به کمک آن‌ها از مناطق مختلفی از جمله حاشیه رودخانه، مناطق شهری و کانال الاجین دیدن کنید.

Dyad هم یک مرکز دیگر کرایه دوچرخه است که علاوه بر دوچرخه‌هایی باقیمت مقرون‌به‌صرفه، دوچرخه‌های الکتریکی و اسکوتر هم کرایه می‌دهد. EcoCreo هم با دو شعبه در پارک جان دراپو و بندر قدیمی می‌تواند یکی دیگر از انتخاب‌هایتان برای کرایه دوچرخه‌های الکتریکی و اسکوترهای برقی باشد.

در سپتامبر ۱۹۹۲، عملیات Dring Dring که به‌عنوان بخشی از اجلاس جهانی دوچرخه‌سواری در مونترال برگزار شد، مردم را تشویق می‌کرد تا با دوچرخه به محل کار خود بروند. این رویداد از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ با نام Jour V مجدداً معرفی شد و سپس در سال ۲۰۰۳ فعالیت‌های خود را طی یک سال کامل به‌عنوان Operation Bike-to-Work گسترش داد. نقش مهمی در تشویق عموم مردم و شرکت‌ها برای انتخاب دوچرخه‌سواری به‌عنوان وسیله حمل‌ونقل داشت. تیم OBW سالانه به صدها شرکت دسترسی پیدا کرد- که در سال ۲۰۱۱ به ۱۸۰۰ شرکت رسید- حدود ۳۰ کارگاه و گروه بحث در محل کار ارائه کرد، علاوه بر این، حدود ۲۰ بازدید برای ارزیابی نیازهای پارکینگ دوچرخه انجام داد. در اوایل ژوئن هر سال، روز دوچرخه به محل کار که در مرکز شهر به‌عنوان بخشی از جشنواره Go Bike Montréal ارائه می‌شود، تعداد زیادی از شرکت‌کنندگان را به خود جلب می‌کند (Lareau, 2021).

ایجاد می‌کند که باعث خوشحالی کارگران، ساکنان و گردشگران می‌شود». ما با مردم و بازرگانان مشورت کردیم، نیازهای آن‌ها را یادداشت کردیم و به نتیجه‌ای که رسیدیم افتخار می‌کنم (JadahTy, 2022).

۳۲۷ کیلومتر مسیر عابر پیاده و دوچرخه‌سواری جدید تا پایان تابستان ۲۰۲۰ در سراسر مونترال ایجاد خواهد شد، علاوه بر این بیش از ۹۰۰ کیلومتر مسیر موجود برای عابران پیاده و دوچرخه‌سواران در جزیره است. تابستان امسال با تابستان‌هایی که ما به آن عادت کرده‌ایم متفاوت خواهد بود. شهردار گفت: از آنجایی که بخش زیادی از جمعیت مونترال تابستان امسال در شهر اقامت خواهند داشت، وظیفه ما این بود که شهری امن و دلپذیر را به آن‌ها ارائه دهیم تا بتوانند بدون نگرانی در اطراف سفر کنند و تمام چیزهای شگفت‌انگیزی را که شهر ارائه می‌دهد کشف کنند. والرئ پلانته. در مجموع ۸۸ کیلومتر از خیابان‌ها برای عابران پیاده و دوچرخه‌سواران "بازسازی" می‌شود و ۱۱۲ کیلومتر به آنچه پلانته "مدارهای حمل‌ونقل فعال ایمن" می‌نامد تبدیل می‌شود Montreal بیان می‌کند که مسیرهای جدید به کاربران امکان می‌دهد "درحالی که دستورالعمل‌های فاصله‌گذاری صادر شده توسط مقامات بهداشت عمومی را رعایت می‌کنند، به پارک‌های شهر و معابر اصلی برسند". فاز اول مسیرهای جدید در ژوئن آغاز می‌شود، مطابق با دستورالعمل‌های Direction Régionale de la Santé publique de Montréal فاز دوم تابستان امسال دنبال خواهد شد. فاز اول ژوئن توسعه مجدد بلوار سن لوران، خیابان سنت دنیس، خیابان کریستوف کلمب، خیابان دو مون رویال و بلوار گوین را آغاز می‌کند تا ۶۱ کیلومتر و پنج مسیر عابر پیاده/ دوچرخه برای اتصال پارک دو مون رویال اضافه شود (Jadah, 2020).

در خیابان‌های سنت دنیس و بلشاس در مونترال، دو بخش اولیه شبکه دوچرخه‌های اکسپرس (EBN) تأیید می‌کنند که ما قطعاً وارد عصر دیگری شده‌ایم. این زیرساخت جدید که در کمتر از ۰.۴ درصد از شبکه جاده‌ای مونترال توسعه یافته است - مجموعاً ۱۵ کیلومتر - میله‌ای را برای ساخت‌وسازهای آینده تعیین می‌کند. طرح دوستی وسایل نقلیه موتوری با دوچرخه و عابرین پیاده

تبیین برنامه‌های آتی شهر در حوزه حمل‌ونقل دوچرخه

روز سه‌شنبه، شهر مونترال اعلام کرد که خیابان محبوب مرکز شهر، بین رنه-لوسک و شربروک، به‌عنوان بخشی از یک بیانیه مطبوعاتی فرانسوی، "برای قرن بیست و یکم تغییر شکل خواهد داد". این پروژه شامل بازسازی زیرساخت‌های زیرزمینی، تعریض پیاده‌روها، ایجاد یک مسیر دوچرخه‌سواری حفاظت‌شده جدید، کاشت ده‌ها درخت و نصب مبلمان جدید در فضای باز در امتداد خیابان است. مسیر دوچرخه‌سواری جدید بخشی از مسیر ۱۸۴ کیلومتری شهر خواهد بود و خیابان پیل را تا دیگر شریان‌های دوچرخه‌سواری ادامه خواهد داد. هنگامی که بازسازی کامل شد، پیل دارای ترافیک یک‌طرفه به سمت شمال خواهد بود که امکان تردد دوچرخه‌سواران بیشتر و ترانس‌های بزرگ‌تر را برای بازرگانان فراهم می‌کند. این طرح همچنین شامل فضاهایی برای تحویل، پارکینگ کوتاه‌مدت و محل خروج اتوبوس‌های توریستی است.

والرئ پلانته، شهردار مونترال می‌گوید پروژه جدید پیل با دیدگاه شهر برای تبدیل مرکز شهر به "زیباترین و سرسبزترین آمریکای شمالی" مطابقت دارد. او می‌گوید سرمایه‌گذاری ۱۰۸ میلیون دلاری در «قلب اقتصادی» مونترال، «فضای منحصربه‌فردی را

گسترش استفاده از دوچرخه‌های الکترونیکی و پیشرفت زیرساخت EBN و ارتقاء آن (اولویت دادن به زندگی انسان‌ها بر ترافیک) که به دوچرخه‌سواران این امکان را می‌دهد که بدون ترس از به خطر انداختن خود سفر کنند و امکان دستیابی به هدف ۱۵ درصد از سفرهای شهری با دوچرخه در کلان‌شهرها تا سال ۲۰۲۷ از دیگر اقدامات در حال انجام برای شهر مونترال خواهد بود.

REV مزایای متعددی را نه تنها برای دوچرخه‌سواران، بلکه برای همه مونترال‌ها ارائه می‌دهد:

- کاهش ۱۶۸۰۰ تنی در انتشار گازهای گلخانه‌ای.
- آرامش ترافیک.
- کاهش نویز و مزاحمت‌های بصری.
- سفر ایمن‌تر با دوچرخه.
- دسترسی بهتر به مرکز شهر و نقاط دیدنی.
- بهبود کیفیت زندگی ساکنین.
- احیای خیابان‌های تجاری و زندگی محله‌ای.
- ترافیک بیشتر مشتری در فروشگاه‌ها (montreal, 2022).

ویژگی‌های REV

- راحتی و ایمنی دوچرخه‌سوار با چندین ویژگی طراحی تضمین می‌شود.
- خطوط دوچرخه جدا از ترافیک وسایل نقلیه، قابل دسترسی در تمام طول سال، با عرض کافی برای عبور.
- مسیریابی که امکان سفر مسافت‌های طولانی را در مستقیم‌ترین مسیر ممکن فراهم می‌کند.
- اتصال به خطوط دوچرخه موجود.
- علائم و نشانه‌های مسیر به شما کمک می‌کنند راه خود را پیدا کنید (montreal, 2022).

نتیجه‌گیری

امروزه کبک بافصله زیادی دوچرخه‌پسندترین استان کانادا است. مونترال با جامعه دوچرخه‌سواری بزرگ خود به‌عنوان قطب دوچرخه‌سواری کانادا متمایز است و درعین حال رکورد ایمنی جاده‌ای دوچرخه‌سواران بهتری نسبت به شهرهای بزرگی مانند تورنتو، ونکوور و کلگری دارد. بااین‌حال، من هرگز نمی‌گویم «مأموریت انجام شد»؛ زیرا بسیاری از مسائل و چالش‌ها هنوز در پیش هستند. در این میان، ایمنی دوچرخه‌سوار باید همیشه در اولویت باشد تا سفر با دوچرخه افزایش یابد. در این راستا، استراتژی اتخاذشده در کبک توسط دولت، شهرداری‌ها و کارآفرینان دوچرخه‌سواری آن، دلگرم‌کننده و نشان‌دهنده نتایج است: کبک با ارائه محیط‌های مطلوب برای دوچرخه‌سواران، موفق به ایجاد فرهنگ دوچرخه‌سواری شده است که مورد غبطه سایر استان‌های کانادا و سایر استان‌های کانادا است. منعکس‌کننده مثبتی بر سابقه ایمنی جاده ما است (Lareau, 2021).

از دیگر چالش‌های پیش روی شهرهای سراسر جهان می‌توان به ایجاد فضای بیشتر برای دوچرخه‌سواری شهری اشاره کرد. برای ترویج تحرک پایدار و بهبود کیفیت زندگی همه، باید از اهمیت خودروها در شهر کاسته شود. همان‌طور که برخی دوست دارند بگویند، این ایدئولوژیک نیست، ریاضی است! ایجاد مسیرهای دوچرخه‌سواری ایمن برای همه نیازمند فضایی است که در دهه‌های گذشته توسط اتومبیل‌ها اشغال شده است (Lareau, 2021).

اگر از کنار Maison des دوچرخه‌سواران در خیابان راشل در مونترال عبور کنید، عبارت Le vélo, c'est notre rayon را خواهید دید. این شعار جذاب ادای احترام به بیش از پنجاه سال تلاش اختصاصی Vélo

ir/news/516308

- عباسی صادق، ع. (۱۳۹۶، ۸). وسیله حمل و نقل درون شهری مونترال کانادا. بازیابی از مجله دوچرخه و طبیعت.
- Blain, N. (2013). BIXI: Montreal's Bike-Sharing – System. Tools Of Change Highlights Series
- CTV. (2021, 5 26). Go Bike Montreal Festival Returns This Summer, With Tour De L'Ile At End Of August. Retrieved From CTV NEWS: <https://montreal.ctvnews.ca/go-bike-montreal-festival-returns-this-summer-with-tour-de-l-ile-at-end-of-august-1.5443127>.
- Fadden, R. (2021, 4 7). Guide To All Things Biking In Montréal. Retrieved From Montréal: <https://www.mtl.org/en/experience/guide-to-all-things-biking>
- Felteau, C. (2022). Montreal. Retrieved 4 22, 2022, From Britannica: <https://www.britannica.com/place/montreal>
- Godefroy, F. & Morency, C. (2012). Estimating Latent Cycling Trips In Montreal, Canada. Transportaion Research Record, 2314(1), 120-128.
- Jadah, T. (2020, 5 15). Over 320 Km Of Pedestrian And Bike Paths To Open In Montreal By Summer. Retrieved From Dailyhive: <https://dailyhive.com/montreal/montreal-bike-paths-summer-2020>
- Jadah, Ty. (2022, 3 19). City Of Montreal To Transform Peel Street With Over \$100 Million Makeover. Retrieved From Dailyhive: <https://dailyhive.com/montreal/peel-street-renovations?Auto=True>
- Jadahty. (2022, 3 19). City Of Montreal To Transform Peel Street With Over \$100 Million Makeover. Retrieved From Dailyhive:

Québec و خدمات مشاوره برای ارتقای تخصص آن است! (QUÉBEC, 2017)

دلایل موفقیت تجربه و دروس قابل به کارگیری در ایران

- (۱) سیاست‌های حمایتی دولت.
- (۲) حمایت افراد مشهور از پویش‌های دوچرخه‌سواری و نقش پررنگ آن‌ها.
- (۳) تهیه زیرساخت‌های مناسب جهت دوچرخه‌سواری.
- (۴) افزایش امنیت مسیرهای دوچرخه.
- (۵) ساخت مسیرهای دوچرخه و گذر از عناصر و محلات جذاب شهر.
- (۶) ایجاد پایگاه‌های متعدد کرایه دوچرخه.
- (۷) اعطای طرح‌های تشویقی برای جایگزینی دوچرخه به جای اتومبیل.
- (۸) راه‌اندازی جشنواره‌ها و تورهای دوچرخه‌سواری برای عموم.
- (۹) وضع قوانین و مقررات مخصوص دوچرخه‌سواران.
- (۱۰) احداث پارکینگ‌های مخصوص دوچرخه در سراسر شهر.
- (۱۱) استفاده از جداکننده‌های مسیر در جهت افزایش ایمنی.
- (۱۲) استفاده از علائم مربوطه و طرح‌های حمایتی ایمنی برای دوچرخه‌سواران.
- (۱۳) فرهنگ‌سازی و آموزش به‌خصوص برای کودکان.
- فهرست منابع**
- ایمننا. (۱۴۰۰). بهترین شهرهای دوستدار دوچرخه جهان. بازیابی در ۲۲، ۱۴۰۱، از خبرگزاری ایمننا: www.imna.ir/news/498163.
- شهبازی، ل. (۱۴۰۰). ۹ شهر دوستدار دوچرخه در جهان + معرفی شهرها و امکانات ویژه دوچرخه‌سواران. بازیابی در ۲، ۱۴۰۱، از خبرگزاری ایمننا: www.imna.ir

<https://Dailyhive.Com/Montreal/Peel-Street-Renovations?Auto=True>

– Lareau, S. (2021). Mission To Be Continued. Retrieved From VÉLO QUÉBEC: <https://www.Velo.Qc.ca/En/The-History-Of-Cycling/Mission-To-Be-Continued/>

– Montreal. (2022, 3 9). The REV: An Express Bike Network. Retrieved From Montreal: <https://Montreal.ca/En/Articles/Rev-Express-Bike-Network-4666>

– Pavlopoulos, D. (2017, 2 10). How Montreal Lost Its Training Wheels: The Ongoing History Of Cycling In Our City. Retrieved From Spadeandpalacio: <https://Spadeandpalacio.Com/Montreal-Lost-Training-Wheels-Ongoing-History-Cycling-City/>

– QUÉBEC, V. (2017, 11 1). Expertise: Le Vélo, C'est Notre Rayon! Retrieved From VÉLO QUÉBEC: <https://www.Velo.Qc.ca/En/The-History-Of-Cycling/Expertise-Le-Velo-Cest-Notre-Rayon/>

– Whereig. (2022). Where Is Montreal. Retrieved 4 22, 2022, From Whereig: <https://www.Whereig.Com/Canada/Montreal-Location-Map.Html>

– World Population Prospects. (2019). Retrieved 4 22, 2022, From UNITED NATIONS: <https://Population.Un.Org/Wpp/Datasources/>

– 18.Fishman, E. Washington, S. Haworth, N. (2013). Bike Share: A Synthesis Of The Literature. *Transport Review* 33, 148-165.

تحلیل نواحی اجتماعی شهری در منطقه ۷ شهر اصفهان بر پایه استفاده از مدل سه ساخت و فن نقشه‌های همپوش

مریم عرب لودریجه^۱

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

افسانه طالبی ورنوسفادرانی

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

محمود محمدی

دانشیار گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۳۱ - ۴۱

چکیده

تحلیل نواحی اجتماعی سازوکاری را شرح می‌دهد که توسط آن خانوارها، مناطق مسکونی خاصی را در درون شهر انتخاب می‌کنند یا به آن تخصیص می‌یابند. این ساز و کار قطعی نبوده و نقشه واضحی در ارتباط با آن وجود ندارد. به همین منظور، برای تحلیل نواحی اجتماعی نیاز به به کارگیری روشی است که پیچیدگی‌های مختلف فضایی درون و بین‌بخشی را حل نماید. در این بین، مدل سه ساخت از جمله روش‌های جامع و یکپارچه در تحلیل نواحی اجتماعی به شمار می‌رود که بر اساس سه عامل وضعیت اجتماعی-اقتصادی، وضعیت مسکن و خانوار و وضعیت جدایی‌گزینی یا تبعیض نژادی به تفکیک یا متمایز نمودن نواحی اجتماعی می‌پردازد. به همین دلیل، در پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و مدل سه ساخت ابتدا به تعیین معیارهای قابل به کارگیری در تعیین نواحی اجتماعی در منطقه ۷ شهر اصفهان به‌عنوان مورد مطالعه این پژوهش پرداخته و سپس بر اساس فن نقشه‌های همپوش، نقشه‌های حاصل از معیارها باهم ترکیب شده است و در نهایت، نواحی اجتماعی منطقه ۷ شهر اصفهان بر پایه تحلیل‌های انجام شده در نقشه‌ای به تصویر درآمده است.

واژگان کلیدی: نواحی اجتماعی، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، سرمایه اجتماعی، مدل سه ساخت.

۱. ایمیل نویسنده مسئول: maryamarab1372@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

اولین و مهم‌ترین گام در هر نوع برنامه‌ریزی تعیین محدوده برنامه‌ریزی و تشخیص واحدهای تشکیل دهنده آن است. به بیان دیگر، اساس توزیع و تخصیص کاربری‌ها و تعیین استانداردها و سرانه‌های شهری برپایه تقسیمات کالبدی استوار است. لذا، بررسی و تشخیص تقسیمات درون شهرها علاوه بر تبیین شفاف‌تر ساختار کالبدی شهر می‌تواند به بهبود و سازماندهی نظام تقسیمات در جهت کارایی مدیریت شهری، ارتقاء و تقویت حس همبستگی شهروندی، پایداری شهری، تقویت حس مکان و انطباق با نیازها و تغییرات جدید در زندگی شهر منجر شود (مرادی و محمدی، ۱۳۹۶).

از آنجایی که ناحیه‌بندی مناطق در شهرهای بزرگ به‌منظور تسهیل امر خدمات‌رسانی صورت می‌گیرد، لذا چنانچه این ناحیه‌بندی بر اساس معیارهای اصولی و صحیح نباشد، خدمت‌رسانی به‌راحتی انجام نگرفته و خدمات مورد نیاز شهروندان به‌صورت متعادل در شهر توزیع نمی‌گردد. به همین دلیل لازم است تا نواحی برنامه‌ریزی در مناطق مختلف به‌درستی و برپایه اصول آن تعیین گردد (هادی‌پور و همکاران، ۱۳۸۵). بر این اساس، یکی از روش‌های تعیین نواحی برنامه‌ریزی، تحلیل نواحی اجتماعی هر منطقه است که با وجود گذشت بیش از نیم قرن از تکامل رهیافت تحلیل نواحی اجتماعی، این رهیافت همچنان می‌تواند کمک زیادی به برنامه‌ریزی بکند. در سطح محلی تحلیل نواحی اجتماعی می‌تواند در شناسایی نواحی یا حوزه‌های مناسب برای ابداع سیاست‌های ویژه باشد و در ارزش‌گذاری نواحی بر اساس سیاست‌های حاضر استفاده شود. تحلیل نواحی اجتماعی به معنای شناسایی و توصیف نواحی بر مبنای ویژگی‌های

اجتماعی آن‌ها به‌منظور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری و موارد مربوط به آن‌هاست (Brindley & Raine, 1979). این رهیافت یکی از روش‌های موجود در بین چندین روش تحلیل توزیع فضایی داده‌های اجتماعی است که با همه قوت‌ها و ضعف‌هایش همچنان به‌عنوان یک روش تجربی برای برنامه‌ریزان کاربرد دارد. بر این اساس این پژوهش با انتخاب منطقه ۷ شهر اصفهان به‌عنوان یکی از مناطق این کلانشهر که با مشکلات جدی در ساختار فضایی و فعالیتی خود مواجه است و ناراضی‌تای ساکنان و گاه مهاجرت ساکنین بومی را منجر شده است، قصد دارد تا با تعیین نواحی برنامه‌ریزی بر پایه رهیافت تحلیل نواحی اجتماعی، به تدوین سیاست‌های متناسب با ویژگی‌های هر ناحیه کمک نماید. در این راستا، سؤالات این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

- ۱) سنجه‌های قابل به‌کارگیری در تحلیل نواحی اجتماعی منطقه ۷ اصفهان کدامند؟
- ۲) بر پایه سنجه‌های شناسایی شده، نواحی اجتماعی منطقه ۷ شهر اصفهان چه ویژگی‌هایی داشته و چگونه توزیع شده‌اند؟

مبانی نظری

معرفی انگاشت "ناحیه اجتماعی"

ناحیه اجتماعی با "واحد همسایگی" یا "اجتماع" متفاوت است؛ چرا که ناحیه اجتماعی ناحیه‌ای است که همگنی اجتماعی آن به‌طور قابل ملاحظه‌ای با نواحی نزدیک فرق کند. ناحیه اجتماعی ناحیه‌ای است که با مجموع ویژگی‌های اجتماعی و دیگر ویژگی‌ها شواهدی را که به‌اندازه کافی برای تشخیص آن از دیگر نواحی در یک شهر، منطقه یا هر جای دیگر فراهم می‌کند. ناحیه اجتماعی، ضرورتاً یک پدیده آماری است. رابطه آن با واقعیت اجتماعی - اعتبار آنها - اصولاً به مفهوم آمارهای

اجتماعی که تحلیل به وسیله آن‌ها آغاز می‌شود، وابسته است (Brindley & Raine, 1979). شوکی و همکاران اشاره کرده‌اند که ناحیه اجتماعی عموماً شامل افراد با سطح یکسانی از زندگی، شیوه مشابه زندگی و پیش زمینه نژادی یکسان می‌باشند (Brindley & Raine, 1979).

معرفی رهیافت "تحلیل نواحی اجتماعی"

تحلیل نواحی اجتماعی رهیافتی است که در دهه ۱۹۵۰ میلادی برای تحلیل ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی متنوع همسایگی‌های درون شهری توسعه یافت. این رهیافت بر سه بعد اساسی فضای اجتماعی شهر شامل وضعیت اقتصادی، وضعیت خانوادگی و قومی و نژادی تأکید داشت. این رهیافت که در کتابی به همین نام، پایه‌گذاری گردیده است فرض می‌کند اگرچه ممکن است تعداد نامحدودی از راه‌های تشریح و سنجش همسایگی‌های مختلف در شهر وجود داشته باشد، ماهیت اساسی شهرنشینی می‌تواند در سه بعد خلاصه گردد: وضعیت اقتصادی که تفاوت بین بخش‌های ثروتمند، با درآمد متوسط و فقیرتر شهر را بیان می‌کند؛ وضعیت خانوادگی که نواحی با خانواده‌های بزرگ و کودکان، در مقابل بخش‌های تصرف شده توسط افراد مجرد یا افراد مسن را مشخص می‌نماید؛ و وضعیت قومی و نژادی که راهی است که گروه‌های قومی و نژادی مختلف که تمایل به تجمع در اجتماعات مشخصی دارند (Xu Di, 2011).

تحلیل نواحی اجتماعی شهری با استفاده از شاخص‌های آماری نیز به جامعه‌شناسان مکتب شیکاگو برمی‌گردد. رشد بسیار سریع شهر شیکاگو، به طوری که موج‌های متوالی مهاجران اروپایی را در اوایل قرن بیستم جذب نمود، منجر به افزایش تعداد واحدهای همسایگی متمایز و نسبتاً مجزا از هم شد. این موضوع یعنی الگوی

کلی واحدهای همسایگی و ویژگی‌های اجتماعی فردی موضوع مطالعه پارک (بنیان‌گذار مکتب شیکاگو) و همکارانش شد. پارک معتقد بود فرآیندهایی که زیر کار توزیع فضایی گیاهان و جانوران است هر کدام نقطه مقابل (همانند) دقیق خود را در جامعه انسانی دارند- فرآیند تهاجم، رقابت، جانشینی و سلطه بر یکدیگر، به منظور ایجاد یک حرکت تدریجی همانند "نواحی طبیعی" در شهرها. به هر حال بر خلاف تمامی انتقادات به مکتب بوم‌شناسی شیکاگو، این مکتب کمک زیادی به توسعه روش‌های سیستمی مطالعه نواحی اجتماعی شهرها نموده است. سپس بر مبنای این رهیافت اکولوژیکی، شوکی و همکارانش شهر لس‌آنجلس را مطالعه نمودند (Brindley & Raine, 1979) آن‌ها نام این رهیافت را تحلیل نواحی اجتماعی گذاشتند. رهیافتی که آن‌ها تحلیل نواحی اجتماعی نامیدند اشاره دارد به یک زمینه نظری و کاربست فونونی که پس از آن توسعه دادند. تحلیل نواحی اجتماعی که شوکی نظریه و تکنیکش را بر این نام نهاد، شامل فرض سه ساخت یا سه بعد مستقل از تفاوت‌های اجتماعی بود که شاخص سازی آن از طریق سرشماری جمعیت استخراج می‌شد. طبقه اجتماعی (اشتغال، آموزش و متغیر اجاره بود)، شهرنشینی (باروری، فعالیت زنان در اشتغال و مسکن‌های تک خانواری بود) و جدایی‌گزینی (گروه‌های نژادی) سه ساخت این رهیافت بودند (Hale & Austin, 2010).

پیشینه پژوهش

در جدول شماره (۱) خلاصه پژوهش‌های مرتبط با تحلیل نواحی اجتماعی آورده شده است.

محدوده مورد مطالعه

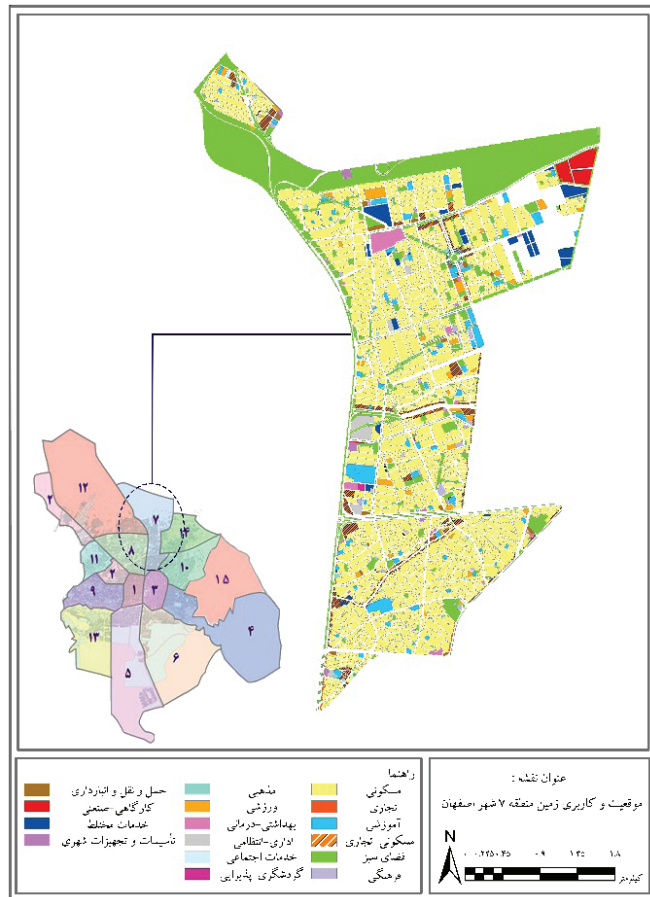
محدوده مورد مطالعه در این پژوهش منطقه ۷ شهر

جدول شماره (۱): پیشینه پژوهش

توضیحات	عنوان	سال	پژوهشگر
این پژوهش باهدف سنجش اعتبار مدل سه ساخت انجام شده و در نهایت به این نتیجه می‌رسد مدل ۴ ساخت کامل‌تر از مدل سه ساخت است که چهار عامل به کار رفته در این مدل شامل ساختار اقتصادی، ساختار خانوادگی، ویژگی‌های جمعیتی و درنهایت ساختار مسکن از قبیل ارزش املاک و نوع دسترسی مسکن می‌باشد.	تعیین نواحی اجتماعی کالیفرنیا	۲۰۱۴	Hale
این پژوهش به‌منظور سنجش تفاوت‌های فضایی- اجتماعی شهر نانجینگ در ۱۳ منطقه هدف و با استفاده از روش اکولوژی عاملی انجام شده است. عوامل اصلی تعیین نواحی اجتماعی عبارت‌اند از: جمعیت مهاجر/ جمعیت کشاورز/ درجه تحصیلی و وضعیت اشتغال و جمعیت بیکار شهری.	تعیین نواحی اجتماعی نانجینگ	۲۰۱۱	Xu Di
در این پژوهش کاربرد جدیدی از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) را با تلفیق آن‌ها با تکنیک داده‌کاوی ^۱ برای شناسایی جمعیت در نواحی شهری با استفاده از مجموعه داده‌های بزرگ نشان داده شده است. متغیرهای به کار رفته اعم از تراکم جمعیت، جمعیت زیر ۵ سال، جمعیت سن مدرسه یعنی ۵ تا ۱۷ سال، زنان و مردان بالای ۶۵ سال، درصد واحدهای خالی، درصد خانه‌های اجاره‌ای، درصد خانه‌های سازمانی و درصد خانوارهای با سرپرست زن بوده است.	تحلیل نواحی اجتماعی نیویورک	۲۰۰۷	Spielman & Thill
این پژوهش باهدف شناسایی نواحی جرم‌خیز با استفاده از ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی ساکنان و با استفاده از فن تحلیل مؤلفه‌های اصلی انجام شده است و سپس نواحی با استفاده از تحلیل خوشه‌ای طبقه‌بندی شدند. متغیرهای تحلیل نواحی عبارت بودند از: درصد افراد زیر ۱۴ سال/ درصد جمعیت مردان و زنان بالای ۶۵ سال/ درصد جمعیت مردان و زنان/ خانوارهای مهاجر/ خانوارهای با تراکم ۰/۵ نفر در اتاق/ خانوارهای با تراکم ۱/۵ نفر در اتاق	تعیین ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی محدوده‌های دولت محلی انگلیس	۱۹۷۹	brindley & Raine
این پژوهش باهدف تحلیل ساختار فضایی- اجتماعی بر مبنای تفاوت‌های فضایی پراگ در دهه ۱۹۷۰ (بعد از انقلاب) و ۱۹۳۰ (قبل از انقلاب) و با روش تحلیل عاملی انجام می‌شود. عامل‌های اصلی شامل تفاوت‌های اجتماعی- اقتصادی، ساختار سن و خانوادگی، ساختار شهری بوده‌اند.	تحلیل ساختارفضایی- اجتماعی- فضایی پراگ	۱۹۷۸	Matejo etal

اصفهان است. این منطقه با جمعیت ۱۵۳ هزار نفر و مساحت ۲۸۵۰ هکتار در شمال شرق اصفهان واقع شده است. این منطقه از شمال به خیابان لوله گاز، از جنوب به خیابان مدرس و خیابان آیت‌الله ادیب، از شرق به خیابان‌های بعثت، آل‌بویه و محمدطاهر و از غرب نیز به بزرگراه معلم محدوده می‌شود. در شکل شماره (۱) موقعیت و پراکنش کاربری‌های این منطقه نشان داده شده است.

1. data-mining technique

شکل شماره (۱): نقشه پراکنش کاربری‌ها و موقعیت منطقه ۷ در شهر اصفهان

سرمایه اجتماعی انتخاب شده و سپس در سه دسته کلی مدل سه ساخت قرار داده شده است. همچنین از فن نقشه‌های همپوش به‌عنوان روشی برای نشان دادن معیارهای سنجیده شده آماری به‌صورت فضایی استفاده شده است (Hannigan & Pathe, 2012). با استفاده از این فن، معیارهای مربوط که قبلاً وزن دهی و رتبه‌بندی آن‌ها صورت گرفته است به‌صورت نقشه‌های تفصیلی مشخص می‌گردد و سپس این نقشه‌ها با این تکنیک در جی‌آی‌اس روی هم‌دیگر قرار می‌گیرند و نقشه نهایی حاصل از روی همپوشانی معیارها به دست

هر یک دارای محدودیت‌ها و مزایای منحصر به خود است. در این بین، برپایه در دسترس بودن اطلاعات مورد نیاز و جامعیت هریک از روش‌های نام برده، مدل سه ساخت به‌عنوان روش قابل به‌کارگیری در این پژوهش انتخاب شده است. در این روش لازم است تا ابتدا معیارهای قابل به‌کارگیری برپایه چارچوب نظری پژوهش انتخاب شده و سپس در سه دسته کلی معیارهای اجتماعی-اقتصادی، معیارهای وضعیت خانوادگی (جمعیتی و مسکن) و معیارهای قومی و نژادی تقسیم شود. بر این اساس، معیارها برپایه نظریه

جدول شماره (۲): سنجه‌های مورد استفاده در تحلیل نواحی اجتماعی منطقه ۷ اصفهان بر مبنای نظریه سرمایه

اجتماعی

مقیاس	ارزش شاخص ^۱					توضیح	سنجه	معیار
	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا			
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد افراد باسواد در هر بلوک که در ۵ طبقه تعداد افراد باسواد بسیار بالا، تعداد افراد باسواد بالا، تعداد افراد باسواد متوسط، تعداد افراد باسواد پایین و تعداد افراد باسواد بسیار پایین قرار داده شده است.	تعداد افراد باسواد	وضعیت اقتصادی-اجتماعی
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد افراد باسواد در هر بلوک که در ۵ طبقه تعداد زنان شاغل بسیار بالا، تعداد زنان شاغل بالا، تعداد زنان شاغل متوسط، تعداد زنان شاغل پایین و تعداد زنان شاغل بسیار پایین قرار داده شده است	تعداد زنان شاغل	
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	بعد خانوار در هر بلوک که در ۵ طبقه بعد خانوار بسیار بالا، بعد خانوار بالا، بعد خانوار متوسط، بعد خانوار پایین و بعد خانوار بسیار پایین قرار داده شده است.	بعد خانوار	
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد افراد دارای همسر در هر بلوک که در ۵ طبقه تعداد متأهلان بسیار بالا، تعداد متأهلان بالا، تعداد متأهلان متوسط، تعداد متأهلان پایین و تعداد متأهلان بسیار پایین قرار داده شده است.	تعداد افراد متأهل	
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد افراد ساکن در هر هکتار که در ۵ طبقه تراکم جمعیتی بسیار بالا، تراکم جمعیتی بالا، تراکم جمعیتی متوسط، تراکم جمعیتی پایین و تراکم جمعیتی بسیار پایین قرار داده شده است.	تراکم جمعیتی	وضعیت مسکن و خانوار
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد مالکان قطعات مسکونی در هر بلوک که در ۵ طبقه تعداد مالکان مسکن بسیار بالا، تعداد مالکان مسکن بالا، تعداد مالکان مسکن متوسط، تعداد مالکان مسکن پایین و تعداد مالکان مسکن بسیار پایین قرار داده شده است.	وضعیت مالکیت مسکن	
بلوک شهری	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	تعداد مهاجران وارد شده به هر بلوک که در ۵ طبقه تعداد مهاجران وارد شده بسیار بالا، تعداد مهاجران وارد شده متوسط، تعداد مهاجران وارد شده پایین و تعداد مهاجران وارد شده بسیار پایین قرار داده شده است.	وضعیت مهاجرت	وضعیت قومی-ژن اداری

می‌آید (مرادی و محمدی، ۱۳۹۶).
 تعیین معیارها و سنجه‌های قابل به‌کارگیری در تحلیل نواحی اجتماعی در منطقه ۷ شهر اصفهان به‌منظور به‌کارگیری فن نقشه‌های همپوش در

۲. امتیازبندی بر حسب طیف لیکرت انجام شده است:
 ۱= بسیار کم ۲= کم ۳= متوسط ۴= زیاد ۵= بسیار زیاد.

جدول شماره (۳): بی وزن سازی و امتیازدهی به معیارهای انتخابی برای تحلیل نواحی اجتماعی منطقه ۷ شهر اصفهان

امتیاز دهی بر پایه بی وزن سازی سنجها					سنجه
۶۶/۹۹-۶/۶	۴۰/۶۶-۳/۶	۲۳/۴۰-۵/۳	۱۰/۲۳-۲/۵	۱۰-۰/۲	تعداد افراد باسواد (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز
۴۲/۹۹-۳/۶	۲۳/۴۲-۹/۳	۱۲/۲۳-۱/۹	۳/۱۲-۹/۱	۳-۰/۹	تعداد زنان شاغل (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز
۹۴/۹۹-۵/۶	۹۴-۸۹/۵	۸۱/۸۹-۵	۲۵/۸۱-۸/۵	۲۵-۰/۸	تراکم جمعیتی (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	
۷۸/۱۰۰-۸	۵۸/۷۸-۴/۸	۵۲/۵۸-۴/۴	۵۲-۰/۴	۰	تعداد (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	
۹۷/۹۹-۶/۶	۹۲/۹۷-۵/۶	۸۰/۹۲-۷/۵	۸۰۷-۰/۷	۰	تعداد مهاجران وارد شده (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	
۹۹,۸-۴۲,۳ ۴۲/۹۹-۳/۸	۴۲,۳-۱۸,۴ ۴۸/۰-۴/۳	۱۸,۴-۸,۶ ۸/۱۸-۶/۴	۸,۶-۳,۱ ۳/۸-۱/۶	۳,۱-۰ ۳-۰/۱	تعداد متأهلان (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز
۹۹-۶۰/۶	۳۹/۶۰-۲	۱۹/۳۹-۶/۲	۱۹-۷/۶	۷-۰	تعداد مالکان (بی وزن شده)
۵	۴	۳	۲	۱	امتیاز

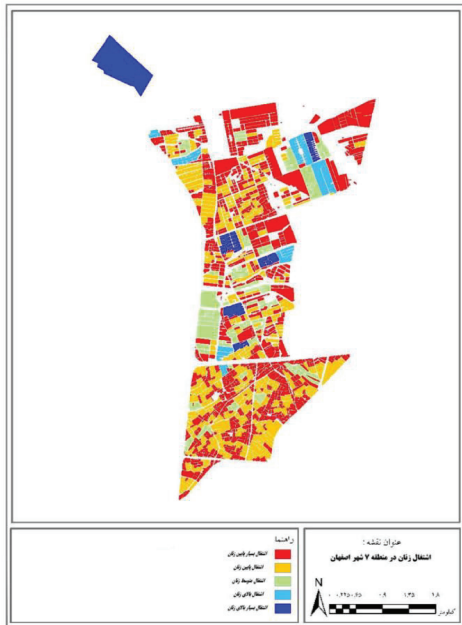
یک از این نواحی بر اساس هر یک از شاخص‌ها جمع گردید و نقشه نواحی اجتماعی نهایی بر اساس مجموع شاخص‌ها به دست آمد. معرفی نقشه‌های نواحی اجتماعی بر پایه انگاشت سرمایه اجتماعی در این بخش، تقسیم‌بندی نواحی اجتماعی در نقشه‌های جداگانه بر پایه سنجها و دسته‌بندی ذکر شده در جدول شماره (۳) از شکل (۲) تا شکل (۸) به تصویر درآمده است.

اقتصادی-اجتماعی، وضعیت مسکن و خانوار و وضعیت قومی-نژادی بر اساس سنج‌های مطرح در مطالعات سرمایه اجتماعی انتخاب گردید و پس از آن با توجه به اینکه این سنجها دارای تأثیر مثبت یا منفی بر سرمایه اجتماعی هستند از دو فرمول برای بی وزن سازی به صورت زیر استفاده شد:

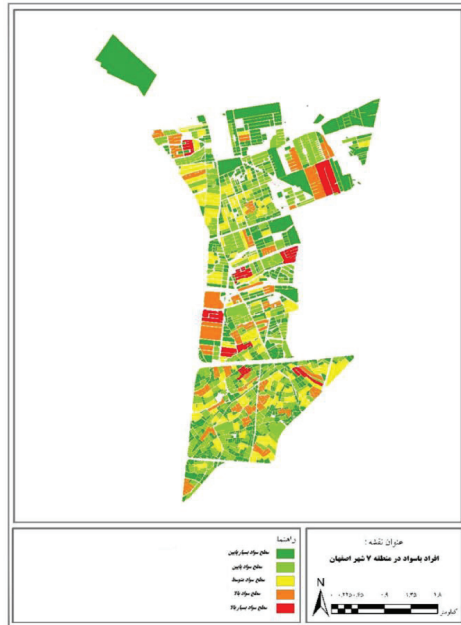
$$\text{الف) تأثیر مثبت: } 100 * ((X_i \min) / (\max - \min))$$

$$\text{ب) تأثیر منفی } 100 * ((\max - X_i) / (\max - \min))$$

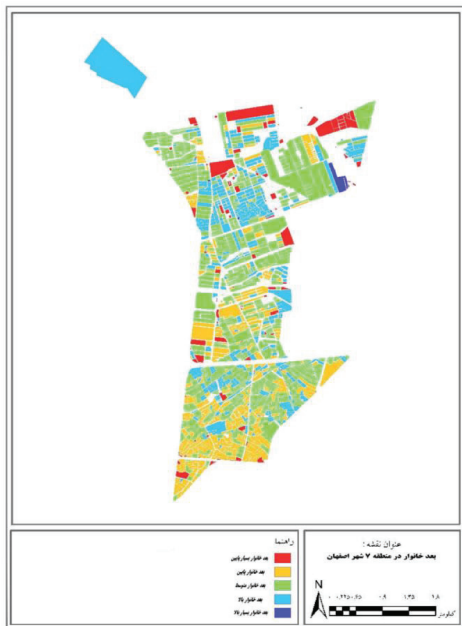
پس از آن نقشه‌هایی بر اساس هر یک از این داده‌ها در منطقه ۷ شهر اصفهان به دست آمد. در نهایت این نقشه‌ها بر روی یکدیگر قرار داده شد و امتیاز هر

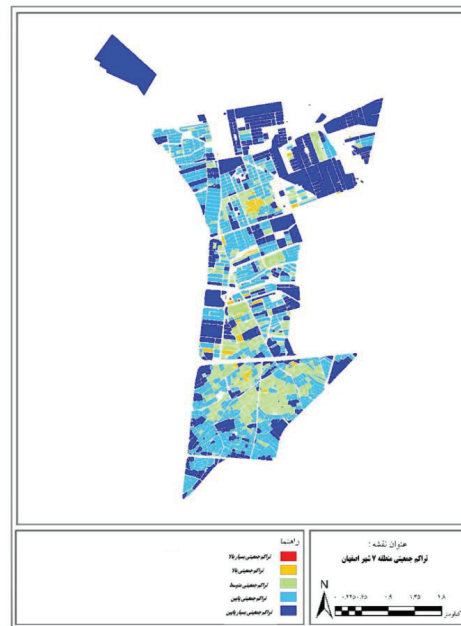
شکل شماره (۳): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس
سنجۀ اشتغال زنان

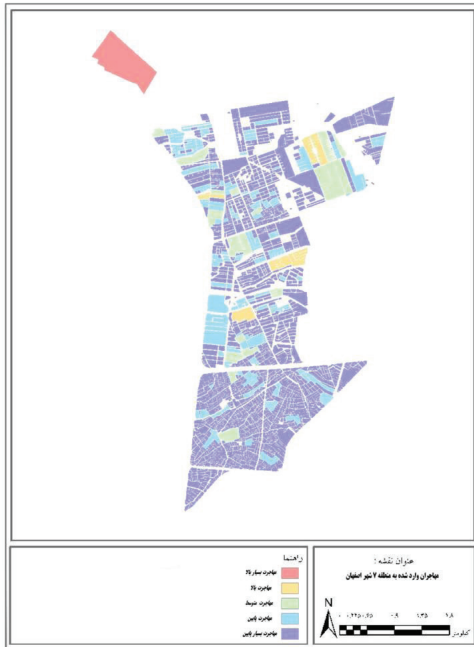
شکل شماره (۲): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس سنجۀ
سطح سواد

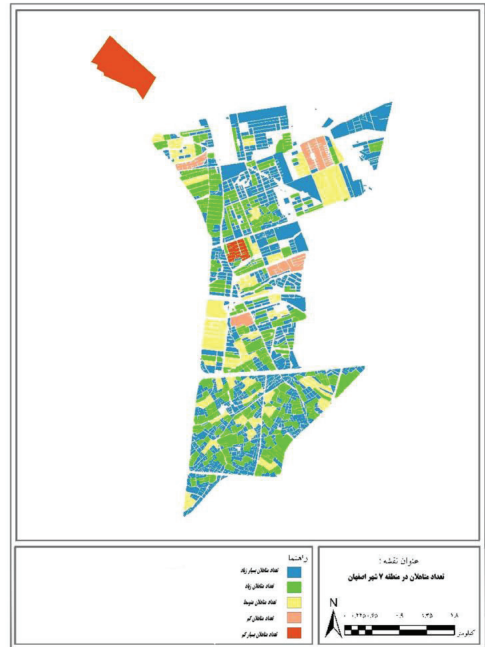
شکل شماره (۵): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس
سنجۀ بعد خانوار

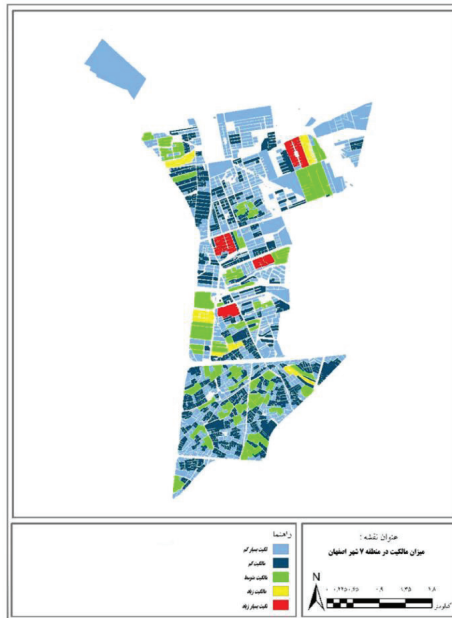
شکل شماره (۴): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس
سنجۀ تراکم جمعیت

شکل شماره (۷): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس سنجۀ مهاجرت

شکل شماره (۶): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس سنجۀ تأهل

شکل شماره (۸): پراکندگی نواحی اجتماعی بر اساس سنجۀ مالکیت

نتیجه گیری

کارایی طرح‌های پیشنهادی را فراهم سازد. خصوصیات این نواحی اجتماعی به شرح ذیل می‌باشد:

ناحیه اجتماعی ۱: تعداد افراد باسواد، تعداد زنان شاغل، تعداد افراد متأهل، تعداد مالکان مسکن و بعد خانوار بسیار پایین می‌باشد. علاوه بر آن، این ناحیه تعداد مهاجر بسیار زیادی را به خود پذیرفته و تراکم جمعیتی بسیار بالایی دارد.

ناحیه اجتماعی ۲: تعداد افراد باسواد، تعداد زنان شاغل، تعداد افراد متأهل، تعداد مالکان مسکن و بعد خانوار پایین می‌باشد. علاوه بر آن، این ناحیه تعداد مهاجر زیادی را به خود پذیرفته و تراکم جمعیتی بالایی نیز دارد.

ناحیه اجتماعی ۳: تعداد افراد باسواد، تعداد زنان شاغل، تعداد افراد متأهل، تعداد مالکان مسکن و بعد خانوار، تراکم جمعیتی و تعداد مهاجران وارد شده در سطح متوسطی قرار دارد.

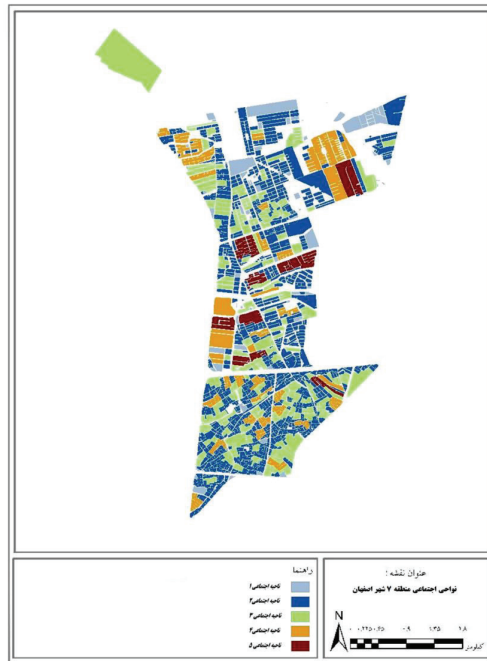
ناحیه اجتماعی ۴: تعداد افراد باسواد، تعداد زنان شاغل، تعداد افراد متأهل، تعداد مالکان مسکن و بعد خانوار زیاد می‌باشد. علاوه بر آن، تعداد مهاجران وارد شده به این ناحیه کم بوده و ناحیه تراکم جمعیتی پایینی نیز دارد.

ناحیه اجتماعی ۵: تعداد افراد باسواد، تعداد زنان شاغل، تعداد افراد متأهل، تعداد مالکان مسکن و بعد خانوار بسیار زیاد است و در ازای آن، این ناحیه مهاجر بسیار کمی را به خود پذیرفته و تراکم جمعیتی بسیار پایینی نیز دارد.

فهرست منابع

- عباسی بخشکندری، رضوان. (۱۳۹۶). تعیین ساختارفضایی- اجتماعی شهری در منطقه ۹ شهر تهران با به کارگیری تحلیل نواحی اجتماعی و جی آی اس.
- محمدی، محمود، مرادی چادگان، داریوش. (۱۳۹۶)،

نتیجه نهایی تحلیل نواحی اجتماعی بر پایه هم‌پوشانی فضایی سنج‌های منتج از مبانی نظری پژوهش در قالب استفاده از مدل سه ساخت و فن نقشه‌های همپوش در شکل شماره (۹) به تصویر درآمده است.

شکل شماره (۹): پراکندگی نواحی اجتماعی منطقه ۷ شهر اصفهان بر پایه رهیافت تحلیل نواحی اجتماعی

بر پایه نقشه حاصل شده می‌توان چنین استنباط نمود که منطقه ۷ شهر اصفهان از نظر سنج‌های مورد نظر در تحلیل نواحی اجتماعی قابل تقسیم به پنج ناحیه اجتماعی می‌باشد که از این تحلیل می‌توان در تعیین نواحی برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر خصوصیات اجتماعی- جمعیتی ساکنین هر ناحیه بهره‌مند شد؛ چرا که تعیین نواحی برنامه‌ریزی تنها بر اساس مرزبندی اداری نواحی یک منطقه یا تکیه بر نواحی کارکردی نمی‌تواند موجبات کارآمدی و

- جزوه درس کارگاه برنامه‌ریزی شهری ۲. دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
- هادی‌پور، خاتون، فرهودی، رحمت‌الله و احمد پوراحمد. (۱۳۸۵). معیارهای مؤثر در مرزبندی نواحی مناطق شهری، نشریه پژوهش‌های جغرافیایی، ۵۶، ۱۱۱-۹۳.
- Baldwin.J(1974), social area analysis & studies of delinquency, social science research
- Brindley.T, Raine,J. (1979), Social area analysis and planning research, University of Birmingham, urban studies.
- Hale.R, Austin.M. (2010), An exploratory factor model of social area analysis, Mid-South Sociological Association.
- Hawley.A, Duncan.O. (2015), social area analysis: a critical appraisal, Board of Regents of the University of Wisconsin System
- Mateju.P, vecernik. J& Jerabek.H. (1978), Social structure, spatial structure and problems of urban research.
- Spielman. S, Thill. J. (2007), social area analysis, data mining, GIS, computers, environments and urban system.
- Xu Di,K. (2011), The urban social spatial structure in Nanjing: an application of GIS and spatial correlation analysis.

ارائه راهکارهای مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان

علی شفيعی دارافشانی^۱

دانشجوی دکتری شهرسازی، شهرداری اصفهان، اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۴۳ - ۵۲

چکیده

بر اساس نتایج و آمار به دست آمده از هزینه و درآمد خانوار شهری در ایران، متوسط هزینه مسکن در سبد هزینه خانوار شهری تقریباً ۳۵ درصد می‌باشد (در تهران بیش از ۵۰ درصد) که این رقم برای دهک‌های پایین درآمدی در کلان‌شهرها به بیش از ۷۵ درصد نیز می‌رسد. این در حالی است که در کشورهای موفق دنیا تلاش شده است که این سهم از حد مجاز و متعارف خود یعنی کمتر از ۱۵ درصد بالاتر نرود. همچنین با رشد جمعیت شهری بخصوص در دوران بعد از انقلاب اسلامی، کشور ایران با بحران مسکن روبه‌رو شد. از این رو شرکت‌ها و ادارات مختلف، تصمیم به ایجاد تعاونی‌های مسکن گرفتند و تعاونی‌ها به شکل امروزی آن درآمدند. هدف از انجام این پژوهش، ارائه راهکارهای مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان است. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی است. برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از تکنیک‌های دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. این پژوهش به روش تحلیل راهبردی (SWOT) انجام گرفته است. برای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از نظرخواهی ۶۵ کارشناس و متخصص مرتبط با حوزه شهرسازی در سطح استان اصفهان و اساتید دانشگاهی استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، در بخش قوت‌ها؛ وجود نیروهای متخصص، در بخش ضعف‌ها؛ پایین بودن میزان همکاری سازمان‌ها با تعاونی، در بخش ارزیابی عوامل خارجی؛ تأمین سرانه مسکن استان و در بخش تهدیدها عدم اعتماد بانک‌ها به تعاونی به دلیل عقب افتادن اقساط، مهم‌ترین عوامل هستند. همچنین اولویت‌بندی استراتژی‌های قابل اجرا جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان در این تحقیق ارائه شده است.

واژگان کلیدی: راهکار، ارتقاء، بهره‌وری، تعاون، تعاونی مسکن.

۱. نویسنده مسئول: Ashafiee646@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

شهرنشینی به‌عنوان دومین انقلاب در فرهنگ انسان، باعث دگرگونی در روابط متقابل انسان‌ها با یکدیگر شده است. با افزایش جمعیت شهرنشین، بهره‌برداری از محیط نیز تشدید می‌شود. این بهره‌برداری در قالب مسکن، چهره زمین را دگرگون کرده و به‌صورت مستقیم بر محیط طبیعی ما اثر گذاشته است. گسترش نرخ شهرنشینی با توجه به خصوصیات اجتماعی و سیاسی خاصی که دارد، باعث شده است تا کالای مسکن جایگاه مهمی پیدا کند؛ بنابراین پس از انقلاب صنعتی، شهرها به‌خصوص شهرهای بزرگ با مسائل پیچیده‌ای روبه‌رو شده‌اند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها مربوط به مسئله مسکن است (فنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۸). طی دهه‌های اخیر، وضعیت مسکن در ایران متأثر از تغییر و تحولات جمعیتی قرار گرفته است و از یک طرف، افزایش طبیعی جمعیت و از طرف دیگر مهاجرت انبوه جمعیت از روستاها به شهرها را به دنبال داشته است. این تغییر و تحولات جمعیتی، تقاضا برای مسکن را در شهرها و به‌خصوص مراکز بزرگ شهری ابعاد وسیعی بخشیده است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۰).

همواره مسکن به‌عنوان یکی از نیازهای اساسی بشر مطرح بوده است، ولی آنچه مسکن را به یک مسئله مهم در زندگی ایرانیان تبدیل کرده است، سرعت رشد جمعیت شهری و سرمایه‌گذاری ناکافی دولتی و خصوصی در این امر است (موسایی، ۱۳۷۸: ۱۰۰). مشکل مسکن در کشور ما از حدود ۵۰ سال پیش آغاز شده است. علی‌رغم آنکه شاخص‌های تراکم خانوار در واحدهای مسکونی طی دو دهه اخیر نشان از بهبود وضعیت مسکن در کشور دارد اما هنوز این مشکل به‌طور کامل حل نشده است و کماکان یکی

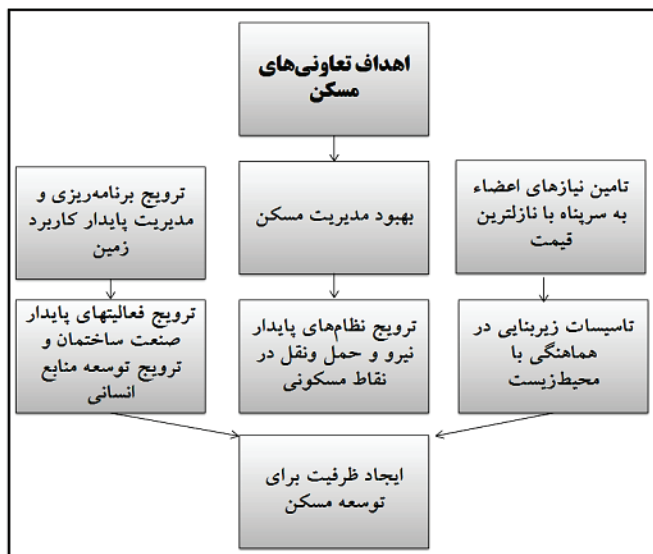
از معضلات اساسی زوج‌های جوان و اقشار کم‌درآمد جامعه می‌باشد (صالحی، ۱۳۹۱: ۵۳).

برای برطرف کردن این مشکل، یکی از راه‌حل‌های بسیار ساده، اما در عین حال کارآمد تشکیل تعاونی‌های مسکن است. در این خصوص تلاش‌هایی توسط برنامه‌ریزان اقتصادی، اجتماعی، شهری و منطقه‌ای کشور قبل و بعد از انقلاب صورت گرفته است. شرکت‌های تعاونی مسکن به‌عنوان نهادی مردمی که در راستای منافع اعضای خویش تلاش می‌نمایند در طول تأسیس خویش نقش عمده‌ای در پایداری قیمت مسکن و عرضه آن به قیمت مناسب به اعضای خود داشته‌اند. تنوع فعالیت‌ها در زمینه‌های مختلف تعاونی می‌تواند افراد گوناگون با سلیقه‌ها و مهارت‌های مختلف را جذب کند و با برقراری ارتباط بین این افراد، بافت منسجم و هماهنگی به‌منظور فعالیت‌های تولیدی و توزیعی به وجود آورد. تقویت شرکت‌های تعاونی مسکن می‌تواند سهم عمده‌ای در ساخت و ساز مسکن داشته و در عرصه‌هایی از فعالیت‌های اقتصادی یاری‌رسان دولت باشد.

تعاونی مسکن شهرداری اصفهان در مرداد ماه سال ۱۳۵۸ تأسیس شده است که از زمان تأسیس تا به امروز با چالش‌های زیادی روبه‌رو شده است. این چالش‌ها برخی مربوط به تورم و دولت می‌شود و بخشی هم مربوط به سیاست‌های نادرست تعاونی مسکن می‌باشد. این پژوهش بر آن است که بتواند راهکارهای مؤثری جهت ارتقا بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان ارائه دهد.

سؤال اصلی پژوهش

- بهترین و مؤثرترین راهکار جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان کدام است؟

تصویر شماره (۱): اهداف تعاونی مسکن (منبع: برگرفته از اتحادیه بین‌المللی تعاون، ۱۹۹۵)

سؤالات فرعی پژوهش

مسکن تمام یا بخشی از ساختمان است که برای سکونت یک خانوار احداث شده است. مسکن باید از گذرهای همگانی (کوچه و خیابان) یا گذرهای اختصاصی (راهروی مشترک و راه‌پله) و ورودی مستقل برخوردار باشد.

- چه عواملی در کارآمدی و ناکارآمدی تعاونی مسکن شهرداری اصفهان نقش داشته است؟
- آیا با کمک SWOT می‌توان شرایط موجود تعاونی مسکن شهرداری اصفهان را بهبود بخشید؟

مبانی نظری پژوهش

پژوهشگران در بیشتر کشورهای در حال توسعه به این نتیجه رسیده‌اند که تعریف مسکن را نمی‌توان به واحد مسکونی محدود کرد. در واقع، مسکن کل محیط زندگی و سکونت را در بر می‌گیرد.

واژه تعاون را اولین بار رابرت آون در مقابل واژه رقابت به کار گرفت. تاکنون تعاریف متعددی از تعاون و تعاونی ارائه شده است. تعاون را می‌توان نوعی کار و زندگی مشترک در سطوح گوناگون فعالیت‌های اجتماعی دانست. تعاون در تعریف دیگر به معنی همکاری به‌منظور تأمین متقابل است.

کمیته مسکن اتحادیه بین‌المللی تعاون که در حقیقت تنها نهاد جهانی و نماینده بخش تعاونی مسکن می‌باشد، تعاونی مسکن را این‌گونه تعریف کرده است: «مسکن یک شخصیت حقوقی و متشکل از گروهی از افراد است که عموماً دارای امکانات محدودی بوده و نیازهای مشترک را احساس نموده و نیل به داشتن سرپناه را در سایه همکاری مشترک خویش محقق می‌دانند».

مسکن یک مکان فیزیکی است و به‌عنوان سرپناه نیاز اولیه و اساس خانوار به حساب می‌آید. در این سرپناه برخی از نیازهای خانواده یا فرد مانند خوراک، استراحت و حفاظت در برابر شرایط جوی تأمین می‌شود.

به اتمام رسانیدند، لیکن با دخالت دولت در بازار زمین و تملک اراضی و واگذاری آن‌ها، تأسیس شرکت‌های تعاونی مسکن از سال ۱۳۵۹ به سرعت رو به رشد نهاد، به طوری که تا انتهای سال ۱۳۶۳ حدود ۳۸۶۰ شرکت تعاونی مسکن در کشور تأسیس شد. قبل از سال ۱۳۵۷ حدود ۱۴۰ شرکت به جمع آن‌ها افزوده شده است. همچنین در پاسخ به سیاست تملک و واگذاری زمین و حمایت از شرکت‌های تعاونی مسکن تعداد ۳۱۱۴ شرکت تعاونی مسکن جدید در طول سال‌های ۱۳۵۹-۶۳ در کشور تأسیس گردیده است.

به طور کلی آمار و ارقام نشان می‌دهند که افزایش و کاهش شرکت‌های تعاونی نسبت به شرایط اقتصادی جامعه، نحوه مدیریت، هماهنگی اعضا و میزان کمک‌های دولت، حساس بوده و دچار تغییر و تحول می‌شود.

روش پژوهش

این مقاله به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی است و برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از تکنیک‌های دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. به منظور شناخت نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی تعاونی مسکن شهرداری اصفهان به‌واکوی سیاست‌های دولت پرداخته شد. همچنین برای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از نظرخواهی ۶۵ کارشناس و متخصص مرتبط با حوزه شهرسازی در سطح اصفهان و اساتید دانشگاهی استفاده شد. پس از شناخت عوامل داخلی و خارجی که مبنا و پایه استراتژی‌ها می‌باشد، به وسیله نظرخواهی از کارشناسان مربوطه، به منظور ارزیابی کمی عوامل داخلی و خارجی، عوامل وزن داده شد و ماتریس SWOT استخراج و استراتژی‌های قابل اجرا تدوین گردید.

هدف اصلی این تعاونی‌ها، تأمین مسکن برای افراد کم‌بضاعت، به منظور سازماندهی تولید و عرضه مسکن، ایجاد تعادل در بازار مسکن و مبارزه با زمین‌خواران و بورس‌بازان است (سلجوقیان، ۱۳۷۵: ۷۵). همچنین اتحادیه بین‌المللی تعاون در سی‌ویکمین کنگره در شهر منچستر در سال ۱۹۹۵، اهداف تعاونی‌های مسکن را مواردی که در تصویر شماره ۱ آمده است عنوان نمودند.

تاریخچه فعالیت تعاونی در جهان

آغاز فعالیت‌های تعاونی مسکن در جهان به سال ۱۸۵۰ و به کشور دانمارک برمی‌گردد. دیگر کشورهای اروپایی مانند فرانسه، آلمان، اتریش و سوئد نیز یک دهه بعد به این مهم دست یافتند. در قاره آسیا، تعاونی‌های مسکن به مقیاس زیادی در هندوستان و پاکستان فعالیت داشته‌اند. توسعه و تحول شهر کراچی را می‌توان از سری فعالیت‌های تعاونی‌های مسکن دانست. مالزی و سریلانکا نیز دیگر کشورهایی هستند که در آن‌ها شرکت‌های تعاونی مسکن به عنوان اهرم‌های اجرایی در تقلیل مشکل مسکن-به‌خصوص در مناطق پرجمعیت-نقش بسزایی دارند.

تاریخچه فعالیت تعاونی مسکن در ایران

اولین شرکت تعاونی مسکن در ایران توسط شرکت ملی نفت تشکیل شد. از جمله فعالیت‌های این شرکت واگذاری زمین و ساخت واحدهای مسکونی برای اعضای خود در تهرانسر-منطقه غربی تهران-بود. پس از آن شرکت‌های تعاونی مسکن فرهنگیان که فعالیت‌های موفق‌تری در زمینه ساخت و ساز و واگذاری مسکن در تهران و سایر شهرستان‌ها داشته‌اند را می‌توان نام برد. در مجموع تا قبل از سال ۱۳۵۷ حدود ۶۰۰ شرکت تعاونی مسکن کارگری و غیر کارگری در کشور به ثبت رسیده است که در مجموع ۴۲ پروژه ساختمان‌سازی را

جدول شماره (1): SWOT شرکت تعاونی مسکن شهرداری اصفهان

عوامل بیرونی	عوامل درونی
فرصت‌ها (O)	قوت‌ها (S)
O1: از بین رفتن استعمار اقتصادی به خاطر کنترل توسط اعضا O2: ایجاد حس مسئولیت و تعلق به جهت همکاری میان اعضا O3: ایجاد هماهنگی و وحدت رویه بین مناطق و سازمان‌های شهرداری اصفهان در جهت کمک و مساعدت به تعاونی مسکن شهرداری O3: تشویق اعضا با اعطای تسهیلات پروانه O4: تأمین سرانه مسکن استان O5: اعطای وام‌های با سود پایین به تعاونی مسکن شهرداری اصفهان	S1: همکاری میان اعضا S2: وجود نیروهای متخصص S3: اعطای امتیاز به پرداخت کنندگان S4: تأمین مسکن کارگران و کارمندان شهرداری S5: کنترل شدن پروژه توسط اعضا S6: مشارکت تعاونی با مناطق و سازمان‌ها S7: استفاده از تسهیلات پروانه به مبلغ ۳۵ میلیون تومان برای هر عضو
تهدیدها (T)	ضعف‌ها (W)
T1: کمبود سرمایه که باعث راکد ماندن سرمایه و به تعویق افتادن پروژه‌های ساختمانی می‌شود T2: نحوه نادرست مدیریت که مسبب مشکلات اجرایی پروژه‌ها می‌شود T3: عدم اعتماد بانک‌ها به تعاون به دلیل عقب افتاد اقساط T4: پایین آمدن کیفیت ساخت به دلیل نبود ابزار و ماشین آلات مدرن T5: ایجاد بورس بازی زمین و کمبود زمین باقیمت مناسب به دلیل سیاست‌های غلط زمین T6: راکد ماندن پروژه‌ها به دلیل تغییر قیمت مصالح در طول ساخت پروژه T7: تبدیل شدن تولید کننده به مصرف کننده به دلیل کمبود اعضا	W1: کمبود سرمایه W2: نحوه ناصحیح مدیریت W3: عدم استفاده بهینه از امکانات شرکت W4: اعضای کم تعاونی‌ها W5: پایین بودن میزان همکاری سازمان‌ها با تعاونی W6: شفاف نبودن قوانین و مقررات W7: تغییر قیمت مصالح در طول ساخت پروژه W8: عدم تفاهم سیستم‌های بانکی با تعاونی W9: سیاست‌های غلط زمین W10: کمبود ماشین آلات و ابزار مدرن W11: عدم پرداخت به موقع قسط‌ها توسط کارکنان

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع از دو روش میدانی و اسنادی به صورت توأمان استفاده شده است. در روش اسنادی به مطالعه کتاب‌ها، اسناد و مدارک، مقاله‌ها و پژوهش‌های مرتبط با موضوع پرداخته شد و در روش میدانی علاوه بر مشاهده، مصاحبه و نظرخواهی از متخصصین شهری صورت پذیرفت.

شناخت محدوده مورد مطالعه

شرکت تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان به منظور تأمین مسکن کارکنان شهرداری اصفهان در سال ۱۳۵۸ با ۵۸ سهم ده هزار ریالی تحت عنوان شماره ۲۰۳۸ به ثبت رسید.

عملکرد شرکت تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان از بدو تأسیس تاکنون به شرح ذیل می‌باشد:
 - تفکیک زمین و واگذاری به اعضا با ذکر خیابان مورد

تفکیک و همچنین سال تفکیک

- خرید زمین، ساخت آپارتمان و واگذاری به اعضا
- مشارکت در ساخت واحدهای مسکونی و واگذاری
- پیش‌خرید آپارتمان مسکونی به اعضای
- پرداخت مناسب و واگذاری به اعضا

بحث و یافته‌های پژوهش

برای تعیین وضعیت موجود تعاونی مسکن شهرداری اصفهان و ارائه راهکارهای مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری، از رویکرد مستقیم استفاده شده است. در این رویکرد، عوامل درونی و عوامل بیرونی مؤثر ایجاد وضع موجود، تکالیف الزامی، نقاط قوت، ضعف و... در زمینه‌های مادی، اجرایی و ساختاری تعیین شد.

جدول شماره (۲): ضریب اهمیت عوامل داخلی

رتبه	عامل	میانگین رتبه‌ای	ضریب اهمیت	امتیاز نهایی
S1	همکاری میان اعضا	۲/۶۷	۰/۰۵۳	۰/۱۴۸
S2	وجود نیروهای متخصص	۳/۱۰	۰/۰۶۲	۰/۱۹۸
S3	اعطای امتیاز به پرداخت کنندگان	۲/۸۵	۰/۰۵۹	۰/۱۷۵
S4	تأمین مسکن کارگران و کارمندان شهرداری	۲/۵۵	۰/۰۶۵	۰/۱۷۳
S5	کنترل شدن پروژه توسط اعضا	۲/۸۰	۰/۰۵۴	۰/۱۵۸
S6	مشارکت تعاونی با مناطق مختلف استان	۲/۵۰	۰/۰۳	۰/۱۳۵
S7	استفاده از تسهیلات پروانه به مبلغ ۳۵ میلیون تومان برای هر عضو	۲/۶۰	۰/۰۵۰	۰/۱۳۶
W1	کمبود سرمایه	۲/۳۰	۰/۰۵۳	۰/۱۴۳
W2	نحوه ناصحیح مدیریت	۲/۴۴	۰/۰۳	۰/۱۴۶
W3	عدم استفاده بهینه از امکانات شرکت	۲/۱	۰/۰۵۴	۰/۱۲۰
W4	اعضای کم تعاونی‌ها	۲/۳	۰/۰۵۲	۰/۱۲۶
W5	پایین بودن میزان همکاری سازمان‌ها با تعاونی	۲/۸۴	۰/۰۶۲	۰/۱۶۱
W6	شفاف نبودن قوانین و مقررات	۲/۲۰	۰/۰۵۵	۰/۱۲۹
W7	تغییر قیمت مصالح در طول ساخت پروژه	۲/۳۸	۰/۰۵۵	۰/۱۳۸
W8	عدم تفاهم سیستم‌های بانکی با تعاونی	۲/۷۸	۰/۰۵۳	۰/۱۵۶
W9	سیاست‌های غلط زمین	۲/۷۰	۰/۰۵۰	۰/۱۴۸
W10	کمبود ماشین‌آلات و ابزار مدرن	۲/۳	۰/۰۵۳	۰/۱۲۶
W11	عدم پرداخت به‌موقع اقساط توسط کارکنان	۲/۴۴	۰/۰۳	۰/۱۴۶
	جمع		۱	۲/۶۶

در این مرحله به هر یک از عوامل داخلی و خارجی، ضریب اهمیت توسط کارشناسان شهرسازی در قسمت شهرداری اصفهان داده شده است:

با توجه به جدول فوق در بخش قوت‌ها به ترتیب: ۱-

وجود نیروهای متخصص با امتیاز ۰/۱۹۸، ۲- اعطای امتیاز به پرداخت کنندگان ۰/۱۷۵، ۳- تأمین مسکن کارگران و کارمندان شهرداری با امتیاز ۰/۱۷۳ بالاترین امتیاز را در بخش قوت‌ها کسب کرده‌اند.

در بخش ضعف‌ها به ترتیب: ۱- پایین بودن میزان

همکاری سازمان‌ها با تعاونی با امتیاز ۰/۱۶۱، ۲- عدم تفاهم سیستم‌های بانکی با تعاونی با امتیاز ۰/۱۵۶، ۳- سیاست‌های غلط زمین ۰/۱۴۶ بالاترین امتیاز را کسب کرده‌اند.

در جدول EFE ارزیابی عوامل خارجی تعاونی مسکن شهرداری اصفهان در بخش فرصت‌ها به ترتیب: ۱- تأمین سرانه مسکن استان با امتیاز ۰/۱۶۷، ۲- ایجاد هماهنگی و وحدت رویه بین مناطق و سازمان‌های شهرداری اصفهان در جهت کمک و مساعدت به

جدول شماره (۳): ضریب اهمیت عوامل خارجی

ردیف	عامل	میانگین رتبه‌ای	ضریب اهمیت	امتیاز نهایی
O1	از بین رفتن استعمار اقتصادی به خاطر کنترل توسط اعضا	۲/۵۱	۰/۰۶۶	۰/۱۵۶
O2	ایجاد حس مسئولیت و تعلق به جهت همکاری میان اعضا	۲/۴۳	۰/۰۶۹	۰/۱۵۸
O3	ایجاد هماهنگی و وحدت رویه بین مناطق و سازمان‌های شهرداری اصفهان در جهت کمک و مساعدت به تعاونی مسکن شهرداری	۲/۴۷	۰/۰۷۱	۰/۱۶۵
O4	تأمین سرانه مسکن استان	۲/۴۵	۰/۰۷۰	۰/۱۶۷
O5	اعطای وام‌های با سود پایین به تعاونی مسکن شهرداری اصفهان	۲/۶۲	۰/۰۶	۰/۱۵۷
T1	کمیود سرمایه که باعث راکد ماندن سرمایه و به تعویق افتادن پروژه‌های ساختمانی می‌شود	۲/۵۴	۰/۰۷۰	۰/۱۶۸
T2	نحوه نادرست مدیریت که مسبب مشکلات اجرایی پروژه‌ها می‌شود	۲/۵۳	۰/۱۰	۰/۱۵۲
T3	عدم اعتماد بانک‌ها به تعاون به دلیل عقب افتاد اقساط	۲/۷	۰/۰۷۱	۰/۱۸۰
T4	پایین آمدن کیفیت ساخت به دلیل نبود ابزار و ماشین آلات مدرن	۲/۴۲	۰/۰۶۵	۰/۱۴۸
T5	ایجاد بورس بازی زمین و کمیود زمین باقیمت مناسب به دلیل سیاست‌های غلط زمین	۱/۲	۰/۰۶۱	۰/۱۲۰
T6	راکد ماندن پروژه‌ها به دلیل تغییر قیمت مصالح در طول ساخت پروژه	۲/۲۲	۰/۱۰	۰/۱۳۳
T7	تبدیل شدن تولید کننده به مصرف کننده به دلیل کم بودن اعضا	۲/۴۳	۰/۰۶۲	۰/۱۴۰
	جمع		۱	۱/۸۴

جدول شماره (۴): تدوین راهبردها

راهبردهای رقابتی (SO)	راهبردهای تنوع (ST)
<p>SO1: تشویق به عضو شدن در تعاونی‌ها با بالا بردن امتیاز و تسهیلات</p> <p>SO2: بالا بردن کیفیت پروژه با کمک بالا بردن حس مسئولیت اعضا</p> <p>SO3: پایین آوردن رانت و بورس بازی زمین با همکاری متقابل بین تعاونی با مناطق استان‌ها</p>	<p>ST1: بیشتر کردن تسهیلات و یا بالا بردن مبلغ تسهیلات پروانه برای تشویق به عضو شدن کارمندان در تعاونی</p> <p>ST2: ایجاد راه‌حل‌های جدید جهت استفاده کمتر از ابزارآلات غیرمدرن</p> <p>ST3: به دست آوردن زمین باقیمت مناسب با کمک مناطق مختلف شهرداری استان</p>
راهبردهای تهاجمی (WO)	راهبردهای تدافعی (WT)
<p>WO1: کم کردن استعمار اقتصادی و جذب سرمایه با کمک حس تعلق بین اعضا</p> <p>WO2: اعطای وام بانکی به تعاونی با سود پایین جهت تأمین سرمایه</p> <p>WO3: تشویق اعضا جهت پرداخت اقساط به موقع</p>	<p>WT1: جذب سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی جهت جبران کمیودهای مالی</p> <p>WT2: دادن تسهیلات متقابل به بانک‌ها جهت همکاری مانند اعطای واحد مسکونی به آن‌ها</p> <p>WT3: در نظر گرفتن نوسانات بازار و تورم حین ساخت و ساز</p>

جدول شماره (۵): ضریب نهایی استراتژی‌های تعیین شده

ضریب نهایی قوت	ضریب نهایی نقاط ضعف	ضریب نهایی فرصت	ضریب نهایی تهدید
۱/۱۲	۱/۵۳	۰/۸۰۳	۱/۰۴

جدول شماره (۶): برنامه ریزی کمی استراتژیک (اولویت بندی راهبردهای قابل قبول) تعاونی مسکن شهرداری اصفهان

راهبرد ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان															امتیاز وزنی	عوامل داخلی و خارجی			
SO3	SO2		SO1		WO3		WO2		WO1		ST3		ST2				ST1		
جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت	امتیاز جذابیت	جمع امتیاز جذابیت			
۰/۲۹۶	۲	۰/۲۹۶	۲	۰/۲۹۶	۲	۰/۲۹۶	۲	۰/۲۹۶	۲	۰/۵۹۲	۴	۰/۴۴۴	۳	۰/۱۴۸	۱	۰/۱۴۸	۱	۰/۱۴۸	S1
۰/۵۹۴	۳	۰/۳۹۶	۲	۰/۵۹۴	۳	۰/۳۹۶	۲	۰/۵۹۴	۳	۰/۱۹۸	۱	۰/۱۹۸	۱	۰/۱۹۸	۱	۰/۳۹۶	۲	۰/۱۹۸	S2
۰/۳۵	۲	۰/۷	۴	۰/۵۲۵	۲	۰/۳۵	۳	۰/۱۷۵	۱	۰/۱۷۵	۱	۰/۱۷۵	۱	۰/۱۷۵	۱	۰/۳۵	۲	۰/۱۷۵	S3
۰/۱۷۳	۱	۰/۵۱۹	۳	۰/۱۷۳	۱	۰/۱۷۳	۱	۰/۱۷۳	۱	۰/۱۷۳	۱	۰/۳۴۶	۲	۰/۱۷۳	۱	۰/۱۷۳	۱	۰/۱۷۳	S4
۰/۶۳۲	۴	۰/۱۵۸	۱	۰/۳۱۶	۲	۰/۱۵۸	۱	۰/۱۵۸	۱	۰/۳۱۶	۲	۰/۱۵۸	۱	۰/۱۵۸	۱	۰/۱۵۸	۱	۰/۱۵۸	S5
۰/۳۶	۲	۰/۳۶	۲	۰/۴۸	۳	۰/۱۶	۱	۰/۳۲	۲	۰/۱۶	۱	۰/۳۲	۲	۰/۶۴	۴	۰/۳۲	۲	۰/۱۶	S6
۰/۳۳	۲	۰/۳۳	۲	۰/۳۳	۲	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	۱	۰/۱۳۵	S7
۰/۱۴۳	۱	۰/۱۴۳	۱	۰/۱۴۳	۱	۰/۱۴۳	۱	۰/۲۸۶	۲	۰/۵۷۲	۴	۰/۱۴۳	۱	۰/۱۴۳	۱	۰/۲۸۶	۲	۰/۱۴۳	W1
۰/۱۲۹	۱	۰/۳۱۷	۳	۰/۱۲۹	۱	۰/۵۱۶	۴	۰/۱۲۹	۱	۰/۱۲۹	۱	۰/۲۵۸	۲	۰/۱۲۹	۱	۰/۲۵۸	۲	۰/۱۲۹	W2
۰/۱۲	۱	۰/۲۴	۲	۰/۳۶	۳	۰/۱۲	۱	۰/۲۴	۲	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۲۴	۲	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	W3
۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	۱	۰/۴۸۳	۳	۰/۳۲۲	۲	۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	۱	۰/۱۶۱	W4
۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۳۵۲	۲	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	W5
۰/۲۹۲	۲	۰/۱۴۶	۱	۰/۴۳۸	۳	۰/۱۴۶	۱	۰/۴۳۸	۳	۰/۱۴۶	۱	۰/۱۴۶	۱	۰/۲۹۲	۲	۰/۱۴۶	۱	۰/۱۴۶	W6
۰/۲۷۶	۲	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۳۸	۱	۰/۱۳۸	۱	۰/۱۳۸	۱	۰/۱۳۸	۱	۰/۲۷۶	۲	۰/۱۳۸	۱	۰/۱۳۸	۱	۰/۱۳۸	W7
۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۱۵۶	۱	۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۳۱۲	۲	۰/۱۵۶	W8
۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۲	۰/۲۹۶	۱	۰/۱۴۸	۲	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	W9
۰/۲۵۲	۲	۰/۲۵۲	۲	۰/۱۲۶	۱	۰/۳۵۲	۲	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۲۵۲	۲	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۲۶	W10
۰/۱۴۶	۱	۰/۴۳۸	۳	۰/۲۸۶	۲	۰/۲۸۶	۲	۰/۴۳۸	۳	۰/۱۲۶	۱	۰/۲۸۶	۲	۰/۲۸۶	۲	۰/۴۳۸	۳	۰/۱۴۶	W11
۰/۱۵۶	۱	۰/۱۵۶	۱	۰/۱۵۶	۱	۰/۱۵۶	۱	۰/۱۵۶	۱	۰/۱۵۶	۱	۰/۴۶۸	۳	۰/۳۱۲	۲	۰/۴۶۸	۳	۰/۱۵۶	O1
۰/۱۵۸	۱	۰/۳۱۶	۲	۰/۴۷۴	۳	۰/۱۵۸	۱	۰/۴۷۴	۳	۰/۱۵۸	۱	۰/۳۱۶	۲	۰/۳۱۶	۲	۰/۳۱۶	۲	۰/۱۵۸	O2
۰/۱۶۵	۱	۰/۳۳	۲	۰/۴۹۵	۳	۰/۱۶۵	۱	۰/۳۳	۲	۰/۱۶۵	۱	۰/۳۳	۲	۰/۳۳	۲	۰/۳۳	۲	۰/۱۶۵	O3
۰/۳۲۴	۲	۰/۳۲۴	۲	۰/۴۸۶	۳	۰/۱۶۲	۱	۰/۳۲۴	۲	۰/۱۶۲	۱	۰/۱۶۲	۱	۰/۱۶۲	۱	۰/۳۲۴	۲	۰/۱۶۲	O4
۰/۱۵۷	۱	۰/۱۵۷	۱	۰/۳۱۴	۲	۰/۱۵۷	۱	۰/۱۵۷	۱	۰/۱۵۷	۱	۰/۱۵۷	۱	۰/۳۱۴	۲	۰/۳۱۴	۲	۰/۱۵۷	O5
۰/۱۶۸	۱	۰/۱۶۸	۱	۰/۱۶۸	۱	۰/۳۳۶	۲	۰/۱۶۸	۱	۰/۳۳۶	۲	۰/۵۰۴	۳	۰/۳۳۶	۲	۰/۵۰۴	۳	۰/۱۶۸	T1
۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۱۵۲	۱	۰/۳۰۴	۲	۰/۱۵۲	T2
۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۱	۰/۳۶	۲	۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۱	۰/۳۶	۲	۰/۳۶	۲	۰/۱۸	۱	۰/۵۴	۳	۰/۱۸	T3
۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	۱	۰/۲۹۶	۲	۰/۱۴۸	T4
۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	۱	۰/۲۴	۲	۰/۱۲	T5
۰/۲۶۶	۲	۰/۲۶۶	۲	۰/۲۶۶	۲	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	۱	۰/۱۳۳	T6
۰/۱۴	۱	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۲	۰/۱۴	۱	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۲	۰/۱۴	۱	۰/۵۶	۴	۰/۱۴	T7
۷/۱۲۵	-	۸/۰۶۳	-	۸/۶۴۸	-	۶/۴۳۷	-	۷/۰۲۳	-	۶/۳۴۶	-	۷/۴۶۵	-	۶/۴۹۷	-	۸/۴۱۶	-		

جدول شماره (۷): اولویت بندی استراتژی های قابل اجرا جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان

رتبه	نمره جذابیت	استراتژی
۱	۸/۶۴۸	SO1: تشویق به عضو شدن در تعاونی ها با بالا بردن امتیاز و تسهیلات
۲	۸/۴۱۶	ST1: بیشتر کردن تسهیلات و یا بالا بردن مبلغ تسهیلات پروانه برای تشویق به عضو شدن کارمندان در تعاونی
۳	۸/۰۶۳	SO2: بالا بردن کیفیت پروژه با کمک بالا بردن حس مسئولیت اعضا
۴	۷/۴۶۵	ST3: به دست آوردن زمین باقیمت مناسب با کمک مناطق مختلف شهرداری استان
۵	۷/۱۲۵	SO3: پایین آوردن رانت و بورس بازی زمین با همکاری متقابل بین تعاونی با مناطق استانها
۶	۷/۰۲۳	WO2: اعطای وام بانکی به تعاونی با سود پایین جهت تأمین سرمایه
۷	۶/۴۹۷	ST2: ایجاد راه حل های جدید جهت استفاده کمتر از ابزارآلات غیر مدرن
۸	۶/۴۳۷	WO3: تشویق اعضا جهت پرداخت اقساط به موقع
۹	۶/۳۴۶	WO1: کم کردن استعمار اقتصادی و جذب سرمایه با کمک حس تعلق بین اعضا

تعاونی مسکن به راهبردهای تدافعی نزدیک تر است پس مسئولین باید سعی کنند نقاط ضعف و تهدید را از بین برده و تبدیل به فرصت کنند و به سوی این راهبردها گام بردارند. با کمک ماتریس QSPM اولویت های استراتژی های قابل اجرا جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن شهرداری اصفهان به شرح زیر است:

نتیجه گیری و پیشنهادات

امروزه مقوله مسکن یکی از بخش های پیشرو در هر اقتصادی است که توجه به آن علاوه بر تأثیرات ژرف اجتماعی، فرهنگی، به لحاظ اقتصادی نیز حائز اهمیت است و همانند موتور رشد و توسعه عمل می کند. تعاونی های مسکن برای حل مشکلات و معضلات مسکن - به خصوص اقساری که توانایی خرید مسکن به صورت معمول را ندارند- به وجود آمده است. تأمین نیاز مسکن طی دهه های اخیر به عنوان یکی از مهم ترین معضلات و چالش های طبقات مختلف جامعه، به خصوص خانواده های کم درآمد در کشور مطرح بوده است. عواملی مانند افزایش جمعیت

تعاونی مسکن شهرداری با امتیاز ۰/۱۶۵-۳- ایجاد حس مسئولیت و تعلق به جهت همکاری میان اعضا با امتیاز ۰/۱۵۸ را کسب کردند.

در بخش تهدیدها به ترتیب: ۱- عدم اعتماد بانکها به تعاون به دلیل عقب افتاد اقساط با امتیاز ۰/۱۸۰- ۲- کمبود سرمایه که باعث راکد ماندن سرمایه و به تعویق افتادن پروژه های ساختمانی می شود با امتیاز ۰/۱۶۸-۳- نحوه نادرست مدیریت که مسبب مشکلات اجرایی پروژه ها می شود ۰/۱۵۸ که در مجموع امتیاز نهایی ۱/۶۸ را کسب کردند. در مرحله بعدی به تدوین استراتژی های رقابتی، تهاجمی، تدافعی و تنوع می پردازیم:

مجموع ضریب نهایی ۴/۵ است. میانگین نمره نهایی ۲/۵ است و هرچه عدد نمره نهایی به ۴ نزدیک تر باشد استراتژی های تعیین شده بسیار عالی است، در حالی که اگر عدد به دست آمده به ۱ نزدیک شود به معنی ضعیف بودن آن است. با توجه به این مبحث استراتژی های تعیین شده خوب است.

همان طور که در نمودار مشخص است راهبردهای

و ازدیاد تمایل به شهرنشینی که موجب افزایش تقاضا برای مسکن شده است، کاربرد مصالح کم‌دوام و وقوع سوانح غیرمترقبه و ویرانگر که موجب کاهش مسکن موجود گردیده است، بر این معضلات افزوده است. از این‌رو این پژوهش، باهدف ارائه راهکار مؤثر جهت ارتقاء بهره‌وری تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان تدوین شده است. تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان در سال ۱۳۵۸ باهدف تأمین مسکن کارکنان خود تأسیس شد. این تعاونی تا به حال پروژه‌های زیادی را به ثبت رسانده و چند پروژه در حال ساخت دارد. شرکت تعاونی مسکن کارکنان با چالش‌هایی روبه‌رو است که این پژوهش با ایجاد راهکارهایی در جهت از بین بردن این چالش‌ها برآمده است. تعداد اعضای تعاونی مسکن کارکنان شهرداری اصفهان کم است. این تعاونی برای جذب اعضا، تسهیلات پروانه هر کدام به ارزش ۳۵ میلیون تومان در نظر گرفته است. این تعاونی به دلیل تورم زیاد از کمبود سرمایه رنج می‌برد. در این بین نوسانات قیمت مصالح در حین اجرای پروژه مزید بر علت شده است. با این حال این تعاونی با شهرداری تمام مناطق اصفهان در تعامل است و این باعث شده که زمین مرغوب باقیمت مناسب برای تعاونی تهیه شود اما از طرفی به دلیل عدم پرداخت اقساط به‌موقع از طرف اعضا، متأسفانه روند تکمیل پروژه‌ها به‌کندی پیش می‌رود.

در این پژوهش، با کمک روش QSPM به تمام نقاط ضعف و قدرت و فرصت و تهدید پرداخته شد و توسط کارشناسان خبره امتیازدهی صورت گرفت. سپس با کمک روش AHP راهبردهای به دست آمده از این بررسی اولویت‌بندی شد که مهم‌ترین و در واقع مؤثرترین راهبرد تشویق به عضو شدن در تعاونی‌ها با بالا بردن امتیاز و تسهیلات می‌باشد.

فهرست منابع

- احمدی، کیومرث و اکبری، مجید و بوستان احمدی، وحید. (۱۳۹۹)، آینده پژوهی تقاضای مسکن در شرکت‌های تعاونی مسکن در ایران (مطالعه موردی: مسکن کارمندی و کارگری شهر سنندج)، فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده، ۱ (۱)، ۷۱-۸۶.
- باقری منش، محمد، رفیعی، مصطفی و چهارمحالی، حسن. (۱۳۹۶)، شناسایی و تحلیل چالش‌های تعاونی‌های مسکن در ایران، (مطالعه موردی: تعاونی‌های مسکن نیروهای مسلح)، پنجمین کنفرانس بین‌المللی رویکردهای پژوهشی در علوم انسانی و مدیریت.
- بزم آمون، علی. (۱۳۸۶)، نحوه تشکیل و مدیریت تعاونی‌های مسکن مهر، تهران: نشر ونوس.
- شکرگزار، اصغر. (۱۳۸۲)، ارزیابی و تحلیل نقش تعاونی‌های مسکن در توسعه مسکن شهری، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- فنی، زهره، بیرانوند زاده، مریم، سبحانی، نوبخت و سلطان‌زاده، اکبر. (۱۳۹۶)، تحلیل جایگاه تعاونی‌های مسکن در نظام برنامه‌ریزی مسکن در ایران، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۹۶-۷۹.
- کرم زاده، رنگین نگار. (۱۳۹۳)، بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی مسکن: مطالعه موردی شهرستان دماوند سال ۹۱-۹۰، فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی، ۱۴۷-۱۱۵.
- کورنا، مات. (۱۳۸۰)، مسکن و تعاونی‌های مسکن، ترجمه محمود رجبی، ماهنامه تعاون، ۱۴-۱۸.
- موسایی، میثم و احمدی، امید علی. (۱۳۸۷)، بررسی عوامل اجتماعی اثرگذار بر موفقیت تعاونی‌های مسکن در ایران، ماهنامه علوم اجتماعی، مطالعات جامعه‌شناختی، ۳۷-۴۵.
- King, Peter & Aldershot, Ashgate. (2005), A social philosophy of housing Habitat International, Vol 29: 605 - 606

بررسی چگونگی شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع شهری (استان اصفهان)

محترم بهمنی^۱

دکتری جامعه‌شناسی، گرایش مسائل اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، اصفهان، ایران

اصغر محمدی

استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۵۳ - ۷۲

چکیده

تاریخ اجتماعی و سیاسی شهر تاریخ دفاع از امنیت شهر یا اجتماع شهری است؛ که این امنیت علاوه بر فضا، اجتماع انسانی را نیز در بر می‌گیرد و انسان در این گود و در همه زمینه‌ها من جمله زندگی شهری به دنبال معنا و ارتباط بوده که اگر این معنا و چگونگی ارتباط برایش نمود نداشته باشد احساس نامنی نموده و فضای شهر را ناامن و یا به‌نوعی بی‌دفاع احساس می‌کند؛ و اشکال بیگانگی در او نمود می‌یابد. به‌ویژه بیگانگی فضایی، بیگانگی جمعی و درنهایت بیگانگی از شهر. بیگانگی شهری و اشکال آن تحت تأثیر ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و سیاسی شهرهای سرمایه‌داری و انواع حکمرانی ابزارهای به‌کارگیری در توسعه و تغییر و تحول در ریخت‌شناسی و فضای شهر و همچنین چگونگی ارتباط که نبض زندگی شهری را رقم می‌زند و نیز تأثیر پاراف آموزش تحت عنوان سرمایه اجتماعی، نمود می‌یابد. به نظر می‌رسد که عدم توجه به مؤلفه‌های مطرح‌شده، بر اساس فضاهای قابل دفاع و کارکرد برخی فضاهای قابل دفاع به فضاهای غیرقابل دفاع (تبدیل مکان‌ها به نامگان) جزء عوامل اصلی شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع در شهرهاست. در این پژوهش با روش تحقیق اسنادی، به دنبال این سؤال هستیم که آیا فضای و مکان‌های ناامن در جامعه ایران نمود دارد و اگر وجود داشته سیر آن چگونه بوده و به دنبال چه عواملی شکل گرفته است. سپس به بررسی معیارهای تدوین‌شده و برگرفته از نظریه‌ها و مقاله‌ها و کتبی که به‌نوعی مرتبط با موضوع مذکور بوده‌اند، پرداخته‌شده است. روش پژوهش توصیفی، ابزار جمع‌آوری اطلاعات بر اساس اسناد و مدارک و غیره، جامعه مورد مطالعه فضای بی‌دفاع استان اصفهان می‌باشد. نتایج و یافته‌های پژوهش برآمده از اسناد و مدارک و جمع‌آوری داده‌ها از منابع مختلف نشان می‌دهد، فضاهایی جزء ناامن‌ترین فضاها مطرح‌شده‌اند که با پهنه‌های نهایی مسائل جامعه هم‌پوشانی دارند.

واژگان کلیدی: فضای شهری، حکمرانی، طراحی محیطی و کالبدی، فضای بادفعا، فضای بی‌دفاع، مکان و نامکان.

۱. ایمیل نویسنده مسئول: Mohtaram.bahmaie2@gmail.com

سیطره خود قرارداد و منشاء رفتارهای خشونت طلب و خشونت‌زا همراه با جرائم و انواع آسیب‌ها گردید و فاصله اجتماعی را به مرز فاصله فیزیکی نیز ترکیب نمود و یک ناهمگونی و نابسامانی در فضای شهری ایجاد گردید و فضای امن شهری اعم از فیزیکی، اجتماعی، کالبدی و رفتاری و کنشی به فضای ناامن رقم خورد و مکان‌های اسکان شهری را به لامکان‌ها تبدیل نمود؛ و امنیت حاصل از شرایط قبل را به ناامنی در شهر و فضای آن تبدیل نمود؛ و به‌طور نسبی فضای بی‌روح و سرد بر شهر و زندگی شهری حاکم شد و امنیت زندگی اجتماعی را به مخاطره انداخت. این نامکان‌ها در عصر جدید هویت تازه‌ای را رقم زد و فضای امن و مکانی شهر که رابطه‌مند و هویت‌مند بود را دستخوش تغییرات اساسی نمود؛ و در این وادی انسان انزوا را برگزید و ناپایداری و روزمرگی در او نمود یافت. این فضای شهری متأثر از تحولات عصر صنعتی شدن، شهری شدن و نرخ روبه رشد جمعیت همراه با دگرگونی‌ها و تغییرات حاصل، از تولیدات عصر مدرنیته است که از آن نیز تاحدودی به بعضی از جنبه‌های مذکور به آن اشاره نموده است.

از طرفی حس تعلق فرد در مکان تجلی می‌یابد، مکانی که با نمادها هویت می‌یابد. نمادهایی ملموس و نمایان که حامل پیام‌ها و دستوراتی برای افراد است نمونه عینی و ساده‌انگارانه این دستورات و پیام‌ها مانند تابلوهای راهنمایی و رانندگی، اتیکت‌های مکتوب و سایر موارد که پیوند و ارتباط با محیط را در فرد تقویت می‌کند؛ و این پیوند از طریق کشف معنا و تولید محتوی پیام‌ها بین محیط و افراد، افراد با همدیگر، ارتباط برقرار می‌کند؛ اما با پیدایش مدرنیته نوعی ناهماهنگی و تضاد در فضای شهری ایجاد شد که افراد را دچار سردرگمی نمود؛ و منشاء آسیب‌ها و خشونت‌های

تاریخ زندگی اجتماعی، تاریخ تجلی روابط اجتماعی در فضای شهری است؛ و نبض شهر تجلی تاریخ ارتباط اجتماعی در ابعاد مدیریت‌ها، چگونگی رشد و توزیع اطلاعات به‌ویژه در بحث تکنولوژی و رسانه (ارتباط در فضای مجازی) و ظهور دانش‌ها و افکار جدید می‌تپد که با ترکیب و تلفیق محتوی موارد ارتباطی علاوه بر تأثیر بر شکل‌گیری فضای شهر، باعث تغییر در فضای فیزیکی شهر، تحول و تنوع تمدن بشری، نمایش آمایش شهری و نقش فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد. چنانچه تحولات اجتماعی همراه با رشد صنعتی و گسترش شهرنشینی و ازدیاد جمعیت به میزان قابل توجهی روابط اجتماعی را پیچیده‌تر نموده، هم فرهنگ رفتاری را متأثر کرده است و هم فضای شهر که محل ظهور روابط اجتماعی و فرهنگی بوده نقش پررنگ‌تری به خود گرفته است. گرچه فضای شهر مرکز مراودات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده و نقش عمده‌ای در همه ابعاد زندگی اجتماعی در طول تاریخ را داشته است؛ و به‌عنوان یک پدیده مهم در ساختار یک جامعه نقش قابل توجهی ایفا کرده است. نبض تاریخ هر جامعه با فضای شهر می‌تپد، اما ثقل این موارد با تغییرات سریع در هر عصر و زمان، شهر و فضای آن را دستخوش تغییر و تحول نموده و شهر همانند هر پدیده دیگر از این تحولات مصون نمانده و تغییرات آشکاری را در جوامع به خود دیده است. فضای شهر همانند سایر پدیده‌ها تحولات را پذیرا شد و از حالت و شرایط اولیه خود فاصله گرفت و تابع شرایط جدید گردید؛ اما غافل از اینکه این فضا اثر عمیقی بر روابط و تعامل انسان‌ها و اعتماد و باور آن‌ها بر همدیگر گذاشت؛ و ترس و واهمه از این فضا را در افراد تقویت نمود و امنیت که از مؤلفه‌های توسعه پایدار است را زیر

شدید و در عین حال رفتارهای غیرقابل جبران که هم باعث تشدید جرم‌ها و هم زیان‌هایی برای افراد خصوصاً زنان و کودکان گردید. این فضاهای ناامن شهری در خلوتگاه‌ها، در خانه‌های نوساز و نیمه‌ساز، در ترمینال‌ها، در کوچه‌های بن‌بست و کوچه‌هایی تنگ و دور از دید، در ایستگاه‌های راه‌آهن، در فروشگاه‌های بزرگ، در خیابان‌ها و میدانی برون‌شهری، در بین حاشیه‌نشینان، در فضاها و مکان‌های فقیرنشین و همچنین در بین متمولان به‌نوعی دیگر و حتی خاموشی‌های نظام انفورماتیک نیروی برق و روشنایی‌ها و خاموشی‌های مکرر در دهه‌ی اخیر، در زمان برگزاری مناسبت‌ها، حکمرانی ضعیف (که مشمول مردم، نهادهای مدنی، دولت‌ها و حکومت‌ها) مبنی بر بی‌برنامگی و بی‌توجهی نسبت به امور و امنیت اشخاص در فضای شهری، منجر به تشدید جرم‌ها و جنایت‌ها و سوء قصد‌های افراد نسبت به هم گردید و امنیت شهر و آسایش و آرامش افراد را به خطر انداخت. شیوع رفتارهای پرخطر در فضاهای فیزیکی و خلوت‌گزینی‌های کاذب اجتماعی، تهدیدکننده سلامت و امنیت بشر است. همان‌گونه که انواع مصائب طبیعی مانند سیل و زلزله تا بیماری‌هایی چون کرونا امنیت و سلامت را تهدید می‌کند، فضاهای غیرقابل دفاع نیز با گسترش خشونت سلامت اجتماعی را به مخاطره می‌اندازد.

رشد و گسترش مداوم گرایش به خشونت، در ابعاد فیزیکی و اجتماعی شهرها و تبدیل شدن آن‌ها به مراکز ناهمگون جمعیتی، اجتماعی، ناموزونی کالبدی و شهری تأثیرات قابل توجه و در عین حال اجتناب‌ناپذیری را بر حیات بشری گذاشته است. به‌طوری‌که امروزه حیات انسان‌ها را درگیر رشد و گسترش آسیب‌های اجتماعی و ناهنجاری‌های رفتاری نموده است؛ و انسان اسیر دست‌ساخته تولیدات خود اعم از فکری

و یدی شده این مسائل در همه جوامع ظهور و بروز می‌یابد و جامعه ما نیز فارغ از این معضلات نبوده است. چنانکه در بین شهرهای کشور، کلان‌شهرهایی مانند تهران، اصفهان، مشهد و تبریز و غیره به علت شرایط خاص کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی حاکم بر آن‌ها، با نرخ بالای ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی و خشونت‌های شهری مواجه هستیم.

بیان مسئله: موضوع شهر و فضاهای شهری از دیرباز تاکنون مورد توجه حکمرانان، سیاستمداران، تاجران و کارگزاران شهری و صاحب‌نظران بوده است. از زمانی که انسان برای بقا و تأمین معاش خود با وسایل ابتدایی و دست‌ساز به مقابله با عوامل طبیعی پرداخت و زمانی که با اندیشه، به وادی ساخت ابزار پیشرفته وارد دنیای دیگر یا عصر صنعتی گردید و استفاده از تکنولوژی را در فرآیند زندگی و فضای شهری تسری بخشید و رؤیای ایجاد فضای شهر الکترونیکی را در خود تقویت می‌کرد، به امنیتی نظر داشت که بتواند زمینه آسایش و آرامش را برای خود فراهم کند؛ و احساس امنیت روانی و فیزیکی را تقویت کند. در همین راستا و به تناسب این دستاوردها در بسیاری از پدیده‌ها تغییرات محسوسی ایجاد شد. روابط اجتماعی پیچیده‌تر شد و جایگزین تعاملات رو در رو و محسوس گردید. شهرنشینی گسترش یافت و توسعه شهری از بعد فضا و مکان برای امنیت و آسایش شهروندان رقم خورد. رشد شهرنشینی و توسعه شهری بر چگونگی روابط اجتماعی و امنیت شهروندان بی‌تأثیر نبود؛ و این دگرگونی‌ها در ابعاد مختلف مبحث امنیت را پررنگ‌تر جلوه‌گر ساخت و نمود عینی و ذهنی موضوع امنیت و توجه به آن را بیشتر مورد نظر قرار داد.

امنیت، رضایت شهروندی و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی را در ساختار شهری به همراه دارد؛ که

علاوه بر میزان و حدود واقعی امنیت از طریق برآورد داده‌های آماری، از میزان رضایت و نارضایتی همراه با صحت سنجی، نیاز به برنامه‌ریزی‌های منسجم احساس می‌شود که بتوان فضای بی‌دفاع و ناامن شهری را به مکان‌های امن تبدیل کرد. استدلال جهت این برنامه‌ریزی‌ها و راه‌حل‌های مؤثر به این دلیل است که در فضای بی‌دفاع امنیت شهر به مخاطره می‌افتد و به شکل‌گیری انواع آسیب‌ها و خشونت‌ها و انحرافات و جرم‌ها منجر می‌شود؛ و با این راه‌حل‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، شاهد کاهش آسیب‌های ناشی از این فضاهای شهری خواهیم بود.

پروفسور "دوئل"، استاد دانشگاه برکلی در مطالعه‌ای که درباره‌ی تأثیر فضاهای شهری بر سلامت روانی ساکنان شهری انجام داده است، "شهر سالم" را چنین تعریف می‌کند: شهر سالم محیط اجتماعی و کالبدی با چنان امکاناتی است که انجام کلیه‌ی فعالیت‌های زندگی را به سهولت و با کارایی مطلوب امکان‌پذیر سازد (بحرینی، ۱۳۶۸: ۸۴). بسیاری از اندیشمندان حوزه‌های مختلف در باب اهمیت اجتماعی فضاهای شهری تأکید کرده‌اند چراکه این‌گونه فضاها موجب تسهیل روابط اجتماعی و پالایش ساخت اجتماعی می‌گردند، موجب گسترش حس اطمینان و اعتماد گردیده، بر امنیت و کنترل اجتماعی می‌افزایند. کانون تمرکز اجتماع و محل بروز و ظهور رفتارهای اجتماعی ساکنان هستند. فرآیند اجتماعی شدن افراد را تسهیل نموده، عرصه‌ی مهم اعمال و هنجارها و موازین اجتماعی؛ و میدانی برای شکل بخشیدن به روابط انسان و برقراری ارتباط به شیوه‌ی نمادگرایانه هستند (پارسی، ۱۳۷۹: ۲).

در مقاله انجام پذیرفته توسط کلانتری و همکاران در خصوص خشونت و ناهنجاری، یکی از مهم‌ترین مسائل تهران میزان بالای وقوع خشونت و جرم و جنایت و

ناهنجاری‌های اجتماعی در این کلان‌شهر است (کلانتری، ۱۳۹۲: ۱۰). ضرورت بررسی این پدیده برای کلان‌شهری مانند اصفهان از زوایای مختلف حائز اهمیت است. با توجه به جایگاه و نقش در شهرسازی و معماری شهری و تأثیر کارکرد این کلان‌شهر در مدیریت نظام سیاسی، اداری، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی هرگونه دگرگونی و تغییری که منجر به ایجاد فضایی ناامن گردد می‌تواند امنیت آن را با خطر مواجه کند؛ ضمن اینکه ناپایداری فضای شهری چه در بعد فیزیکی و چه اجتماعی در برخی مکان‌ها در اصفهان به لحاظ الگوسازی اجتماعی و تأثیرگذاری بر سایر شهرهای آن می‌تواند، زمینه‌ساز بسیاری از رفتارها و کنش‌های آسیب‌زا باشد؛ و حوزه اجتماعی شهر را اعم از مناسبات، عملکردها، میزان جرم و جنایت، خشونت و خصوصاً بی‌تفاوتی و بی‌اعتمادی اجتماعی را تقویت کند و جهت بازسازی هزینه زمان نامحدود گردد.

فضاهای بی‌دفاع علاوه بر بروز آسیب‌های اجتماعی و خشونت‌های شدید، کیفیت زندگی شهروندان و امنیت و آسایش خاطر آن‌ها را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین سیاق امنیت و آسایش افراد در محیط زندگی از اهمی است که نیاز به توجه از سوی برنامه‌ریزان شهری دارد.

چنانکه لیتون در مدل خود برای درک محیط ساخته‌شده، نیازهای اساسی انسان را شرح می‌دهد و امنیت را به‌عنوان نیاز اساسی انسان‌ها در نظر می‌گیرد و مازلو نیز در سلسله‌مراتب نیازها که از قوی‌ترین تا ضعیف‌ترین را پیشنهاد کرده، بر نقش امنیت تأکید کرده است و آن را پس از نیازهای فیزیولوژیک در مرتبه‌ی دوم قرار داده و مهم‌ترین نقش محیط ساخته‌شده و فضاها را ایجاد سرپناه و امنیت عنوان کرده است (لنگ، ۱۳۸۳: ۹۶). با مطالعه عمیق بر روند فضای

شهری، نوعی بی‌شکلی و نابسامانی که مظهر و نمود فضاهای بی‌دفاع است، خود نیز مدخل انواع آسیب‌ها و خشونت‌های اجتماعی، فرهنگی و غیره است شایان توجه است. رشد جمعیت و گسترش فضای فیزیکی، فرسایش و تخریب مناطق قدیمی و احیای فضاهای شهری در کلان‌شهرها، هجوم مهاجران و غیره منجر به رشد و گسترش فضاهای بی‌دفاع شهری گردید که بی‌برنامگی در اصول زیرساخت شهری نیز این مهم را به مخاطره انداخت؛ که هم عامل افزایش خشونت و انواع آسیب‌ها گردید و هم چگونگی تعاملات انسانی را دگرگون ساخت و واکنش و عملکرد رفتاری شهروندان را نیز متأثر ساخت؛ و نوعی بی‌اعتمادی به همدیگر را در آن‌ها تقویت نمود؛ و منجر به بی‌رغبتی از زندگی شهری، فاصله گرفتن از فضاهای خاص، کم‌رنگ شدن اعمال جمعی و ... گردید.

هدف از پژوهش: طراحی و برنامه‌ریزی در فضایی امن جهت تنظیم ارتباط بین انسان و فضایی است که در آن اسکان دارد؛ و تبیین و شناسایی فضاهای امن و بادفاع شهری است که چگونه موجب امنیت، اعتماد و آسودگی شهروندان می‌شود و همچنین تبیین و شناسایی فضایی امن که بی‌دفاع شهری مؤثر بر خشونت تبیین و شناسایی فضای مکانی و فیزیکی شهری مؤثر بر خشونت و رفتارهای پرخطر و آسیب‌زاست. هدف از آن تنظیم، بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها در ارتباط فی‌مابین فضا و ساکنان یا همان انسان‌هاست. همچنین بی‌توجهی نسبت به مسائل شهری و عملکرد کارگزاران شهری در چگونگی بافت شهر در طراحی کالبد فضای شهری می‌باشد که عدم توجه به این مقوله محیط شهر را ناامن و بی‌دفاع می‌کند و منجر به ترس مردم از حضور در این فضاها گردیده و علل شکل‌گیری فضای ناامن و بی‌دفاع در شهرها و چگونگی جلوگیری از ایجاد

این فضاها می‌شود؛ که تحقق این امر با حکمرانی خوب در اندیکاتورهای مردم، نهادهای مدنی، بخش خصوصی و به‌ویژه دولت در توسعه پایدار فضای شهری صورت می‌پذیرد. ضرورت دارد که بتوان با ایجاد فضای امن شهری و جلوگیری از فضاهای ناامن شاهد کاهش آسیب‌ها و انحرافات، خشونت‌ها و جرم‌ها باشیم و حس بی‌اعتمادی در ارتباط با دیگران را به اعتماد تبدیل کنیم و ترس ناشی از وجود فضاهای ناامن را از بین ببریم؛ و این مهم زمانی عملیاتی خواهد شد که ما شاهد حکمرانی خوب از سوی دولت‌مردان، مردم، نهادهای مدنی و بخش خصوصی باشیم که با همکاری و با شیوه‌ای کاربردی به طراحی شهری بپردازیم و از تمام ظرفیت‌های موجود اعم از سیستم‌های فنی، پیشرفت‌های الکترونیکی و مجهز به سلاح علم، متأثر از بینش‌های صاحب‌نظران و اندیشمندان و قشر مرجع دانشگاهی صرف، از نظر بینش‌های همسو در حوزه فکری در مقام علم قدم برداریم.

سوالات پژوهش

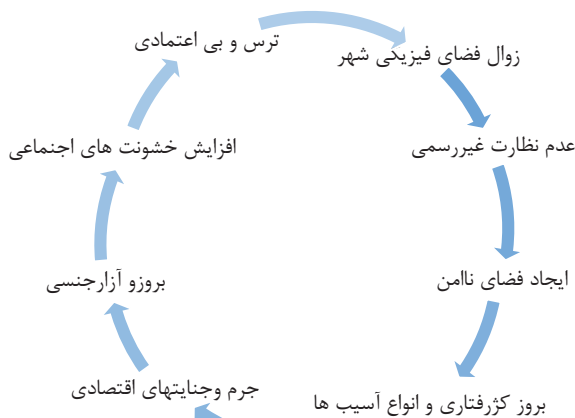
- ۱- آیا فضاهای شهری می‌تواند خشونت ایجاد کند.
- ۲- آیا فضای ناامن و مکان‌های ناامن در جامعه ایران نمود دارد؟
- ۳- چه عواملی در بی‌دفاع شدن فضاهای شهری دارای نقش بیشتری هستند؟

مبانی نظری

تعاریف

فضای شهر: فضای شهر صحنه‌ای است که فعالیت‌های عمومی و حتی اختصاصی زندگی شهری در آنجا به وقوع می‌پیوندد و با حضور و روابط شهروندان باهم تداوم می‌یابد.

فضاهای بی‌دفاع شهری: فضاهای بی‌دفاع شهر، فضاهایی از شهر است که به دلیل مشکلات اجتماعی

شکل شماره (۱): چرخه فرآیند فضای بی دفاع شهری

بودن شهر و فقدان نظارت مناسب فیزیکی و اجتماعی فضاهایی به وجود می‌آیند که فعالیت‌های غیرمجاز و متعارض با هنجارهای جامعه در آن نقاط صورت می‌گیرد و اثرات نامطلوبی بر پیکر جامعه می‌گذارد و منجر به حادث شدن انواع خشونت‌ها می‌شوند (راپوپورت، ۱۳۸۴: ۵۸).

فضاهای بی دفاع شهری چه فضایی است؟

فضاهای بی دفاع شهر، فضاهایی از شهر است که به دلیل مشکلات اجتماعی یا کالبدی، زمینه بیشتری را برای ارتکاب جرم فراهم می‌کند و چنانچه بدون مدیریت برنامه‌ریزی رها شوند موجب افت شدید کیفیت زندگی شهری می‌شوند. عوامل متعددی بر وقوع و گسترش مشکلات و جرم و جنایت در شهرها مؤثر است که یکی از آن‌ها فضاهای بی دفاع یا جرم‌خیز هستند. این فضاها به واسطه مشکلات کالبدی یا ویژگی‌های اجتماعی، محل وقوع جرم و جنایت هستند و در بروز مشکلات اجتماعی نیز تأثیر زیادی دارند. بروز جرم و جنایت به دلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و معاش مردم است اما عوامل کالبدی نیز می‌تواند زمینه‌ساز و تقویت‌کننده جرم و جنایت در فضایی از شهر شود و آن فضا را برای

یا کالبدی، زمینه بیشتری را برای ارتکاب جرم فراهم می‌کند و چنانچه بدون مدیریت و برنامه‌ریزی رها شوند موجب افت شدید کیفیت زندگی شهری می‌شوند. عوامل متعددی بر وقوع و گسترش مشکلات و جرم و جنایت در شهرها مؤثر است که یکی از آن‌ها فضاهای بی دفاع یا جرم‌خیز هستند. این فضاها به واسطه مشکلات کالبدی یا ویژگی‌های اجتماعی، محل وقوع جرم و جنایت هستند و در بروز مشکلات اجتماعی نیز تأثیر زیادی دارند. بروز جرم و جنایت به دلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و معاش مردم است اما عوامل کالبدی نیز می‌تواند زمینه‌ساز و تقویت‌کننده جرم و جنایت در فضایی از شهر شود و آن فضا را برای اقشاری از مردم به‌ویژه زنان و کودکان ناامن‌تر کند زیرا این گروه از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر جامعه هستند. فضاهای بی دفاع فضاهایی هستند که امکان اتفاق افتادن آسیب اجتماعی در آن‌ها بیشتر از فضاهای دیگر است یا فضاهایی هستند که از نظر حفاظتی مرده ولی از نظر اتفاق افتادن مسائل ناهنجار فضایی فعال و زنده هستند. این فضاها معلول رخدادهایی هستند که در شهر رخ می‌دهند زیرا به علت بزرگ شدن یا بزرگ

اقتشاری از مردم به‌ویژه زنان و کودکان ناامن‌تر کند زیرا این گروه از اقتشار ضعیف و آسیب‌پذیر جامعه هستند (عرب‌زاده، ۱۳۹۹).

فضای قابل دفاع: فضای قابل دفاع بنا به تعریف نیومن، واژه‌ای است برای سلسله‌ای از نظام‌های فضایی شامل: شامل موانع واقعی و نمادین که در کنار هم، محیط را به کنترل ساکنان درمی‌آورد. حوزه‌های تعریف‌شده و امکان مراقبت بیشتر در این فضا به فعالیت‌های مجرمانه کمتر اجازه وقوع داده می‌شود. فضای قابل دفاع در واقع به بررسی تأثیر رفتار اجتماعی تولیدشده از منظر برنامه‌ریزی، طراحی و معماری می‌پردازد. فضای قابل دفاع، بر خودباوری و مشارکت مردم تکیه دارد (نیومن، ۱۳۸۷: ۳۱).

مکان: بنا بر نظریات اژه، مکان محدوده مشخصی است که در آن مجموعه‌ای از فعالیت‌های قابل‌شناسایی صورت می‌گیرد. فضا عبارت از گرد هم آمدن مکان‌هایی متنوع که تأثیرگذاری آن‌ها بر یکدیگر فضا را شکل می‌دهد و فرا مدرنیته معادل عصری است که در آن قسمت‌هایی از مکان‌ها در فضا به نامکان تبدیل می‌شود. مکان در واژگان اژه، هویت‌مند، رابطه‌مند و دارای تاریخ است و بر این اساس، تحقق نامکان درون فضاهایی شکل می‌گیرد که از هویت، تاریخ و ارتباط تهی باشند. شکل‌گیری نامکان با این مشخصات یکی از محصولات عصر فرامدرنیته است (اژه، ۱۳۸۷: ۱۲).

حکمرانی: حکمرانی در ناب‌ترین شکل خود، ساختارها و فرآیندهای تصمیم‌گیری را توصیف می‌کند که به یک دولت، سازمان، یا گروهی از مردم اجازه می‌دهد اموری را انجام دهند؛ بنابراین حکمرانی برابر با دولت نیست؛ و نمی‌توان حکمرانی را تنها به دولت و روابط بین دولت‌ها فروکاست بلکه بسیار فراتر از آن است. (مقدری، ۱۴۰۰، ۱۹ و ۲۰) تعریف برنامه و توسعه

سازمان ملل متحد از حکمرانی نه تنها شامل دولت، بلکه شامل بخش خصوصی و جامعه مدنی نیز می‌شود؛ و نقش دولت به منظور ایجاد یک فضای پایدار سیاسی و حقوقی که منجر به توسعه پایدار گردد در نظر گرفته می‌شود. (مقدری، ۲۰۲۰: ۱۴۰).

نظریه‌ها و نظریه پردازان

صاحب‌نظران مکتب شیکاگو جزو اولین کسانی بودند که به مسأله شهر و بی‌سازمانی‌های موجود در آن اشاره کرده‌اند رابرت پارک و برجس بر این باور بودند که در منطقه انتقالی شهر به دلیل سطح بالای تحرک جمعیت، ناپایداری جمعیتی، مهاجرپذیر بودن، گمنامی افراد، خانه‌های مخروبه، ازدحام جمعیت و غیره بالاترین نرخ جرم و بزهکاری مشاهده می‌شود و منطقه نامنی محسوب می‌گردد. هنری مک کی معتقد بود که کثرت‌فتری‌ها در این نقطه از شهر به این دلیل رخ می‌دهد که کنترل اجتماعی غیررسمی مانند افکار عمومی و نظارت همگانی آن قدر قوی نیست که از پیدایش و بروز نابهنجاری جلوگیری کند (احمدی، ۱۳۸۷: ۸۳). یا روانشناسان اجتماعی مثل رابرت زمر نظریه محیط مناسب جهت ارتکاب به انواع خشونت‌ها را مطرح می‌کنند انتخاب جایگاه ویژه در گروه‌های کوچک تابع تکلیف از یکسو و شرایط فیزیکی از سوی دیگر می‌شود برای مثال گروه معتادین در انتخاب مکانی برای استفاده از مواد مخدر، جیب‌برها برای سرقت، کارتن خواب برای خواب، تحت تأثیر شرایط فیزیکی - اجتماعی، جایگاه خاصی را جهت به فعل رساندن نیاز و نیت خود انتخاب می‌کنند (صالحی، ۱۳۸۷: ۱۱۲). دیوید چپمن معتقد است خصوصیات کالبدی فضا، مستعد تأثیرگذاری بر رفتار هستند چرا که وضع و شکل فضا می‌توانند در ایجاد آسایش یا ناراحتی مؤثر باشد. هر چه ارتباط بین فعالیت‌های

از نظر وی چنین فضاهایی، بستر مناسبی را برای بروز رفتارهای خشن فراهم می‌کنند. اگر اولین بحث‌ها پیرامون رابطه ناهنجاری و فضای شهری در شهر شیکاگو و توسط مکتب شیکاگو در دهه‌های ۲۰ و ۳۰ میلادی شکل گرفت، اما اولین تئوری‌های منجمس که بر جنبه محیطی جرائم تأکید داشتند در دهه ۶۰ میلادی شکل گرفتند که در ذیل به چند مورد اشاره می‌شود: فضاهای قابل دفاع- نظریه پنجره‌های شکسته- پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی- پیشگیری موضعی از جرم- نظریه انتخاب عقلانی- نظریه فعالیت روزمره- نظریه الگوی جرم- جرم‌شناسی محیطی؛ اما در اوایل دهه ۹۰ میلادی رویکردی جدید در جرم‌شناسی محیطی پدید آمد که منجر به ظهور مفاهیم و روندهایی جدید در این حیطه می‌شود تحت عنوان: الف) نظریه گرامر فضا (ب) شهرگرایی جدید.

تئوری فضاهای قابل دفاع: فضاهای قابل دفاع نظریه‌هایی در حیطه طراحی می‌باشد که بر نحوه سکنی‌گزینی شهروندان و تجربه‌ها و از استفاده فضا اشاره دارد؛ آنچه الهام بخش و سرمنشأ اصلی این تئوری بوده است. مشاهدات و نوشته‌های اسکار نیومن از فضاها و مکان‌ها می‌باشد. قلمروگرایی، نظارت، تعریف مرز، تصویر و فضای اجتماعی چهار اصل نظریه فضاهای قابل دفاع می‌باشد.

نظریه پنجره‌های شکسته: تئوری «پنجره‌های شکسته یا» جام شکسته توسط ویلسون و کلینک مطرح شد. این نظریه حکایت از این دارد که پیوند مستقیمی میان ظاهر آشفته و بی‌نظمی خیابان‌ها و ساختمان‌ها و وقوع جرم وجود دارد. اگر حتی یک پنجره شکسته در یک محله بدون تعمیر، به همان حال باقی بماند می‌تواند نشانه و پیامی برای مجرمان بالقوه باشد که پلیس و

ساختمان‌ها و خیابان‌ها بیشتر باشد خیابان‌ها امنیت بیشتری می‌یابند. مغازه‌های رو به خیابان، خانه‌های مسکونی دارای بالکن، مواردی هستند که احساس امنیت را ایجاد می‌کنند. دیوارهای بلند، ساختمان‌های بدون استفاده، کوچه‌های تنگ و باریک همگی نوعی احساس اضطراب و ترس به استفاده‌کنندگان از فضا منتقل می‌کنند (چپمن، ۱۳۸۶: ۱۷۹-۱۷۸).

جاکوبس در کتاب «زندگی و مرگ شهرهای آمریکا» به عوامل بازدارنده فضایی و کالبدی اشاره می‌کند شاید بتوان گفت که در هر فضای شهری مفروض، مقدار معینی از خشونت وجود دارد ولی برخی فضاهای شهری فرصتی برای خشونت باقی نمی‌گذارند اما برخی دیگر این‌گونه نیستند و فرصت خشونت زیادی را فراهم می‌سازند (Jacobs, ۱۹۸۱: ۴۳). جاکوبس بر نقش ساکنین (چشم‌های در خیابان) و پهنه‌ای که آن‌ها مراقبت می‌کنند تأکید می‌کند تا یک اندازه ناشی از روح اجتماع آنان و تا یک اندازه نیز ناشی از طراحی ساختمان‌ها که یک عامل نظارتی است، می‌باشد.

راجر ترانسیک در کتاب خود با عنوان «بازیابی فضاهای گمشده» (نظر خود را پیرامون فضاهای شهری بدین گونه بیان می‌کند: کشف فضاهای گمشده به مسئله فضاهایی بی‌استفاده یا فضاهایی که استفاده کافی از آن‌ها به عمل نمی‌آید توجه می‌کند. از نظر او فضاهای شهری بی‌استفاده فضاهایی هستند که هیچ‌گونه اثر مثبتی در محیط اطراف و استفاده‌کنندگان ندارند فضاهایی که به‌طور ضعیفی تعریف شده‌اند. مرز و محدوده قابل اندازه‌گیری ندارند و میان عناصر شهر پیوستگی ایجاد نمی‌کنند. این فضاها بقایای زمینه‌ای اطراف ساختمان‌های مرتفع، میدان‌های بدون استفاده، پارکینگ‌ها و زمین‌هایی است که در حاشیه راه‌ها وجود دارد و بدون حضور انسان رها شده‌اند (Trancik,

اهل محل اعتنایی به اوضاع محل ندارند. پنجره‌های شکسته ممکن است با نشانه‌های دیگری از آشفتگی و بی‌نظمی همراه باشد مثل دیوارهای کثیف، خرابی، ماشین‌های اوراق، زباله غیره آنگاه چنین منطقه‌ای فرآیند تدریجی انحطاط و زوال را آغاز می‌کند.

تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED): این نظریه با تمایز از هسته تئوری معماری گونه فضاهای قابل دفاع توسط ری جفری در واکنش به ناکارآمدی دستگاه قضایی و جنایی در پیشگیری از جرم طرح‌ریزی شد. جفری در دهه هفتاد نوشته‌های خود را متمرکز بر رابطه میان انسان و محیط کرد تا بدین ترتیب بتواند راهی برای فائق آمدن بر جرائم از خلال محیط پیرامون بیابد. اگرچه توجه نظریه (CPTED) علاوه بر واحدهای مسکونی که در نظریه فضاهای قاب دفاع مورد تأکید قرار گرفته بر فضاها و کاربری‌های ارضی دیگر نیز بسط یافته است. در پژوهشی دیگر کرو، استراتژی اصلی نظریه (CPTED) را تشخیص داده است. تلاش در شناسایی علل وقوع خشونت و علل زمینه‌ساز، سبب توجه به تأثیر ابعاد فضایی وقوع جرائم شده است و نظریه پردازان و متولیان مبارزه با جرائم توجه خود را به خصوصیات و ویژگی‌های محیطی در کنترل و پیشگیری از خشونت و جرائم مبذول داشته‌اند. ایده‌ی اصلی تأثیر فضاها در خشونت و پیشگیری از خشونت از طریق تغییر فضا برای نخستین بار از سوی نیومن و جیکوبز شکل گرفت. کل هدف این ایده کنترل جرم پیش‌تر از کنترل مجرم بود. چشمان محققان بر روی فضاهای فیزیکی متمرکز بود و رابطه‌ی فضا با جرم سؤال مرکزی بود (تیموئی، ۲۰۰۶: ۱۷۴). چرا در بعضی از مکان‌ها جرائم و خشونت‌های بیشتری رخ می‌دهد؛ چرا در بعضی فضاها نوع خاصی از خشونت

بیشتر رخ می‌دهد، یا افراد از آن مکان و فضاها ترس بیشتری نسبت به فضاهای دیگر دارند؟ (تایلور و همکاران، ۱۹۸۴: ۳۰۳).

پیشگیری از خشونت ایجاد تغییرات در فضاهای شهری را می‌توان طراحی مناسب و کاربری مؤثر از فضا و محیط ساخته شده که به کاهش فرصت‌های مجرمانه، ترس از جرم و بهبود کیفیت زندگی منجر می‌شود، تعریف کرد. این تئوری مبتنی بر این اندیشه است که رفتار انسانی دارای بُعد فضایی است و در یک محیط فیزیکی و اجتماعی رخ می‌دهد. این تئوری تأکید می‌کند که با طراحی مناسب، بهینه‌سازی فرصت‌های نظارت، تعریفی مشخص و واضح از محیط و ایجاد تصویری مثبت از محیط می‌توان از وقوع خشونت جلوگیری کرد. نظریات مطرح‌شده در این قالب در سه دسته ارائه شده‌اند: دسته اول تأکید بیشتر بر محیط فیزیکی دارند و در تبیین روابط، فرآیندها و پدیده‌های اجتماعی، فضا را تعیین کننده می‌دانند و دنیای اجتماعی را بر حسب مقولات و تمایز فضایی آن‌ها تحلیل می‌کنند. بر این اساس، بر تغییر در ابعاد فیزیکی فضاهای شهری تأکید دارند. تلاش جغرافیدانان و معماران در این طبقه قرار می‌گیرند. در حالی که دسته دوم محیط اجتماعی را با اهمیت می‌دانند و در نقطه مقابل دیدگاه اول بوده، در تبیین روابط و پدیده‌های اجتماعی، عوامل غیرفضایی ذهنی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را عمده می‌کنند و بر تغییر در ابعاد غیر فیزیکی فضاهای شهری برای کنترل خشونت تأکید دارند. بسیاری از اندیشمندان علوم اجتماعی در این طبقه قرار می‌گیرند (افروغ، ۱۳۷۷: ۱۵-۱۴)؛ اما در دهه‌های اخیر نظریات متعادل‌تری که در بین این دو طیف قرار دارند مطرح‌شده است که سعی در استفاده از هر دو دسته دیدگاه در تبیین علت فضایی وقوع

خشونت دارند و ایجاد تناسب بین ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی فضاهای شهری را عاملی مهم در جلوگیری از خشونت می‌دانند.

نظریات و رویکردهای مطرح‌شده درباره‌ی تأثیر فضاهای بی‌دفاع شهری در بروز خشونت و در نتیجه راهکارهای کنترل و کاهش جرائم نیز با تأثیرپذیری از این سه رویکرد عنوان شده‌اند؛ یعنی تعدادی از نظریات به‌طور مجزا بر نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاها در بروز خشونت تأکید دارند و در مقابل تعدادی نیز بر بُعد اجتماعی تأکید دارند و نظریاتی نیز در بین این دو طیف قرار داشته، بر هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاهای بی‌دفاع و آلوده در بروز خشونت تأکید دارند. از جمله‌ی این نظریه‌پردازان که بر هر دو بُعد تأکید دارد، اُسکار نیومن است که «فضای قابل دفاع» را مطرح کرده است. به عقیده‌ی وی، ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی طراحی با ایجاد ادراک در ناظر، به‌واسطه این ارزیابی که محیط در برابر جرم دفاع شده است، در مقابل این ارزیابی که در مقابل جرم آسیب‌پذیر است، در جرم مؤثر واقع می‌شود. ویژگی‌های فضاهای قابل دفاع شامل: مرزهای واقعی، مرزهای نمادین و فرصت‌های نظارتی است. به نظر وی آنچه در فضای ناآشنای مناطق کلان‌شهری بدان نیاز است، فضای قابل دفاع با تراکمی متوسط است؛ جایی که ساکنان محل را در دست دارند، کنترل می‌کنند و از رفتار جنایی پیشگیری می‌کنند (نیومن، ۱۹۹۶: ۵۴).

جین جاکوبس نیز بیان می‌کند که فضاهای شهری به گونه‌های متفاوت، سهم متفاوتی در خشونت و ترس از خشونت دارند. برخی فضاهای شهری فرصتی برای خشونت باقی نمی‌گذارند، اما برخی دیگر این گونه نیستند و فرصت‌های خشونت زیادی را فراهم می‌سازند (جیکوبز، ۱۳۸۶: ۳۵). به عقیده‌ی جان لنگ

قرارگاه‌های رفتاری دارای دو عنصر اساسی‌اند:

۱- محیط فیزیکی: محیط فیزیکی ساختاری کالبدی است، مرکب از سطوح مرتبط به هم و متشکل در الگوهایی خاص که فضاهای باز و سبزه، ساختمان‌ها، اتاق و چیدمان فضا را تشکیل می‌دهند.

۲- الگوی شاخص رفتار که در آن رفتار فضایی مردم تا حدودی تحت تأثیر تصاویر ذهنی از ساختار محیط است. ساختار محیط به میزان زیادی بر جهت‌یابی مردم در میان ساختمان‌ها، محله‌ها و شهرها اثر می‌گذارد. مسیریابی در بعضی از محیط‌ها آسان‌تر از محیط‌های دیگر است و جنبه‌های اجتماعی و روانی جهت‌یابی، عوامل مهمی در احساس امنیت فردی هستند (لنگ، ۱۳۸۳: ۱۵۳). به نظر دیوید چپمن فضاها معمولاً زمانی تأثیرگذارترند که به‌روشنی تعریف شده باشند، چرا که فضاهای تعریف شده در نوع تجربه‌ی فضا و احساسات امنیت و مطبوع بودن مشارکت دارند. وی فضاهای شهری تعریف شده را دارای ویژگی‌های توالی، تنوع، شگفتی و مجرد بودن و احساس محصوریت می‌داند تا بتوانند امنیت و احساس امنیت ایجاد کنند (چپمن، ۱۳۸۶: ۱۷۹).

راجر ترانسیک در کتاب خود با عنوان کشف فضاهای گمشده به مسئله فضاهای بی‌استفاده یا فضاهایی که استفاده‌ی کافی از آن‌ها به عمل نمی‌آید، توجه می‌کند. از نظر او فضاهای شهری بی‌استفاده، فضاهایی هستند که هیچ‌گونه اثر مثبتی در محیط اطراف و استفاده‌کنندگان ندارند، فضاهایی که به‌طور ضعیفی تعریف شده‌اند، مرز و محدوده‌ی قابل اندازه‌گیری ندارند و میان عناصر شهر پیوستگی ایجاد نمی‌کنند و هیچ‌کس به حفظ آن‌ها اهمیت نمی‌دهد و به‌ندرت استفاده می‌شوند (ترانسیک، ۱۹۸۶: ۲۰۰-۱۱۸). یکی از نظریه‌پردازانی که بر ابعاد اجتماعی فضاهای

بی دفاع تأکید دارد، پیتر دیکنز است. به نظر وی محل، محیط فیزیکی است که در آن تعامل رخ می‌دهد و فضایی است که برای کاربرد خاصی تعبیه شده است. به عقیده‌ی وی، فضای فیزیکی در تأثیر بر زندگی مردم و مواجهه‌ی آن‌ها با روابط و فرآیندهای اجتماعی بسیار مهم است. محیط اطراف مردم به وسیله نظام‌های اجتماعی ساخته و پرداخته می‌شود. در اندیشه‌ی دیکنز فاصله‌های فیزیکی بین مردم و تخصیص فضاهای فیزیکی به انواع خاص فعالیت‌های اجتماعی، تأثیراتی بر فرآیندها و روابط اجتماعی دارد. فضاهای مختلف برای فعالیت‌های خاص به لحاظ اجتماعی تخصیص می‌یابند. محله حامل نمادها و معانی اجتماعی مقبول‌اند که به‌طور قابل ملاحظه‌ای روابط اجتماعی را متأثر می‌سازند (افروغ، ۱۳۷۷: ۸۲). آرکلارک خیابان‌های مناطق فقیرنشین، مکان‌های فاقد گشت پلیس، مکان‌های مخروبه و متروکه، کوچه‌ها و خیابان‌های تاریک و خلوت، خانه‌های خالی، مکان‌هایی که سابقه‌ی خشونت و وندالیسم در آن‌ها بوده و بالاخره اشیاء و موضوع‌هایی که قبلاً در معرض تخریب قرار گرفته‌اند را فضاهایی می‌داند که احتمال بیشتری دارد خشونت و جرائم در آن‌ها رخ دهد (محسنی تبریزی، ۱۳۸۶: ۱۶۴).

رابرت زمر نیز بیان می‌کند که انتخاب جایگاه تابع تکلیف از یک سو و ویژگی‌های روان‌شناختی و شرایط فیزیکی از سوی دیگر است. برای مثال، گروه معتادان در انتخاب جایگاهی برای استفاده از ماده‌ی مخدر، جیب‌برها برای سرقت و بزهدار برای انجام بزه، کارتن‌خواب برای خواب و غیره تحت تأثیر شرایط فیزیکی-اجتماعی، جایگاه خاصی را برای به فعل رساندن نیاز و نیت خود انتخاب می‌کنند، چرا که هر عملی با توجه به نوعش نیازمند مکانی مناسب از نظر اجتماعی و

فیزیکی است (مرتموی، ۱۳۸۰: ۶۹).

تیموئی در پژوهشی با عنوان زوال فیزیکی، بی‌نظمی و جرم ارتباط قابل توجهی بین بی‌نظمی و شرایط فیزیکی با جرم را نشان داده است که در آن رابطه‌ی مستقیم قوی بین بی‌نظمی و جرم و رابطه‌ی مستقیم متوسطی بین جرم با زوال فیزیکی وجود داشت. ویلسون و کلینک (۱۹۸۲)، در مطالعه‌ای با عنوان «پنجره‌های شکسته» در مجموع زوال فضای فیزیکی، مخصوصاً به همراه رفتارهای بی‌نظم را عامل وقوع جرائم و خشونت‌ها می‌دانند. به عقیده‌ی ویلسون و کلینک، زوال فیزیکی مجاور، در ترکیب با افزایش رفتارهای بی‌نظمانه، مکان‌هایی تولید می‌کند که برای جذب افرادی که مستعدِ غارتگری گوناگون - مانند رفتارهای مجرمان هستند جذاب است (تیموئی، ۲۰۰۶: ۱۷۴).

سالی مری در پژوهشی با عنوان فضاهای قابل دفاع بی‌دفاع، به بررسی رابطه‌ی جرم و فضاها پرداخته است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که نیمی از سرقت‌ها در مناطقی اتفاق افتاده‌اند که نیمون آن فضاها را مستعد جرم و خشونت معرفی می‌کند. این فضاها در یافته‌های مری شامل: فضاهای پرت و دورافتاده‌ی دور از دید، فضاهای تنگ و باریک، راهروهای کم‌نور بین ساختمان‌ها، شکاف‌های موجود که امکان برداشتن چیزی را می‌دهد، پیاده‌روهای در امتداد خیابان که با ستون‌های بتونی و فرورفتگی‌های ممتد درهم‌ریخته و بی‌نظم بود نیمی از جرائم رخ داده را به خود اختصاص داده بودند (مری، ۱۹۸۱: ۴۰۴).

نیومن و فرانک در سال ۱۹۸۰ در پژوهشی با عنوان فاکتورهای مؤثر در جرم و بی‌ثباتی، نشان دادند که دو عامل فیزیکی اندازه‌ی گسترش و تعداد خانواده‌های شریک در ساختمان و دو عامل اجتماعی درصد خانواده‌های تحت پوشش دولت و نسبت نوجوانان به

جدول شماره (۱): چارچوب نظری

سؤالات پژوهش	نظریه پرداز	شرح نظریه	پژوهش‌های پیشین
آیا فضاهای شهری می‌تواند خشونت ایجاد کند؟	آرکلارک	- به نقش خیابان‌های مناطق فقیرنشین، مکان‌های فاقد گشت پلیس، مکان‌های مخروبه و متروکه، کوچه‌ها و خیابان‌های تاریک و خلوت، خانه‌های خالی، مکان‌هایی که سابقه‌ی خشونت و وندالیسم در آن‌ها بوده و بالاخره اشیاء و موضوع‌هایی که قبلاً در معرض تخریب قرار گرفته‌اند در فضاهایی شهری تأکید دارد که احتمال بیشتری دارد خشونت و جرائم در آن‌ها رخ دهد.	خاموشی (۱۳۸۷)، بیلر (۲۰۱۱)
آیا فضای ناامن و مکان‌های ناامن در جامعه ایران نمود دارد؟	جاکوبس	- بر نقش ساکنین (چشم‌هایی در خیابان) و پهنه‌ای که از آن‌ها مراقبت می‌کنند تأکید می‌کند که تا یک اندازه ناشی از روح اجتماع آنان و تا یک اندازه نیز ناشی از طراحی ساختمان‌ها که یک عامل نظارتی است، می‌باشد.	محسن کلانتری (۱۳۹۲)، محسنی تبریزی و قهرمانی (۱۳۹۰)، خوشدل (۱۳۹۴)
چه عواملی در بی‌دفاع شدن فضاهای شهری دارای نقش بیشتری هستند؟	رابرت زمر	- او نظریه محیط مناسب جهت ارتکاب به انواع خشونت‌ها را مطرح می‌کند انتخاب جایگاه ویژه در گروه‌های کوچک تابع تکلیف از یکسو و شرایط فیزیکی از سوی دیگر می‌شود برای مثال گروه معتادین در انتخاب مکانی برای استفاده از مواد مخدر، جیب برها برای سرقت، کارتن خواب برای خواب، تحت تأثیر شرایط فیزیکی - اجتماعی، جایگاه خاصی را جهت به فعل رساندن نیاز و نیت خود انتخاب می‌کنند.	لو (۲۰۱۲)
مهدی مقدری	رابرت پارک و برجس	- آن‌ها بر این باور بودند که در منطقه انتقالی شهر به دلیل سطح بالای تحرک جمعیت، ناپایداری جمعیتی، مهاجرپذیر بودن، گمنامی افراد، خانه‌های مخروبه، ازدحام جمعیت و غیره بالاترین نرخ جرم و بزهکاری مشاهده می‌شود و منطقه نامنی محسوب می‌گردد.	رابز تیلو (۲۰۱۲)
هنری مک‌کی		- ایشان در کتاب حکمرانی خوب و توسعه، دیدگاه و یافته‌های دانیل گافمن را تحلیل و اهمیت آن را در توسعه جوامع مطرح می‌کند و شاخص‌های تئوری و عملی را به استناد قوانین مورد ارزیابی قرار می‌دهد.	
چه تفاوت‌هایی در ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع بر اساس نوع خشونت وجود دارد؟	جاکوبس	- معتقد بود که کژرفتاری‌ها در این نقطه از شهر به این دلیل رخ می‌دهد که کنترل اجتماعی غیررسمی مانند افکار عمومی و نظارت همگانی آن قدر قوی نیست که از پیدایش و بروز نابهنجاری جلوگیری کند.	لورنز و یکفیلد و شان تیت (۲۰۱۵)، لو (۲۰۱۲)

بزرگسالان، بیشتر از متغیرهای دیگر در ایجاد فضاهای بی‌دفاع مؤثرند (نیومن، ۱۹۹۶: ۲۸). با مطالعه نظرات و پژوهش‌های انجام گرفته توسط صاحب‌نظران در این زمینه ما را به این مهم رهنمون می‌کند که داشتن فضاهای امن یک شهر امنیت آن را تضمین نموده و استقبال از ایده‌پردازی کارشناسان مسائل شهری می‌تواند نقش عمده‌ای در ایجاد فضای امن و کاهش فضاهای ناامن را رقم زند. نقاط مشترک نتایج نظرات اندیشمندان و محققان بکار گرفته شده در این مقاله، شناسایی عوامل و پردازش خصوصياتی است که باعث

شکل شماره (۲): نظریه های ناامنی در فضای بی دفاع

ایجاد فضاهای بی دفاع شهری می شود.

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی، ابزار جمع آوری اطلاعات بر اساس اسناد و مدارک و غیره است. جامعه مورد مطالعه فضای بی دفاع استان اصفهان می باشد. نتایج و یافته های پژوهش برآمده از اسناد و مدارک و جمع آوری داده ها از منابع مختلف نشان می دهد، فضاهایی جزء ناامن ترین فضاها مطرح شده اند که با پهنه های نهایی مسائل جامعه هم پوشانی دارند. در روش مذکور ضمن توصیف موارد، اقدام به تحلیل و تفسیر نیز صورت می گیرد و به ترتیب به طرح سؤال، هدف پژوهش، ارائه یک چارچوب نظری، تعیین منابع، منطبق به شیوه به کارگیری از طریق (اصالت، اعتبار، نمایندگی و معنی) پرداخته شده و سپس گردآوری داده ها مستند به مقالات، کتاب و غیره استفاده شده است و در نهایت به نتیجه گیری منبعت از پژوهش ها و مقالات و غیره که بصورت هدفمند انتخاب شده اند پرداخته شده است. در این مقاله جهت اعتبار پژوهش از نظر اساتید راهنما، کارشناسان و صاحب نظران در پژوهش های انجام شده استناد شده است و اعتبار آن صوری است (بهمنی و محمدی، ۱۴۰۱/۴۰/۲). در این

مقاله از روش کتابخانه ای و با استناد به کتب و نظریات صاحب نظران، مقالات و پژوهشات انجام گرفته استفاده شده است که بر مطالعه هدفمند و نظام مند منابع مبتنی است و محور آن جستجوی توصیفی و اسنادی است؛ اما می توان با آن به تحلیل تبیینی دست زد و پرسش های چرایی را پاسخ داد و نوعی تبیین تفسیری نه اثبات گرایانه ارائه کرد (صادقی فسایی، ۱۳۹۴: ۱۲). این پژوهش به این نکته اشاره دارد که ضمن ترکیب نظرات حاصل از گردآوری منابع از طریق پژوهش ها و مقالات مورد مطالعه، در زمینه مسائل شهری به فضای تعاملی و کنشی محیط، فضا، مکان و انسان ها نیز نظر ویژه داشته و همچنین به مسئله مهم حکمرانی و تأثیر آن بر روند فضاهای شهری به ابعاد امنیت و ناامنی فضا اشاره داشته است؛ که حکمرانی خوب می تواند فضای بی دفاع شهری را به فضای قابل دفاع و مکان های امن تغییر دهد و معکوس آن امنیت شهری را به مخاطره اندازد.

به استناد کتاب حکمرانی و توسعه از مهدی مقدری حکمرانی برابر با دولت نیست؛ و نمی توان حکمرانی را تنها به دولت و روابط بین دولت ها فرو کاست بلکه بسیار

شکل شماره (۴): فضای امن شهری

شکل شماره (۳): فضای بی دفاع

فراتر از آن است (مقدری، ۱۴۰۰: ۲۰-۱۹) اشاره کرد. پیشینه پژوهش پژوهش‌های داخلی: به گزارش خبرنگار ایمناء، فضاهای عمومی شهر فضاهایی است که ساکنان آن در ساعات مختلفی از شبانه‌روز برای انجام فعالیت‌های روزمره خود، انجام معاشرت و تفریح در آن حضور پیدا می‌کنند. این فضاها نقش مؤثری بر کیفیت زندگی شهری دارد و تعیین‌کننده مدت‌زمان حضور و میزان رضایت شهروندان از شهر محل زندگی خود است. فضاها و مکان‌های مختلف شهر تصاویر ذهنی متفاوتی را به شهروندان، مهاجران یا مسافران القا می‌کند و آن‌ها را برای حضور مجدد در آن شهر یا در فضای خاصی ترغیب کرده یا از حضور بازمی‌دارد. فضاهای شهری نقش مهمی در رونق و شکوفایی یک شهر دارد زیرا موجب حضور بیشتر شهروندان و انجام مراودات اجتماعی و اقتصادی می‌شود و به همین دلیل تأمین امنیت و ارتقا کیفیت حضور در این فضاها از اهمیت خاصی برخوردار است. چنانچه کالبد و روح فضاهای شهری فاقد برخی شاخصه‌ها باشد نمی‌تواند

حضور امن شهروندان را ضمانت کند. در این زمینه گفت‌وگویی با «مهدی ابراهیمی»، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری داشته‌ایم؛ در این گفت‌وگو به مفهوم فضاهای بی‌دفاع شهری و عوامل مؤثر در ایجاد فضاهای ایمن پرداخته شده است. محصل این گفت‌وگو را در ادامه می‌خوانید. در این گفتگو با تأکید بر مؤلفه کالبدی شهر و مزاحمت در مکان‌های آسیب‌زا به عواملی همانند استفاده نکردن از یک مکان به صورت مستمر یا خلوتی یا شلوغی بیش از اندازه خیابان‌ها، نور کم، مخروبه یا نیمه‌کاره بودن بناها در فضاهای شهری، بی‌نظمی کالبدی، پرپیچ‌وخم یا دنج و گوشه بودن یک مکان، تراکم نامناسب و نبود ساختمان‌های مجاور به‌عنوان عامل فیزیکی فضای بی‌دفاع (به‌خصوص برای زنان) اشاره شده که به افزایش جرم و در فضای بی‌دفاع شهری تأثیر دارد؛ و به تأثیر بیکاری و وجود مشکلات اقتصادی نیز اذعان شده است. سپس به نقش مدیریت شهری در حوزه شورای شهر و شهرداری و چگونگی رفع این معضل نیز پرداخته شده است. در این گفتگو با تأکید بر مؤلفه اجتماعی از طریق آموزش به‌ویژه، نقش

رسانه‌ها به‌ویژه صداوسیما، فضاهای مجازی، روزنامه‌ها، سایت‌ها و مدارس در این زمینه را مهم دانسته؛ و به تشویق مردم به مشارکت در تأمین نظافت و امنیت محله خود به حس مسئولیت‌پذیری شهروندان در مدیریت بهتر این فضاها تأکید می‌شود (عرب‌زاده، ۱۳۹۹).

خاموشی (۱۳۸۷) به نقش طراحی شهری در ایجاد فضاهای عمومی امن در راستای کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی پرداخته است. در این پایان‌نامه موضوع محوری امنیت شهری است. در این راستا راه رسیدن به امنیت را از خلال کاهش جرائم و پیشگیری از آن می‌داند خانم خاموشی در بخش چارچوب نظری خود بیان می‌کند که بخش‌های مختلفی از جامعه در پیشگیری از جرائم و ناهنجاری‌های رفتاری سهیم هستند و دیدگاه‌های مختلفی در این مورد بیان شده است. او در ادامه از جین جاکوبس و اسکار نیومن نام می‌برد که به‌طور مستقیم به جنبه طراحی شهری، طراحی منظر و تأثیر آن بر کنترل جرم پرداخته است. اصول بیان شده توسط این دانشمندان مبنای کار خانم خاموشی در ادامه پیشبرد پژوهش قرار گرفته است. وی اصول برگرفته از چارچوب نظری خود را در نمونه موردی سعدیه شیراز مورد آزمایش قرار داده و در نهایت به راهنمای طراحی و معیارهایی رسیده که می‌توانند طراحان و شهرسازان را در مسیر طراحی خود هدایت کنند.

محسنی تبریزی و قهرمانی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت با مبنا قرار دادن خشونت‌های ثبت شده در کلانتری‌های شهر تهران به شناسایی برخی از فضاهای جرم‌خیز پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که برخی رفتارهای خشن در نقاط و فضای خاص رخ می‌دهد.

محسن کلانتری (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان بررسی

جغرافیایی جرائم در بخش مرکزی شهر تهران دنبال بررسی عوامل مکانی و کالبدی تسهیل‌کننده ارتکاب جرائم در این محدوده مرکزی شهر است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد پراکندگی جرائم مورد بررسی در بخش مرکزی شهر به وقوع پیوسته است به این معنی که رفتارهای پرخطر تحت تأثیر ویژگی‌های ساختاری و کالبدی این بخش و قرارگیری ایستگاه‌های مترو و راه‌آهن در این قسمت تأثیر پذیرفته است؛ بنابراین ساماندهی کالبدی این بخش از شهر تهران برای مقابله با ناهنجاری‌های اجتماعی و در کنار اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه اجتماعی و فرهنگی یک ضرورت محسوب می‌شود.

کوزه‌گر کالجی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان شناسایی کانون‌های بحران شهری با تأکید بر مناطق ناامن شهری با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی در شهر سنج به نتایج زیر دست یافته است مناطق حاشیه‌نشین، پیرامونی و اسکان‌های غیررسمی، بسترهایی را برای بروز جرائم فراهم آورده چرا که ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی این مناطق، زمینه بروز اعمال مجرمانه را آماده ساخته است.

خوشدل (۱۳۹۴) در پژوهشی به ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی اراضی انبار نفت به‌عنوان یکی از فضاهای بی‌دفاع و ناامن منطقه یازده تهران پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد این مکان از ویژگی‌هایی نظیر فضای ره‌اشده، متروکه، مخروبه، بدون نظارت، مراقبت و کنترل برخوردار است و کانونی برای وقوع رفتارهای پرخطر و خشونت‌آمیز شده است؛ بنابراین ساماندهی و توانمندسازی کالبدی این فضا برای مقابله با رفتارهای ضداجتماعی ضروری و حیاتی است تا شعاع و دایره بی‌نظمی و ناهنجاری‌های اجتماعی این مکان، به بخش‌های همجوار تسری پیدا نکند.

پژوهش‌های خارجی: بیلر (۲۰۱۱) در پژوهشی

با عنوان برنامه‌ریزی برای امنیت فضاهاى عمومی به ارزیابی و سنجش امنیت در فضاهاى عمومی شهر برلین پرداخته است و از جمله شاخص‌هاى مورد بررسی در این پژوهش می‌توان به علائم، مالکیت، استراحتگاه، روشنایی، تزئینات بصری و هنری، دسترسی دوربین‌هاى امنیتی و غیره اشاره کرد.

رابز تیلو (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «جرائم و مکان مقیاس کوچک در لندن چهار گزاره زیر را در شکل‌گیری کانون‌هاى جرم خیز در لندن مؤثر دانسته است: الف) وجود امکانات و تسهیلات مناسب بزهکاری مانند وجود مشروب‌فروشی، قمارخانه، برخی مجتمع‌هاى آپارتمانی در یک محدوده جغرافیایی باعث تشویق بزهکاران به انجام رفتارهاى مجرمانه در این محدوده می‌شود. ب) ویژگی مکانی مانند دسترسی راحت، نبود گشت و نگهبان، عدم مدیریت اصولی، مجرمین را ترغیب به خشونت در برخی مکان‌ها می‌نماید. ج) وجود اموال یا اشیایی که مطلوب بزهکاران است. د) وجود تعداد بیشتر بزهکاران و داشتن توانایی و انگیزه کافی جهت عمل مجرمانه از دیگر مراحل در شکل‌گیری کانون‌هاى جرم‌خیز در شهر است.

لو (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان الگوهاى فضایی جرائم محله‌ای در شهرهاى کانادا بر اساس نفوذ در محله‌ها و شهرها به بررسی پراکندگی فضایی جرائم شهری در شش شهر کانادا با استفاده از تجزیه و تحلیل مدل چند سطحی و تکنیک رگرسیون فضایی پرداخت. نتایج پژوهش در این شهرها نشان می‌دهد که جرائم شهری به‌صورت تصادفی توزیع نشده‌اند، بلکه در محله‌هاى خاص به‌ویژه در اطراف مراکز شهرها متمرکز شده‌اند. علاوه بر این در شهرهاى بزرگ‌تری مثل تورنتو و مونترال توزیع فضایی جرم‌الگوی پراکنده‌تری را با

چندین کانون جرم‌نشان می‌دهد که این کانون‌ها به مرکز شهر یا مناطق شهری محدود نمی‌شوند بلکه در سراسر شهر پراکنده شده‌اند.

لورنز ویکفیلد و شان تیت (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان جرم و خشونت در فضاهاى شهری «در بین شهروندان کیپ تاون و دوربان آفریقای جنوبی بیان می‌کنند که نرخ خشونت (مشخصاً قتل) در آفریقای جنوبی پنج برابر متوسط جهانی است یعنی متوسط قتل در دنیا ۳۲ نفر در هر صد هزار نفر می‌باشد که این رقم در آفریقای جنوبی ۱۵۰ نفر در صد هزار نفر است. ۶۱۷ نفر نوجوان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که ۶۸/۹ درصدشان شاهد خشونت اجتماعی بوده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که هرچند تبعیض نژادی، فقر و محرومیت، عدم دسترسی به فرصت‌هاى اقتصادی و اجتماعی میراث گذشته جامعه آفریقای جنوبی است. مهاجرت و حاشیه‌نشینی نیز تشدیدکننده خشونت هست و بخش قابل‌توجهی از این رفتارهاى خشونت‌آمیز در سکونتگاه‌هاى غیررسمی شهرها رخ می‌دهد.

جمع‌بندی پیشینه پژوهش

در یک جمع‌بندی از داده‌هاى مقالات و پژوهش‌هاى مورد بررسی، وجوه اشتراک به مضامین تأثیر فضای بی‌دفاع بر انواع خشونت و جرائم و انحرافات و کژرفتاری‌هاى رفتاری، جنسیتی و اقتصادی، مهاجرت و حاشیه‌نشینی اشاره، شده بود. ضمن اینکه در بعضی از آن‌ها علاوه بر موارد مذکور به نقش دولت‌ها و حکومت‌ها و برخی نیز عدم نظارت و کنترل رسمی و غیررسمی را مطرح کرده بودند. وعده‌ای نیز به عدم برنامه‌ریزی در طراحی درست کالبد شهر نظر داشتند. وجه تفاوت پژوهش مورد نظر نگارنده با پژوهش‌هاى مورد مطالعه، با ترکیب و تلفیق عوامل مندرج در مقالات استخراج شده، به نقش حکمرانی و نهادهاى مدنی،

سرمایه اجتماعی و آموزش امنیت از طریق نمایه‌های همکاری و کاربردی گروهی اشاره داشته است؛ که عوامل بیان شده در پژوهش‌ها محقق نمی‌شود مگر با خردجمعی در ایجاد حکمرانی خوب، صرف‌نظر از هر نوع بینش‌های شخصی و اعتقادی؛ و اینکه محتوای فوق با فراتحلیل امکان کاهش فضای بی‌دفاع را شاهد خواهد بود. چرا که توجه به حکمرانی معنادار و واقع‌بینانه می‌تواند به بهبود فضای امن شهری بیافزاید.

نتیجه‌گیری

فضاهای بی‌دفاع شهری که مهم‌ترین مؤلفه در کاهش امنیت است، در همه جوامع و در همه نقاط شهری قابل رؤیت و مشاهده هستند؛ که علاوه بر ترس مردم از حضور در این فضاها، نوعی بی‌اعتمادی را در افراد نسبت به هم به وجود می‌آورد و هم ارتباطات اجتماعی و فردی افراد را متأثر می‌سازد. طراحی و برنامه‌ریزی در فضایی امن جهت تنظیم ارتباط بین انسان و فضایی که در آن اسکان دارد مورد توجه و تبیین مسئله است که هدف از آن تنظیم، بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها در ارتباط بین فضا و ساکنان یا همان انسان‌هاست. همچنین بی‌توجهی نسبت به مسائل شهری و عملکرد کارگزاران شهری، در چگونگی بافت شهری و در طراحی کالبد فضای شهری است که بر میزان انواع رفتارهای مخاطره‌آمیز و خشونت‌زا می‌افزاید و عدم توجه به این مقوله محیط شهر را ناامن و بی‌دفاع می‌کند و منجر به ترس مردم از حضور در این فضاها می‌گردد. علل شکل‌گیری فضای ناامن بی‌دفاع در شهرها، متأثر از ناکارآمدی حکمرانی و تحولات صنعتی همراه با رشد شهرنشینی و ازدیاد جمعیت و اثر مدرنیته بر کالبد فیزیکی و اجتماعی فضای شهری می‌باشد؛ که ضرورت دارد در کاهش این مهم برنامه‌ریزی منسجم و کارآمدی ارائه گردد.

به استناد کتاب حکمرانی و توسعه از مهدی مقدری حکمرانی برابر با دولت نیست؛ و نمی‌توان حکمرانی را تنها به دولت و روابط بین دولت‌ها فرو کاست بلکه بسیار فراتر از آن است (مقدری، ۱۴۰۰: ۲۰-۱۹). اشاره کرد. متأثر از این گفتمان تفسیر نگارندگان چنین است که فونکسیون هر عمل اجتماعی نیازمند خردجمعی (حکمرانی خوب) است و برای توسعه اجتماعی اعم از مسائل اجتماعی و فرهنگی و غیره به‌ویژه در حوزه توسعه فضای امن شهری و جلوگیری از گسترش بی‌رویه فضای بی‌دفاع شهری، ضرورت سنخ حکمرانی که یکی از آیتم‌های مهم دگرگونی‌ها و تغییرات حاصل از تولیدات عصر نوین است را می‌طلبد و خود تغییری در همه ابعاد حکمرانی اعم از دولت که قسمی از این حکمرانی است و نهادهای مدنی و مردم نهاد و بخش خصوصی در جهت توسعه پایدار شهری و جلوگیری از تخریب بیشتر این فضا به فضای بی‌دفاع در هر قالبی که باشد، صرف‌نظر از نگاه ایدئولوژیکی با استفاده از نگاه مرجع دانشگاهی، به این امر پوشش دهد. چرا که توجه به حکمرانی معنادار و واقع‌بینانه می‌تواند به بهبود فضای امن شهری بیفزاید. عدم توجه به اصول طراحی و کالبدی معیارهای فضای قابل دفاع من جمله عدم وجود عناصر فیزیکی برای واپایش دسترسی‌ها، فقدان علائم و نشانه‌های مناسب در جایگاه‌های لازم و بی‌توجهی به ساختار فضایی مناسب، توجه نکردن به موانع دید و مسیرهای دورافتاده و نظارت طبیعی، بی‌توجهی به نگهداری و بهداشت فضا و غیره در بسیاری از فضاهای شهری عوامل مهم در شکل‌گیری فضاهای غیرقابل دفاع در محیط شهری اصفهان هستند؛ که نقش و عملکرد حکمرانی و شاید بتوان گفت نافرمانی‌های مدنی و چالش‌های آن را برجسته‌تر می‌کند. همچنین رفتارهای ناشی از بی‌نظمی همراه با زوال فضای فیزیکی

عامل وقوع جرم‌ها بوده و مکان‌هایی تولید می‌کنند که افراد را برای رفتارهای خشونت‌زا جذب می‌کنند؛ و این لامکان‌ها بر بار فضاهای مستعد جرم می‌افزاید؛ و این پژوهش به این نکته مهم می‌پردازد که این افراد در گیر رفتارهای خشونت‌زا همراه با مکان‌های مستعد جرم، در تعاملات خود با دیگر افراد در محیط‌های گوناگون، دیگرانی را که در این قصه نبوده‌اند درگیر نموده و آن‌ها را با خود در جرائم همراه نموده و بر آمار مجرمان می‌افزایند ضمن اینکه از طریق افراد ناشی و تازه وارد به سایر لامکان‌ها دسترسی پیدا کرده و یک زنجیره متصل که همگون باهم در انسجام گروهی کوشش نموده و با حفاظت از دور در فضاهای غیرقابل دفاع مشروعیت خود را در بین همگنان به تصویر می‌کشند. خصوصاً مکان‌هایی که از نظارت عمومی پنهان هستند و بیشتر جرائم در این مکان‌ها اتفاق می‌افتد و محیط شهری قابل دفاع با این رنج عملکردی، کم‌کم هویت اصلی خود را به بیگانگی از خود ارمغان می‌دهد؛ بنابراین ضرورت یک طرح و برنامه همراه با اولویت در سیاست‌ها و راهکارهای ارائه شده همراه با همکاری و همیاری و بینش همدلانه می‌تواند شدت وحدت زیر عامل‌ها را مشخص و مرتفع نماید. راهکارهای پیشنهادی از آنچه در پژوهش‌های پیشین بیان شده مطرح می‌شود. باشد که در این رهگذر قابلیت اجرایی داشته باشد.

توجه به گویه‌های مهم سرمایه اجتماعی: از جمله کیفیت آموزشی، سیستم حمل‌ونقل شهری اعم از جاده‌ها، امنیت و سلامت در زمینه مسائل بهداشتی (خصوصاً شرایط حاصل از بحران بیماری‌های همه‌گیری مانند کووید و غیره) و بحران‌های غیرمترقبه‌ای (مانند سیل و زمین‌لرزه) که نظم طبیعی شهر را طی چند روز و یا چند هفته به هم می‌زند،

ضرورت حکمرانی خوب و مطلوب و معنادار را ایجاب می‌کند که همه صاحب‌نظران اعم از دولت، توده‌های مردم و نهادهای مدنی را به یک یکپارچگی در جهت جهش و نردبانی جهت گذر از فضای بی‌دفاع و تغییر آن به یک چشم‌انداز دفاع شهری برساند و این مهم به دور از چالش‌ها و بینش‌های متفاوت باشد تا بتوان از همه ظرفیت‌های در این امر بهره برده شود. با توجه به اینکه فضاهای بی‌دفاع عامل مهم انواع رفتارهای پرخطر است و آسیب‌های حاصل از آن علاوه بر کاهش امنیت اجتماعی، می‌تواند زمینه‌ساز مشکلات عمده بر ساختار جامعه باشد و اینکه حفظ موقعیت‌های زندگی اعم از امنیت، آسودگی و آرامش خاطر از مؤلفه‌های مهم توسعه پایدار در امور شهروندی است کنترل و نظارت بر این امور با حکمرانی خوب از سوی دولتمردان، بخش خصوصی و جامعه مدنی با گرفتن ایده‌از صاحب‌نظران و کارشناسان امر ضرورت دارد. تا احتمال وقوع رفتارهای خشونت‌بار به حداقل برسد و جامعه بی‌دفاع شهری کم‌رنگ‌تر گردد، چرا که فضای بی‌دفاع شهری علاوه بر اینکه مکانی فیزیکی میان حوزه خصوصی و عمومی است، بر بسیاری از پیش‌فرض‌های اجتماعی که مؤلفه مهمی در امر پایداری و امنیت شهری و سیاسی است اثر غیرقابل انکاری دارد و مناسبات انسانی را چالش برانگیز می‌کند.

پیشنهادهای کاربردی:

- ۱- کنترل و نظارت جدی بر ساختمان‌های در حال ساخت که مدتی به صورت نیمه‌کاره باقی مانده که خود فضای مناسبی جهت نوعی از آسیب‌ها مانند استعمال مواد مخدر و انجام خشونت‌های غیراخلاقی است.
- ۲- ایجاد فضای انگیزشی مدنی جهت هماهنگی و همکاری در بعد کارکردی و کارآمدی.
- ۳- آموزش افراد جهت شناخت مکان‌های آسیب‌زا در

حوزه خصوصی و عمومی و جلوگیری از تعدد آن‌ها در این فضاها از طریق نهادهای فرهنگی و ورزشی مانند آموزش و پرورش و کانون‌های ورزشی و غیره.

۴- ایجاد فضاهای کوچک کتاب‌خوانی، شعرخوانی، مکان‌های ورزشی خانوادگی در فضاهای ناامن پارک‌ها با نظارت مسئولین ذیربط که می‌تواند علاوه بر ترویج کتاب‌خوانی، ارتباط سازنده‌ای بین افراد به وجود آورد و منجر به کاهش رفتارهای ناهنجار در فضاهای بی‌دفاع می‌گردد.

۵- تغییر در بافت فضاهای شهری، اعم از پارک‌ها، مدارس و آموزشگاه‌ها، پایانه‌ها و نقاط کور که جزء عوامل مهم پرخطر برای افراد است. خصوصاً کودکان و زنان که بیشتر در معرض آسیب هستند.

۶- برنامه‌ریزی شهری همراه با سازمان‌دهی مبنی بر توجه ویژه بر یکسان‌سازی در توزیع امکانات رفاهی و امنیتی در محیط‌های شهری توسط کارگزاران و برنامه‌ریزان شهری.

۷- توجه ویژه حکمرانان و مسئولین نسبت به مسائل شهری و فضاهای بی‌دفاع می‌تواند محوریت موضوع را رصد نماید.

۸- در قسمت‌هایی از بافت‌های سنتی که کوچه‌های بن‌بست وجود دارد قرار دادن درب ورودی کوچه می‌تواند از بسیاری از رفتارهای آسیب‌زا جلوگیری کند.

۹- کنترل تعداد افراد وارد شده در اتوبوس‌ها و مترو با کم کردن زمان رفت و برگشت وسایل نقلیه و افزایش تعداد آن‌ها.

۱۰- مداخله مدیریتی در امور زیستی- محیطی و فیزیکی- اجتماعی جهت افزایش امنیت و حس اعتماد در افراد که تا حدی از ترس حضور آن‌ها در محیط‌های ناامن بکاهد و پشتوانه‌ای را برای حفاظت و امنیت احساس نمایند.

۱۱- برگزاری مسابقات ورزشی و کتاب‌خوانی در فضاهای آزاد و ناامن پارک‌ها و نقاط حاشیه‌نشین و سایر مناطقی که دارای فضاهای دنج و خلوت هستند.

۱۲- ساماندهی نیروهای کار آزاد، دست‌فروشان، کیوسک‌های موجود و نظارت دقیق بر فعالیت آن‌ها.

۱۳- بازسازی مکان‌های مخروبه، متروکه و رها شده که نرخ خشونت بالایی دارند و معمولاً بسیاری از جرم‌ها در این فضاها اتفاق می‌افتد.

فهرست منابع

- ابراهیمی جم، احمدیان رضا، (۱۳۹۲)، علل شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع شهری در پایانه غرب شهر تهران، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۱ (۴)، ۵۳-۷۶.

- اقوامی نیکو ماجدی حمید، سعیده زرآبادی زهرا سادات، تبیین مؤلفه‌های کالبدی ریخت‌شناسانه در فضای شهری (نمونه مطالعاتی: محله قیطره شهر تهران).

- پروین، ستار؛ شالچی، سمیه، (۱۳۹۷)، مطالعه تأثیرات اجتماعی- فرهنگی پروژه‌های شهری (مورد مطالعه: بزرگراه سعیدآباد)، نشریه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، ۵، ۱۱۳-۸۱.

- پیری عیسی، (۱۳۹۶)، تحلیل نقش سرمایه اجتماعی در کارآفرینی و توسعه اقتصادی کلانشهرها در شرایط تحریم دولت (مطالعه موردی: کلانشهر تبریز)، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۴ (۲).

- حاتمی نژاد حسین، رحمت علی دورالدین زاده، کواکی اسماعیل، (۱۳۹۴)، ضرورت سنجش و توانمندسازی سرمایه اجتماعی در بهسازی بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی: محله سرشور مشهد، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۲ (۱).

- رحیمی کاظم؛ رضاپورسدرده مجتبی؛ بخشایی آرش؛ رحیمی سجاد، (۱۳۹۹)، رابطه احساس امنیت در فضای مجازی با اعتماد بین فردی میان رشته‌ای، نشریه مطالعات

- روانشناسی و علوم تربیتی، ۱۴ (۴۷)، ۱۸۳ - ۱۹۸.
- زرقانی سیدهادی، حجازی جوشقانی محسن، (۱۳۹۴)،
 ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر تمایل به
 مشارکت اعضای شورای اجتماعی محلات مشهد، مجله
 جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۲ (۲).
- زیاری کرامت‌الله، فرهادی خواه حسین، کلانتری محسن،
 (۱۳۹۵)، بررسی فضاهای بی‌دفاع شهری در سطح محله
 (مورد مطالعه: محله هرنندی تهران)، پژوهشنامه جغرافیای
 انتظامی، ۴ (۱۵)، ۲۹-۵۶.
- عرب‌زاده بهناز، (۱۳۹۹)، چگونه می‌توان امنیت فضاهای
 بی‌دفاع شهری را تامین کرد؟، خبرگزاری ایمننا، کد خبر،
 ۴۷۰۶۱۶.
- عبدالخانی نژاد. طلوعه، منوری سید مسعود، زارعی
 سعید، (۱۳۹۶)، ضرورت انتخاب مدل بهینه مکان‌یابی
 لندفیل‌های شهری در راستای آمایش سرزمین و توسعه
 پایدار، علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۹ (۵).
- مومنی مهدی، مبارکی امید، جنابی نرگس، (۱۳۹۲)،
 آمایش سرزمین و مدیریت توسعه فضایی (مورد مطالعه:
 شهرستان ملکان)، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری،
 ۵ (۱۳).
- محسنی رضاعلی، میکائیلی جعفر، طالب اکبر، پاییز
 و زمستان، (۱۳۹۵)، تبیین جامعه‌شناختی رابطه بین
 فضاهای بی‌دفاع شهری با خشونت‌های شهری (مورد
 مطالعه شهر تهران)، فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی
 معاصر، ۵ (۹).
- مرتضایی گلناز، محمدی محمود، نصراللهی فرشاد،
 قلعه‌نویی محمود. (۱۳۹۶)، بررسی ریخت‌گونه شناسانه
 بافت‌های مسکونی جدید در راستای بهینه‌سازی مصرف
 انرژی اولیه مطالعه موردی: سپاهان شهر.
- موسی‌زاده حسین، بزّی خدارحم، میرکتولی جعفر،
 فرخزادمحمد، (۱۳۹۶)، امکان سنجی و بسترسازی توسعه

برنامه ریزی توسعه سکونتگاه‌های حاشیه‌ای کلانشهرها با رویکرد استراتژی توسعه شهری (CDS) (منطقه مطالعاتی: محله امیر عرب اصفهان)

کیوان رفیعی

دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

احمد نجفی

دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

بهاره تدین^۱

استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۲۲، بهار ۱۴۰۱، صص ۷۳ - ۸۹

چکیده

حاشیه‌نشینی پیامد رشد سریع شهرنشینی در جامعه مدرن و مشکل بزرگی است که کلان‌شهرها به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه با آن روبرو هستند. جایی که سیاست فعلی دولت برای ریشه‌کنی حاشیه‌نشینی مغایر با یکی از حقوق اولیه انسانی مهاجران است. ادغام تدریجی این‌گونه مناطق در شهرها انسانی‌ترین و واقع‌بینانه‌ترین روش در راستای بهتر کردن فضای زندگی این مناطق است. این نوع سکونتگاه در شهر اصفهان به سرعت در حال رشد است. ناحیه امیر عرب سکونتگاهی غیررسمی و حاشیه‌ای شهر اصفهان است. این مطالعه به شاخص‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی، زیست‌محیطی و زیرساخت شهری به‌عنوان معیارهای کلیدی برای تحلیل و ارزیابی سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه امیر عرب می‌پردازد. اصلی‌ترین هدف این پژوهش، برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های حاشیه‌ای و غیررسمی برای ناحیه امیر عرب است که بر اساس رویکرد راهبرد توسعه شهری (CDS) تهیه و تدوین خواهد شد. این مطالعه از روش تحلیل توصیفی-تحلیلی استفاده کرده و داده‌های موردنیاز از منابع کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی به‌دست آمده است. از روش نمونه‌گیری تصادفی برای شناسایی نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای روش SWOT بهره‌گرفته‌شده و در نهایت به ارائه راهبردهای مناسب برای برنامه‌ریزی این نوع سکونتگاه انجامیده است. برای تأیید فرضیه‌ها و روایی آن‌ها از آزمون کای‌چی دو استفاده شده است.

واژگان کلیدی: سکونتگاه‌های غیررسمی، CDS، برنامه‌ریزی شهری، حاشیه‌نشینی، توسعه شهری.

۱. نویسنده مسئول: b.tadayon@khuif.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

از آنجاکه ریشه اسکان غیررسمی از زمینه‌ای فراتر از مکان نشأت می‌گیرد و بر محیطی فراتر از مکان آن نیز تأثیر می‌گذارد، چارچوبی برای این مسئله به سیاست‌گذاری و اقداماتی نه فقط در سطح محلی آن، بلکه در سطح ملی نیاز دارد. در کشورهای در حال توسعه، حدود ۵۰ درصد از جمعیت شهری در آلودگی‌ها و مناطق حاشیه‌نشین زندگی می‌کنند و در بعضی از شهرها این نسبت تا ۸۰ درصد نیز افزایش می‌یابد (شکوئی، ۱۳۷۳: ۴۵۲). ویلیام میانگین نیز اعتقاد دارد که عامل شکل‌گیری اسکان غیررسمی، مهاجرت روستاییان به شهر است. روستاییان به علت کمبود امکانات و فرصت‌های شغلی به شهر مهاجرت می‌کنند؛ اما در شهر به علت مشکلات مسکن، درآمد و بیکاری، نمی‌توانند خود را با شهر تطبیق دهند و در نتیجه به حاشیه شهر رانده می‌شوند (زاهد زاهدانی، ۱۳۶۹: ۵۵).

در همین راستا امروزه افزایش شتابان جمعیت شهرنشین که یکی از مشخصه‌های شهرنشینی ایران از جمله کلانشهر اصفهان در دهه‌های اخیر است، در بسیاری موارد اثرات ناشی از رشد کمی و کیفی امکانات و خدمات شهری را بر افزایش کیفیت زندگی تعدیل کرده و ضمن کاهش سرانه برخورداری شهروندان از امکانات شهری، کیفیت زندگی در شهر را ثابت نگه‌داشته و حتی در مواردی آن را کاهش داده است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۲).

این در حالی است که توجه مجامع جهانی به محلات تاریخی در دهه‌های اخیر جهت احیا و زنده کردن آنها علاوه بر مرمت، در قالب رویکردهای جدیدی همچون نوزایی شهری خود را نشان داده که هدف آن، آفرینش مکان‌های مطلوب برای شهروندان و مخاطبان

فضاهای شهری در محلات تاریخی است (نژادغی، ۱۳۹۴: ۵).

هدف اصلی توسعه پایدار این است که اطمینان حاصل شود که نسل فعلی و آینده می‌توانند نیازهای اساسی خود را برآورده کنند (Naeaa, 2001). کار در فرآیندهای تحول سرزمینی، در زمینه پایداری شهری، مستلزم پرداختن به سامانه‌های پیچیده‌ای است که از ابعاد متقابل بسیاری تشکیل شده‌اند که به روش‌های مختلف به هم مرتبط هستند و بنابراین با پویایی‌هایی مشخص می‌شوند که از مطالعه بخش‌های جداگانه مشخص یا قابل پیش‌بینی نیستند؛ بنابراین پایداری باید در تمامی ابعاد آن (محیط زیستی، فناوری، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) دنبال شود تا بتوان شاخص‌ها را شناسایی کرد (Mondini, 2009). از این منظر، فرآیندهای برنامه‌ریزی باید به‌عنوان فرآیندهای تصمیم‌گیری در نظر گرفته شوند. با شروع از تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف در زمینه تصمیم‌گیری و عبور از مرحله مهم حل مسئله، تصمیم‌گیرندگان به بررسی نیازها و ترجیحات، تعریف اهداف و کشف استراتژی‌ها و سناریوهای مداخله برای شناسایی بیشتر خواسته می‌شوند تا در نهایت به انتخابی منسجم و رضایت‌بخش منجر شوند (Las Casas, 2012). با توجه به وجود سکونتگاه‌های غیررسمی زیاد در کلان‌شهر اصفهان و حاد شدن مشکلات این شهر در اثر گسترش این سکونتگاه‌ها، پرداختن به مسأله‌ی حاشیه‌نشینی و توجه به علل شکل‌گیری آن و آثار نامطلوبش، ضرورت می‌یابد. بافت‌های فرسوده و کهن شهرهای ایران که در اکثر وقت‌ها هسته نخستین و اساسی آن شهرها را تشکیل می‌دهند، از یک طرف جزو به‌جامانده فرهنگی و تاریخی آن شهرها محسوب گردیده و مراقبت، بهسازی کالبدی و توانمندسازی عملکردی

آن‌ها اجتناب‌ناپذیر است و از طرف دیگر اکثر وقت‌ها این بافت‌ها با سپری شدن زمان و عدم دقت و مراقبت مطلوب، درگیر فرسودگی و اضمحلال کالبدی و عملکردی می‌شوند (پوریامهر، ۱۴۰۰)

شناسایی علل این پدیده و ارائه راهکار در جهت ترمیم و بهبود آن، موجبات برابری در بافت شهری را که از شاخصه‌های توسعه پایدار است، فراهم می‌کند. بازآفرینی شهری، رویکردی برای توسعه درون‌زای شهری است و در حقیقت به‌کارگیری کارایی‌های بالقوه و بالفعل موجود در برنامه‌ریزی‌های شهری، تلاش در جهت ایجاد تعادل در نحوه توزیع کیفی و کمی جمعیت، هماهنگی میان اساس زندگی اجتماعی و گریز از فقر شهری و درنهایت استفاده از مشارکت و پوشش اجتماعی مردم است (نادریان، ۱۳۹۶: ۸۷).

اهمیت موضوع را می‌توان به این‌گونه بیان کرد که در دوره اخیر و در هزاره سوم آشفستگی‌های ذاتی واقعی جدایی‌ناپذیر از زندگی آدمی گردیده‌اند در این راستا مدیریت آشفستگی فرایند برنامه‌ریزی و نتیجه است که با دیدن قاعده‌مند آشفستگی‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها در جستجوی کشف‌ابزاری به‌منظور کم کردن اثرات آشفستگی خواهد بود. (همدانی و رجبی، ۱۴۰۲) امروزه با بافت‌هایی روبرو هستیم که به جهت فقدان تسهیلات زندگی، عدم تأمین درخواست‌های انسان، بسیار ساکنین بومی آن‌ها مهاجرت نموده و همه اقشار فرودست و اشخاص بیگانه با محل، تنها به دلیل عدم توانمندی مالی در آن مقیم شده‌اند که فاقد حس علاقه به جایگاه و ماهیت آن و بی‌توجه به اهمیت‌های پنهان در آن است که علت کاهش بافت

از کل امتیازهای مدنی، کالبدی و مالی شده‌اند. رویکرد آفرینش مجدد پایدار شهری به‌عنوان رهیافتی بهینه دارای دانش و وظیفه‌ای فراگیر و یکپارچه که توجه به صحت ابعاد گوناگون پایداری خواهد داشت. (دهقانی تفتی و برومند، ۱۴۰۱)

در زمان حال بافت‌های فرسوده یکی از معضلات اساسی شهرها هستند و قانون‌گذار برای حمایت از آن‌ها قوانین و مقرراتی وضع کرده است، اما متأسفانه با وجود سال‌ها نوسازی، وجود کمبودها و کاستی‌های قانونی باعث شده تا اهداف برنامه‌ریزی شده به‌طور کامل محقق نشود. با توجه به اهمیت موضوع، بهسازی و نوسازی شهری به‌عنوان راهکاری برای کاهش معضلات بافت شهری پیشنهاد شده است و یکی از رویکردهای جدید در این زمینه بحث تحول است. (اکبری و همکاران، ۱۳۹۹)

مهم‌ترین نظریه‌ی مربوط به پیدایش مناطق حاشیه‌نشین، نظریه‌ی نحوه‌ی استفاده از اراضی شهری است. در این نظریه شکل و نظام فضایی خاصی که شهر به خود می‌گیرد. نتیجه‌ی رقابت گروه‌های مختلف شهری در جهت احراز موقعیت شهر به شکل رقابتی است. در این صورت، بازندگان این رقابت در بازی با طبقه‌ی ثروتمند، نواحی پست‌ارزان‌قیمت را جهت سکونت انتخاب می‌کنند و در نتیجه به‌ظهور پدیده‌هایی نظیر زاغه‌نشینی، حاشیه‌نشینی، حلبی‌آباد و دیگر نمونه‌ها دامن می‌زنند (هاروی، ۱۳۷۰: ۲۳) در اقتصادهایی که نرخ‌های بیکاری و کم‌کاری نیروی کار بالا و در حال افزایش است دست یافتن به سطح اشتغالی بالاتر به معنای توزیع مجدد درآمد است. باز توزیع درآمد در واقع تنها راه تأمین فرصت برای دست یافتن به سهم بزرگ‌تری از کل درآمد برای فقیرترین گروه‌های جمعیت است؛ سیاست اشتغال‌تام، نخستین

و مؤثرترین جزء برنامه‌ی امحای فقر مفرط است. (جورلی، ۱۳۶۸: ۱۳۱)

اهداف مورد نظر در پژوهش حاضر: برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های غیررسمی (محلّه امیر عرب) با رویکرد استراتژی توسعه شهری.

شناسایی کمبودها و خلأهای موجود در محدوده‌ی مورد مطالعه و ارائه راه‌حلی برای برطرف کردن خلأها و رفع موارد مذکور مد نظر می‌باشند.

در همین راستا سؤالاتی مطرح می‌گردد که شامل موارد زیر می‌باشند:

چگونه می‌توان از استراتژی توسعه شهری در برنامه‌ریزی سکونتگاه غیررسمی محلّه امیر عرب استفاده نمود؟

چگونه برنامه‌ریزی برای محلّه امیر عرب با رویکرد استراتژی توسعه شهری می‌تواند باعث افزایش رضایت‌مندی ساکنان محلّه شود؟

و در نهایت با توجه به سؤالات مطرح شده فرضیات زیر نیز مطرح گردید:

با توجه به اهداف استراتژی توسعه شهری و مکانیسم خاص اقتصادی و بافت اجتماعی و نیز ارگانیک فرهنگ محلّه بتوان از رویکرد استراتژی توسعه شهری برای برنامه‌ریزی محلّه امیر عرب استفاده نمود. بین برنامه‌ریزی سکونتگاه غیررسمی محلّه امیر عرب با رویکرد استراتژی توسعه شهری و رضایت‌مندی ساکنان محلّه ارتباط مستقیمی وجود دارد.

مبانی نظری

تاریخچه اسکان غیررسمی در جهان

اسکان غیررسمی به شکل امروزی بعد از جنگ‌های جهانی بخصوص جنگ جهانی دوم مورد توجه قرار می‌گیرد و از همین زمان بحث ساماندهی آن به طرق مختلف مطرح می‌شود. از اواخر دهه ۴۰ میلادی

در حالی که کشورهای توسعه‌یافته تقریباً اسکان غیررسمی را ریشه‌کن کرده یا حداقل آن را کنترل کرده‌اند، بافاصله زمانی دو قرن روند شهرنشینی و توسعه شهرها در کشورهای توسعه‌نیافته سرعت می‌یابد. (حاجی یوسفی، ۱۳۸۲: ۳۵) بنابراین اسکان غیررسمی از انقلاب صنعتی تا جنگ جهانی دوم را می‌توان در کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی ارزیابی کرد. از دهه ۵۰ میلادی بافاصله زمانی چند دهه در اثر الگوبرداری کشورهای جهان سوم و در فرآیند توسعه‌یافتگی آن‌ها، با رشد شهرها و هجوم مهاجران به کلان‌شهرها، اسکان غیررسمی به شکل دیگری در این کشورها پدید آمد.

تاریخچه اسکان غیررسمی در ایران

شهرنشینی در ایران نیز همچون کشورهای جهان سوم بازتاب فضایی تحول در سازمان‌یابی تولید و به‌طور مشخص بازتاب بسط سرمایه‌داری پیرامونی در ایران است. بسط امکانات اشتغال و زندگی در برخی نقاط (شهرهای بزرگ) از یک‌سو و کاهش این امکانات در نقاط دیگر (روستاها و شهرهای کوچک) متناسب با قواعد سرمایه‌داری از سوی دیگر، زمینه‌ی مهاجرت داخلی و شهرگرایی در ایران را فراهم کرده است. این اتفاق، عوارض و تحولات متعددی را در پای داشته است. (حسامیان و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۹) رشد شهرنشینی نامتعادل ایران همچون سایر کشورهای توسعه‌نیافته، نشان‌دهنده‌ی این موضوع است.

علاوه بر این، اصلاحات ارضی دهه‌ی ۴۰ ه.ش به‌عنوان یک نیروی مضاعف، نقطه‌ی عطفی در روند شهرنشینی ایران و مهاجرت از روستاها به حساب می‌آید. اصلاحات ارضی اگرچه مناطق روستایی را مورد هدف قرار داده بود اما در عمل، بسط کالبدی شهرها و سرمایه‌گذاری‌های عظیم اقتصادی و صنعتی

در شهرها را موجب شد و کلان‌شهرها به مراکز مهم اشتغال و تمرکز سرمایه، امکانات و تسهیلات عمومی تبدیل شدند (صرافی، ۱۳۸۱: ۱۶).

استراتژی توسعه شهری^۱

رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر استراتژی توسعه شهر است، CDS^۲ یک روش برنامه‌ریزی با تعاریف دقیق نیست بلکه رویکردی بر برنامه‌ریزی استراتژیک است.

در این رویکرد فرایند تهیه چشم‌انداز بلندمدت از آینده شهر مدنظر است بر اساس آن برنامه‌های اجرایی تهیه می‌شوند (1: Cities Alliance, 2006). از این رو مهم‌ترین اهداف سازمان ائتلاف شهرها عبارت‌اند از: الف) ارتقاء سطح توسعه شهری پایدار ب) ارتقاء کیفیت اداره و مدیریت شهری از طریق بسط مشارکتی ج) افزایش سهم گروه‌های کم‌درآمد شهری از منابع شهری باهدف کاهش فقر. اهداف فرایند CDS شامل استراتژی دور نمای یکپارچه شهری، ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، بهبود مدیریت شهری، افزایش سرمایه‌گذاری و کاهش سامانمند و مداوم فقر شهری است. استراتژی توسعه شهری با ماهیت راهبردی و برای کمک به ایجاد دموکراسی تصمیم‌گیری و بهبود وضع زندگی توسط سازمان ائتلاف شهرها در سال ۱۹۹۹ باهدف کاهش فقر، توسعه پایدار و ارتقای مشارکت و ایجاد حکمرانی خوب شهری مطرح گردید. این رویکرد نوین به دنبال بسترسازی در جهت حل مشکلاتی در شهرهاست که از درون جامعه شهری می‌جوشد و از این رو، به جای پاک کردن صورت‌مسئله، می‌کوشد آن را حل کند. (صرافی، ۱۳۸۱: ۱۲) CDS با استفاده از اصول چهارگانه زیست پذیری، رقابت پذیری، قابلیت

نقل و انتقال بانکی، مدیریت شهری مناسبی به وجود آمد و باعث ترویج پایداری شهرها گردید. بانک جهانی معتقد است که CDS باید برای نیل به این اصول چهارگانه چارچوبی را مشخص کند (استراتژی توسعه شهر بوفالو، ۲۰۰۷).

این رویکرد نوین به دنبال بسترسازی در جهت حل مشکلاتی پیشنهاد گردید راهبرد نسبتاً جدیدی است که در جهت تقویت نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری ابداع شده است و با تمرکز بر توسعه اجتماعی و اقتصادی، درک نوینی از مشکلات و مسائل را می‌طلبد تا توسعه‌ی شهر را در بستر مناسب خویش هدایت کند. یکی از ویژگی‌های عمده‌ی CDS نیز انعطاف‌پذیری بالای آن است که به‌واسطه‌ی اجرای آن در شهرهای مختلف در راستای پاسخگویی به واقعیات جوامع از آن برخوردار گشته است. (Alliance, 2006 & Cities Alliance 2004) در استراتژی توسعه شهری شرایطی فراهم می‌شود که در آن به شیوه‌های دموکراتیک و مشارکتی به حل مسئله فقر شهری و توسعه اقتصادی آن می‌پردازد (Development Strategy, 2002: 8UMP City) بنابراین، فرایند استراتژی توسعه شهری با تکیه بر سرمایه‌های درون جامعه شهری به حل مسائل و مشکلات آن به شیوه‌های سیستمی و سلسله‌مراتبی می‌پردازد، این رویکرد نوین به‌عنوان اقدامی عمده در قرن ۲۱ بر آن است که زمینه‌های برخوردار شدن شهروندان از زندگی و خدمات پایه شهری را فراهم ساخته، شعار (شهر برخوردار) یا (شهر کامل) را در برابر (شهر محروم) یا (شهر فاضل) احیا کند. (امیریار احمدی، ۱۳۸۲: ۱۳)

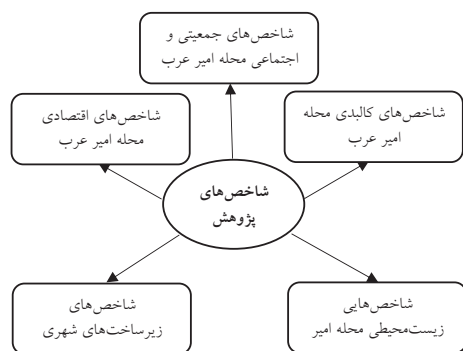
روش پژوهش

این تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی است و سعی

1 CDS

2 City Development Strategy

خیابان مفتح و مرز مشخص با ملک شهر، از جنوب به خیابان بهارستان و از غرب با زمین‌های کشاورزی که آن را احاطه کرده است تعریف می‌شود، این محدوده با مساحتی حدود ۱۰۱ هکتار دارای تراکم جمعیتی حدود ۱۹۰ نفر در هکتار است. این محله که عمدتاً در بیست سال اخیر شکل گرفته و گسترش فراوانی داشته است. علیرغم این که محله امیر عرب عمدتاً محله‌ای است که با ساخت و سازهای غیررسمی در حاشیه شهر شکل گرفته اما ساختار اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی یکدستی ندارد.

شکل شماره (۱): اصلی‌ترین شاخص‌های شناسایی

سکونتگاه غیررسمی محله امیر عرب (منبع: نگارنده)

دارد با جهت‌گیری کاربردی از توصیفات گوناگون کمی و کیفی به‌منظور دستیابی به اهداف استفاده کند که در تدوین این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۳۵۰ نفر از شهروندان ساکن محله امیر عرب نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی ساده از طریق پرسشنامه موردبررسی قرار گرفت. این رساله ذاتاً کتابخانه‌ای است اما در ادامه با توجه به جنبه‌های عملی آن ضمن بهره‌گیری از استراتژی نمونه‌موردی، مطالعات میدانی نیز در دستور کار قرار خواهد گرفت. تبیین مشکلات و ارائه راهکار، مهم‌ترین اهداف این پروژه است که در این راه مشاهده، بهره‌گیری از اسناد و مدارک و در صورت لزوم روش‌های حضوری چون مصاحبه و پرسشنامه مهم‌ترین ابزارهای گردآوری داده‌ها در این تحقیق خواهد بود. (میدانی و کتابخانه‌ای) برای تجزیه و تحلیل، در قسمت آمار توصیفی از شاخص‌های پراکنندگی مرکزی از قبیل میانگین و انحراف معیار استفاده شده و در بخش آمار استنباطی، جهت تعیین رابطه معنی‌داری بین متغیرهای پژوهش از آزمون Chi-square استفاده شد. در تحلیل نقاط ضعف و قوت، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها از فن سوات شده است.

معرفی متغیرها و شاخص‌ها

اصلی‌ترین شاخص‌هایی که در این تحقیق به‌منظور شناسایی سکونتگاه غیررسمی مدنظر قرار گرفته است به شرح زیر است:

محدوده و قلمرو پژوهش

امیر عرب و یا محله عرب‌ها محله‌ای نسبتاً نوساز واقع در اراضی شمالی اصفهان است، این محدوده از اوایل سال ۱۳۸۶ در جریان تفکیک منطقه ۸ به مناطق ۸ و ۱۲ جز تقسیمات منطقه ۱۲ قرار گرفته است. حوزه فراگیر این محدوده با توجه مرزهای کالبدی قابل ملاحظه: از جانب شمال به اراضی اطراف، از شرق به

بحث

آزمون فرضیه‌های پژوهش

آزمون فرض شماره ۱

برای آزمون فرض شماره ۱ با توجه به کیفی بودن داده‌ها از آزمون chi-square استفاده شد. برای آزمون این فرضیه از پاسخ‌گویان در ارتباط تأثیر استراتژی توسعه شهری در برنامه‌ریزی محله امیر عرب پرسیده شده بود که نتایج این آزمون به‌صورت فراوانی مشاهده شده و قابل انتظار، در جدول زیر ارائه شده است. از آنجایی که بین فراوانی مورد مشاهده و مورد انتظار

تفاوت وجود دارد، بنابراین این فرضیه با سطح اطمینان ۹۵٪ تأیید می‌شود.

جدول شماره (۱): آزمون chi-square

	Observed N	Expected N	Residual
kam	۳۳	۹۳,۷۵	۶۰,۷۵-
motovaset	۷۷	۹۳,۷۵	۱۶,۷۵-
ziyad	۱۵۳	۹۳,۷۵	۵۹,۲۵
besyar ziyad	۱۱۲	۹۳,۷۵	۱۸,۲۵
Total	۳۷۵		

جدول شماره (۲): آزمون آمار

Chi-Square	32.875 ^a
df	4
Asymp. Sig.	.000

آزمون فرض شماره ۲

برای آزمون فرض شماره ۲ با توجه به کیفی بودن داده‌ها از آزمون chi-square استفاده شد. برای آزمون این فرضیه از پاسخ‌گویان در ارتباط برنامه‌ریزی با رویکرد استراتژی توسعه شهری محله امیر عرب با رضایت‌مندی ساکنان محله پرسیده شده بود که نتایج این آزمون به صورت فراوانی مشاهده شده و قابل انتظار، در جدول زیر ارائه شده است.

از آنجایی که بین فراوانی مورد مشاهده و مورد انتظار تفاوت وجود دارد، بنابراین این فرضیه با سطح اطمینان ۹۵٪ تأیید می‌شود.

جدول شماره (۳): آزمون chi-square

	Observed N	Expected N	Residual
motovaset	۵۸	۱۲۵,۰	۶۷,۰-
ziyad	۱۱۸	۱۲۵,۰	۷,۰-
besyar ziyad	۱۹۹	۱۲۵,۰	۷۴,۰
Total	۳۷۵		

جدول شماره (۴): آزمون آمار

Chi-Square	54.250 ^a
df	4
Asymp. Sig.	.000

مطالعات طرح‌های فرادست مؤثر

در این بخش به بررسی اجمالی طرح‌های شهر اصفهان از ابتدا تاکنون در ارتباط با طرح مورد نظر می‌پردازیم: **بررسی و تحلیل ویژگی‌های سکونتگاه‌های غیررسمی محله امیر عرب**

برای تحلیل و ارزیابی سکونتگاه‌های غیررسمی ناحیه مورد مطالعه ابتدا به بررسی برخی از مهم‌ترین شاخص‌های کاربردی به شرح زیر پرداخته می‌شود:

الف- شاخص‌های جمعیتی و اجتماعی

مطالعه تغییرات جمعیتی در امیر عرب تنها از سال ۱۳۶۵ به بعد میسر است چراکه در سال ۱۳۵۵ و قبل از انقلاب این منطقه هنوز مسکونی نبوده است. مطالعات بر اساس دو منبع مطالعات میدانی و آمار سرشماری در دهه گذشته شکل گرفته است. این مطالعات نشان می‌دهند که پدیده مهاجرت نقش عمده‌ای در افزایش جمعیت داشته است. در واقع جمعیت امیر عرب مانند جمعیت اصفهان دستخوش همان تغییراتی شد که در دو دهه اخیر بافت جمعیتی بسیاری از شهرهای بزرگ ایران را تغییر داد. بر طبق آمار سرشماری سال ۱۳۶۵ جمعیت محدوددهای که امروز به نام امیر عرب می‌شناسیم ۳۸۳۳ نفر بوده.

این جمعیت در سال ۱۳۷۵ به تقریباً ۴ برابر خود رسیده و با رشد سالانه‌ای معادل ۱۴/۳۲٪ در سال ۱۳۷۵ به ۱۴۶۲۰ نفر رسیده است. افزایش شدید جمعیت در این دهه هم معلول مهاجرت شدید در این دوره است و هم به علت کنار گذاشتن سیاست‌های کنترل جمعیت در دهه اولیه انقلاب است که باعث افزایش

جدول شماره (۵): نکات مؤثر بر طرح (منبع: مهندسين مشاور طرح و معماری)

سال	طرح فرادست	نکات مؤثر بر طرح	
		پیشنادهای مؤثر	اثرات به‌جامانده
۱۳۳۸	طرح جامع کوکس	طرح جامع کوکس ساختار کالبدی شهر اصفهان و گرایش‌های آبی آن در جهت پذیرش تحول را به‌طور نسبی تشخیص داده و به‌خوبی هدایت نموده است.	-----
۱۳۵۴	طرح جامع شهر و منطقه اصفهان (ارگانیک و بودون)	<p>- گسترش به سمت شمال و شمال غربی توصیه می‌شود.</p> <p>- در شمال شهر جدیدی با خیابان‌های عمود بر هم به وجود آید، این شهر شمالی می‌تواند به سهولت قسمت مهم جمعیت کارگر را در خود سکنی دهد.</p> <p>- پیش‌بینی جمعیت بیش از یک میلیون نفری برای سال ۱۳۷۰ و توصیه رشد حومه‌ای</p> <p>- تأسیس ملک شهر و خانه اصفهان و بارگذاری در شمال شهر اصفهان</p>	<p>- حوزه شمال اصفهان در شرایط کنونی بیش از یک‌سوم جمعیت و مساحت شهر اصفهان را داراست.</p>
۱۳۷۲	طرح جامع تجدیدنظر شهر اصفهان	<p>- برخلاف توصیه‌های طرح قبلی سعی گردیده که استخوان‌بندی شهر اصفهان دگرگون یا شکسته نشود، بلکه ترمیم، تقویت و در جهت روند تکاملی آن توسعه یابد.</p> <p>- حفظ اراضی حدفاصل ساخت‌وسازها، در خارج از محدوده شهر و به‌صورت اراضی کشاورزی.</p> <p>- در پیشنهادهای این طرح به‌غیر از ردیفی از ساخت‌وسازها در جداره غربی خیابان مفتوح، ساخت‌وسازهای دیگری در غرب ملک شهر وجود نداشته و طرح نیز هیچ‌گونه پیشنهادی در مورد این محدوده نداشته است</p> <p>- مرکز منطقه ۸ در غرب خانه اصفهان توصیه شده است.</p>	<p>- تناقض ایده‌های این طرح با طرح قبلی در مورد توسعه کلی شهر باعث شد گرایش ایجادشده و پیگیری شده و در حال شکل گرفتن سکونت و توسعه در شمال باسیاست‌های طرح جدید در تناقض قرار گیرد و نه طرح قبلی به‌درستی ادامه یابد و محدوده دچار بی‌رویه‌سازی و خلاف‌سازی و عدم انسجام کالبدی و سایر مشکلات امروزی شد و تعادل بین خدمات و سکونت هرگز شکل نگرفت.</p> <p>- عدم تحقق پیشنهادها.</p>
۱۳۷۶	طرح تفصیلی شهر اصفهان	<p>- مقدار ساخت‌وسازهای موجود به شکلی حداقلی پذیرفته شده</p> <p>- ساخت‌وسازهای موجود با یک لوپ ضعیف بسته‌شده و در جنوب محدوده موجود تا خیابان بهارستان سعی شده با قرار دادن بخشی از نیازهای خدماتی منطقه به‌صورت دو پهنه عمده، ضمن تأمین سرانه خدمات، اراضی حفظ و ساخت‌وسازها کنترل شوند و در قسمت شمال و غرب محدوده موجود، کمربند سبز حفاظتی پیشنهاد می‌شود</p>	<p>- عدم اجرای طرح تاکنون</p> <p>- وقوع ساخت‌وسازهای خلاف و بی‌رویه</p> <p>- ساخت‌وسازهای خلاف به شدت بیشتر از گذشته، در اراضی خارج از محدوده و کاربری‌های خدماتی طرح تفصیلی شکل می‌گیرند</p>
۱۳۸۵	طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان	<p>- تقسیم منطقه ۸ سابق به دو منطقه ۸ و ۱۲</p> <p>- قرارگیری محدوده بافت فرسوده در ناحیه ۴-۱۲</p> <p>- نگرش طرح بازنگری و جایگاه ویژه‌ای که جهت اسکان گروه‌های کم‌درآمد در محدوده لحاظ کرده اراضی عملده‌ای را به‌صورت پشتیبان اسکان کم‌درآمدها جهت ساماندهی ساختار موجود و رفع نیازهای خدماتی و توسعه آینده محدوده، در نظر گرفته.</p> <p>- پیشنهاد تکمیل و اتصال کالبدی ساختار محدوده کلان شمال خیابان بهارستان با پیشنهاد مرکز منطقه ۱۲ در جنوب محدوده بافت فرسوده و مرکز خدمات فرا شهری در غرب محدوده فرسوده ارائه می‌دهد</p> <p>- پیشنهادهای قابل توجه طرح در مورد شبکه معابر و کاربری‌های محدوده</p> <p>- توزیع خدمات با سرانه‌های معقول‌تر</p>	<p>- این طرح در شرایط موجود با توجه به تصویب شدن آن و متاخر بودن، با تمام ویژگی‌ها به‌عنوان اصلی‌ترین و مؤثرترین طرح فرادست این طرح که در پیشنهادهای آن مؤثر است به‌حساب می‌آید.</p>

شدید جمعیت شد. این سیاست در دهه بعدی دچار تغییری چشمگیر شد به صورتی که ایران را تبدیل به یکی از موفق‌ترین کشورهای جهان در عرصه کنترل باروری نمود. از سوی دیگر ادغام امیر عرب در شهر اصفهان و سیاست‌های کنترل ساخت و ساز باعث شد تا در دهه بعدی رشد جمعیت در این محله نیز دچار کاهش شود و جمعیت این محله به ۲۳۱۵۱ نفر با رشد سالیانه ۰/۴٪ برسد.

اما بالا بودن سطح باسوادی در محله، پایین آمدن بعد خانوار و نصف شدن تعداد کودکان کمتر از ۱۴ سال در این منطقه همچون دیگر مناطق شهری ایران نشان می‌دهد که امیر عرب نیز در برخورد با باروری دارای همان رویکردی است که در دیگر شهرهای بزرگ ایران نیز دیده می‌شود. در واقع با ترکیب جمعیتی فعلی که اغلب جوانانی در سنین تشکیل خانواده هستند و با در نظر گرفتن مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که امکان داشتن خانواده‌های گسترده را نسبت به سالیان قبل کمتر کرده است باعث شد نرخ رشد در پنج سال اخیر منفی شود. در واقع بالا رفتن سطح سواد زنان و مردان، گرانی، کمبود مسکن، امکان اشتغال هر دو زوج باعث می‌شود تا بعد خانوار کوچک‌تر شود (مهندسين مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

جدول شماره (۶): تعداد خانوار و جمعیت محله امیر عرب از ۱۳۹۲ - ۱۳۶۵ (منبع: نگارنده)

	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۲	
جمعیت امیر عرب	۳۸۳۳	۱۴۶۲۰	۲۳۱۵۱	۱۷۱۴۶	
تعداد خانوار	۸۱۶	۳۱۱۰	۶۰۴۹	۵۱۰۲	

ب- شاخص‌های زیست محیطی

از جمله مشکلات می‌توان به آلودگی‌های ناشی از

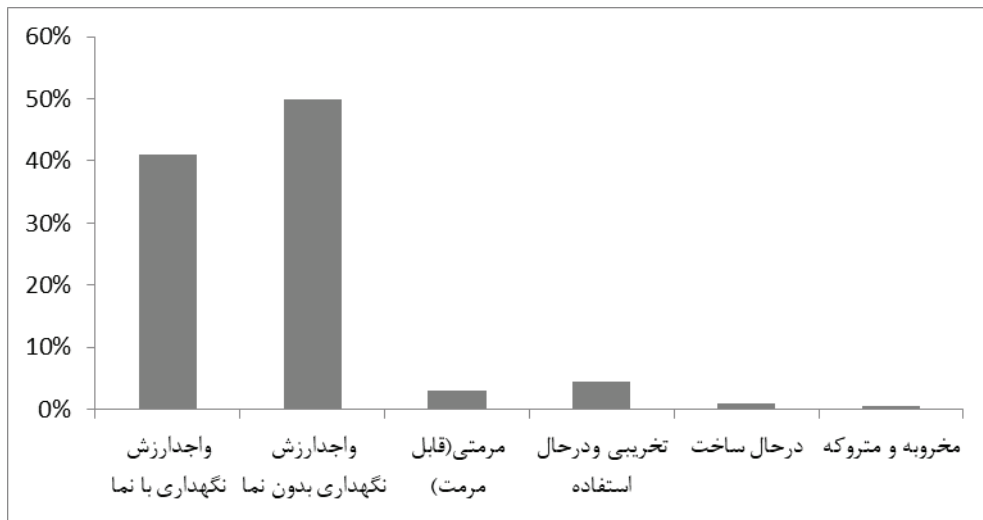
خرابی آسفالت و بعضاً معابر فاقد پوشش آسفالت، مشکلات ناشی از زمین‌های بایر و نیمه ساخته، جمع شدن آب در معابر و مشکلات بهداشتی مانند زیاله و... اشاره کرد. کمبود فضای سبز را نیز باید به این مجموعه مشکلات مرتبط با مسائل زیست محیطی اضافه نماییم. قابل ذکر است مسئله پوشش آسفالت که سهم عمده‌ای در این میان دارد را می‌توان به‌طور نسبی به معضلات زیست محیطی ارتباط داد و همچنین سهم قابل توجهی به مشکل شلوغی و سروصدا تعلق می‌گیرد. وجود زیرساخت‌های شهری و کیفیت دسترسی به آن‌ها نیز از دیگر مقولات بررسی‌های زیست محیطی به شمار می‌رود. اطلاعات رسمی به دست آمده از شرکت آبفای منطقه ۵ اصفهان مربوط به سطح پوشش آبلوله‌کشی (آب تصفیه‌شده) و شبکه فاضلاب شهری نشان می‌دهد که در حدود ۹۹ درصد از اهالی محله از آبلوله‌کشی شده و ۹۱ درصد نیز از اشتراک فاضلاب برخوردار می‌باشند. محدوده‌های که فاقد شبکه فاضلاب می‌باشند و آلودگی‌های بر جای گذاشته‌اند عمدتاً در حاشیه شمالی و شمال غربی محدوده و جنوب محدوده دیده می‌شود.

از دیگر مسائل زیست محیطی منطقه می‌توان به گستره کارگاهی جنوب محدوده نیز اشاره کرد که در آلودگی محیط بی‌تأثیر نیستند (مهندسين مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

ج- شاخص‌های کالبدی محله امیر عرب

در این شاخص معیارهایی چون کیفیت ابنیه، نوع مصالح، تعداد طبقات و سطح و سرانه کاربری‌های وضع موجود مورد بررسی قرار می‌گیرد.

کیفیت ابنیه: از میان قطعه مسکونی موجود در محدوده، در حدود ۹۱ درصد از بناها دارای ساختمانی واجد ارزش هستند و در حدود ۱ درصد از آن‌ها نیز

شکل شماره (۲): وضعیت کیفیت ابنیه کاربری مسکونی محله امیر عرب

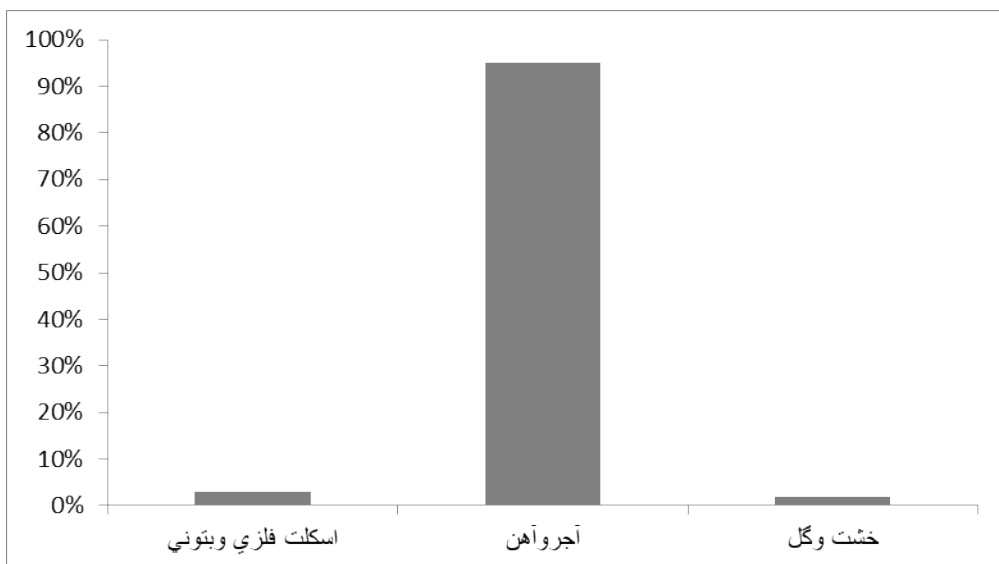
گروه ابنیه نیمه بادوام قرار می‌گیرند (مهندسی مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).
تعداد طبقات: بیشتر سکونتگاه‌های مسکونی در محدوده مورد مطالعه به دلیل مشکلات مالی و شیوه ساخت و ساز بی‌نظم و نامتعارف یک طبقه و دو طبقه‌اند. به‌طور کلی الگوی ساخت یا معماری سکونتگاه‌های غیررسمی ناحیه مورد مطالعه دارای شکل روستاهای درون‌شهری اما بیشتر با کیفیت پایین و بدون سند هستند.

سطح و سرانه کاربری‌های وضع موجود د- شاخص‌های اقتصادی

بررسی نتایج حاصل از سرشماری عمومی کارگاهی کل کشور، جمعاً ۷۶۳۴۶ کارگاه در سطح شهر فعال بوده‌اند و در منطقه ۸ مجموعاً ۱۳۱۰۱ کارگاه فعالیت دارند که از این تعداد ۶۰ کارگاه در محدوده امیر عرب فعال هستند که بسیار ناچیز است چنانچه مشاهده می‌گردد سهم فعالیت‌های محدوده از منطقه

ساختمان‌های در حال ساخت هستند. با این اوصاف در حدود ۹۷٪ از واحدهای مسکونی موجود در محدوده نیاز مبرمی (در حال حاضر) به نوسازی ندارند و تنها ۳٪ از ساختمان‌های محدوده نیازمند نوسازی یا مرمت هستند. مقایسه درصد‌های بالا با سایر سکونتگاه‌های غیررسمی نشان می‌دهد که ساختمان‌های موجود در محدوده کلاً فرسوده نیستند و بیشتر مشکلات این محدوده ناشی از مسائل موجود در بافت محدوده (هم‌نشینی ساختمان‌ها با یکدیگر) است. مقایسه تعداد ابنیه در حال ساخت با تعداد ابنیه نیازمند مرمت در محدوده نشان می‌دهد که مسکن در محدوده به شکلی در حال رشد است و هنوز تا دوره بهسازی و نوسازی ساختمان‌ها فاصله زیادی دارد (مهندسی مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

نوع مصالح: همان‌گونه که مشخص است علیرغم نوساز بودن، کلاً ابنیه دارای سازه مستحکم نیستند و درصد ناچیزی از آن‌ها اسکلت دارند و به اصطلاح عمدتاً در

شکل شماره (۳): وضعیت نوع مصالح کاربری مسکونی محله امیر عرب (منبع: مطالعات میدانی نگارنده)

(۱/۳ درصد) و شهر (۱/۰ درصد) بسیار ناچیز بوده و نشانگر ضعف محدود از منظر عملکردی است. در محدوده مطالعاتی مجموعاً ۶۰ کارگاه فعال بوده‌اند که به تفکیک ۲۰ درصد از کارگاه‌ها در بخش صنعت و معدن و ۸۰ درصد از کارگاه‌ها نیز در بخش خدمات فعال بوده‌اند.

محله امیر عرب به علت قرار گرفتن در مرز محدوده شمالی شهر و از سوی دیگر نزدیک به مناطق صنعتی اطراف اصفهان اکثریت جمعیت شاغل در محله امیر عرب در مشاغل کارگری و تولیدی مشغول به کار هستند. نقشه زیر نشان می‌دهد که اگر پراکنش صنعت کاران تقریباً یکدست است اما تمرکز کارگران ساده در غرب محله بیشتر است (مهندسین مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

ویژگی‌های اصلی فعالیتی محدوده عبارت‌اند از:

- تعدد مراکز خرده‌فروشی در محدوده (تعدد مراکز خرده‌فروشی در محدوده با ۳۳ مرکز)

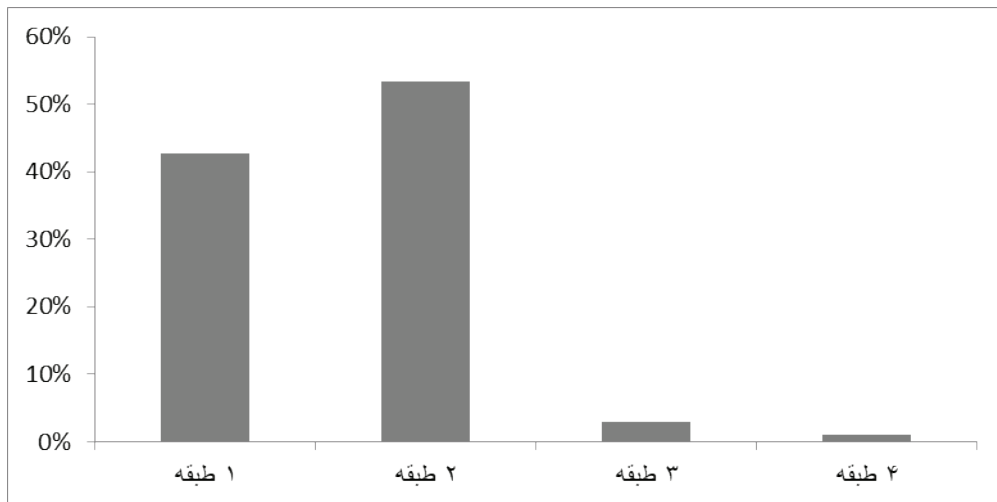
نقش محدود صنعتی (فعالیت‌های مرتبط با تولید پوشاک، صنایع غذایی و تولید سایر محصولات فلزی فابریکی)

- اندک بودن سهم فعالیت‌های خدماتی (بهداشتی، آموزشی و خدمات برتر)

ه- شاخص‌های زیرساخت‌های شهری

از جمله ویژگی‌های سکونتگاه‌های غیررسمی عدم برخورداری مناسب از تأسیسات و تجهیزات شهری است اما بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که علیرغم ویژگی فوق، محدودی موردنظر از امکانات حداقلی شریان‌های زیرساختی برخوردار می‌باشند. در طبقه‌بندی سکونتگاه‌های غیررسمی کشور می‌توان دودسته بندی کلان انجام داد:

آن دسته از سکونتگاه‌ها که از امکانات آب و برق و در سطح پایین‌تر امکانات تلفن برخوردار هستند. از جمله سکونتگاه‌ها به شمار می‌آیند که به‌طور غیررسمی در پوشش خدمات‌رسانی رسمی بعضی از دستگاه‌های

شکل شماره (۴): تعداد طبقات کاربری مسکونی محله امیر عرب (منبع: مطالعات میدانی نگارنده)

اصلی و در بین بست‌های طول کوتاه از لوله‌های به قطر ۶۳ سانتیمتر استفاده می‌شود. حریم لوله‌های آب‌رسانی ۶۳ سانتیمتر برابر ۴ متر از هر طرف و در مجموع ۸ متر و حریم لوله‌های آب‌رسانی با قطر ۱۰۰ سانتیمتر برابر ۵ متر از هر طرف و در مجموع ۱۰ متر است. همان‌طور که ذکر شد نحوه ارائه حق اشتراک آب در محدوده‌های حاشیه‌ای بافت و قسمت‌هایی که جدیداً ساخته می‌شوند این‌گونه است که مجوز استفاده از آب‌لوله‌کشی در صورتی صادر می‌گردد که شبکه لوله‌کشی تا قطعه موردنظر کشیده شده باشد. درحالی‌که این‌گونه نباشد حق اشتراک در صورتی به پلاک داده می‌شود که پلاک موردنظر از طرف شهرداری دارای جواز ساخت باشد (مهندسين مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

تأسیسات و تجهیزات برق: حدوداً ۹۷/۲ درصد از اهالی این محدوده از امکان استفاده برق بهره‌مند می‌باشند و حدود ۲/۸ درصد از این اهالی از برق به‌صورت غیرمجاز استفاده می‌کنند. استفاده غیرمجاز در این محدوده عمدتاً به‌صورت استفاده مستقیم

تأمین خدمات شهری قرار گرفته‌اند و چندان مشکلی برای ادغام در پیکره شهر ندارند و سرانجام موردپذیرش همه دستگاه‌های مدیریت شهری قرار خواهند گرفت و این بدین معناست که این سکونتگاه‌ها بالاخره در زمره محلات فقیرنشین شهر به‌طور رسمی و در محدوده قانونی و خدمات‌رسانی شهر قرار خواهند گرفت؛ اما دسته دوم سکونت گای بسیار نابهنجار می‌باشند که از کمترین امکانات زیرساختی بهره‌ر برده‌اند و مشکلات عدیده‌ای برای ابقاء و توسعه این‌گونه سکونتگاه‌ها وجود دارد (مهندسين مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸). تأسیسات و تجهیزات آب و فاضلاب: حدود ۹۹ درصد از اهالی محدوده امیر عرب از آب‌لوله‌کشی بهره‌مند می‌باشند. ۱ درصد باقیمانده شامل ساختمان‌های نوساز است که در مرحله گرفتن حق اشتراک می‌باشند درصد از اهالی این محدوده دارای حدود ۹۱/۳ درصد از اهالی این محدوده دارای سیستم فاضلاب می‌باشند. از لحاظ کیفیت شبکه لوله‌کشی در این محدوده دارای وضعیت مناسب است جهت انتقال آب در داخل بافت‌ها از لوله‌هایی به قطر ۱۰۰ سانتیمتر در کوچه‌های

جدول شماره (۷): سطح و سرانه کاربری‌های وضع موجود محله امیر عرب (منبع: نگارنده)

نوع کاربری	سطح کاربری‌های موجود	سرانه کاربری‌های موجود	سرانه‌های پیشنهادی	سطح مورد نیاز در حال حاضر
مسکونی	۵۰۵۱۰۰	۲۹/۴۵	۳۶/۴	۶۷۳۴۹۵
تجاری	۱۵۴۳۱	۰/۹۰	۱/۱	۱۹۵۴۶
آموزشی	۱۸۸۶	۰/۱۱	۲/۸	۴۹۲۰۹
ورزشی	۶۶۸۶	۰/۳۹	۲/۱	۳۶۶۹۲
درمانی	۱۷۱	۰/۰۱	۱/۱	۲۰۲۳۲
فرهنگی مذهبی	۱۳۸۸۸	۰/۸۱	۱/۴	۲۴۱۷۵
فضای سبز	۲۹۱۴	۰/۱۷	۱۲/۰۷	۲۰۶۹۵۲
تأسیسات شهری	۵۱	۰/۰۰۳	۶/۳	۱۰۹۰۴۸
معابر	۱۵۶۰۲۸	۹/۱۰	۲۱/۱	۳۶۲۴۶۶
بایر	۱۷۸۶۴۰	-	-	-

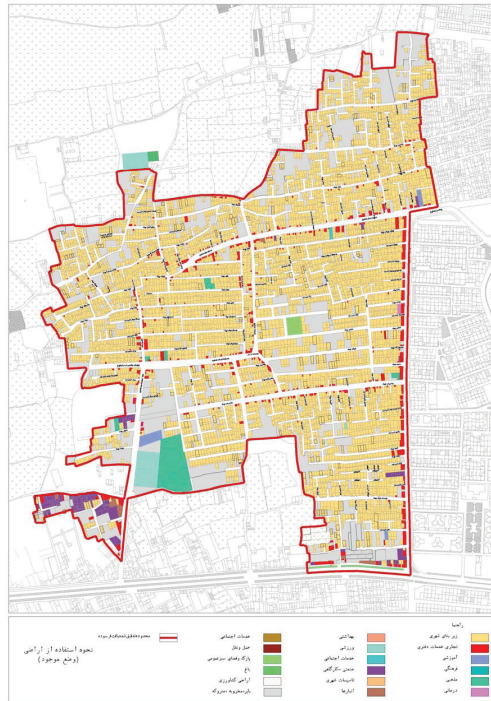
میدانی به نظر می‌رسد که تقریباً ۹۵ درصد محله امیر عرب از تأسیسات مخابراتی و تلفن برخوردار می‌باشند.

با استناد به اطلاعات بالا زیرساخت‌های شهری در اسکان غیررسمی محله امیر عرب در وضعیت مناسبی قرار دارد یا حتی دسترسی به سایر خدمات به دلیل فاصله اندک با شهر امکان‌پذیر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد خوشبختانه سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اصفهان به لحاظ دسترسی به خدمات زیرساختی در وضعیت نسبتاً مطلوبی به سر می‌برند. لازم به ذکر است به لحاظ اولویت و اهمیت وجود هر یک از امکانات زیرساختی برای زندگی و تشکیل هسته‌های سکونتگاه‌ها، امکانات آب و برق مهم‌ترین امکاناتی هستند که نقش مؤثری در شکل‌گیری و تضمین بقاء این گونه سکونتگاه‌ها دارد و معمولاً نسبت برخوردار از این دو بالاتر از امکانات تلفن، شبکه گازرسانی و فاضلاب است.

از شبکه انتقال برق است و در موارد بسیار کم دست‌کاری کنتور مشاهده می‌شود. شرکت توزیع برق جهت بهبود درکم شدن استفاده‌های غیرمجاز اقدام به اقساطی نمودن هزینه نصب کنتور برق نموده است. نحوه ارائه حق اشتراک برق در قسمت‌هایی که جدیداً ساخته می‌شوند این‌گونه است که مجوز استفاده از برق در صورتی صادر می‌گردد که شبکه برق تا پلاک موردنظر کشیده شده باشد و درحالی‌که این‌گونه نباشد حق اشتراک در صورتی صادر می‌گردد که پلاک موردنظر از طرف شهرداری دارای جواز ساخت باشد. ایجاد شبکه جدید توسط اداره برق منوط به هماهنگی با شهرداری و گرفتن مجوز حفر از شهرداری است (مهندسین مشاور طرح و معماری، ۱۳۸۸).

تأسیسات و تجهیزات گاز: با توجه به مشاهدات میدانی به نظر می‌رسد به‌طور کلی محدوده برخوردار از شبکه گازرسانی است و به‌غیر از برخی ساخت‌وسازهای خلاف. تأسیسات و تجهیزات مخابرات: با توجه به مشاهدات

(CDS) به برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته است که به‌طور خلاصه می‌توان از مطالعاتی که در زمینه‌های کالبدی، جمعیتی اجتماعی، زیست‌محیطی، اقتصادی و زیرساخت‌های شهری در محله امیر عرب صورت گرفت چنین جمع‌بندی کرد که کمبود زیرساخت‌های شهری، در سایه‌روشن قرار گرفتن بافت، برخورد به یک دیواره اقتصادی قوی و نفوذ بافت‌های اقتصادی به جهت بهره‌وری غیرمسکونی به درون بافت، ساختارهای نامناسب زیست‌محیطی، تحولات سیاسی آن‌هم به‌صورت شوک‌های آتی، تحولات اقتصادی با به وجود آمدن نقدینگی یا کم شدن نقدینگی در بافت، اقدامات ضربتی برای رفع معضلات اجتماعی، پایین بودن سطح سواد و بهداشت به‌عنوان دو شاخصه اصلی سازمان بهداشت جهانی در محدوده‌های غیررسمی همه و همه پیدایش و حیات چنین سکونتگاه‌های غیررسمی را باعث شده‌اند. لیکن محدوده دارای نقاط ضعف و محدودیت‌هایی است که تأثیر مستقیم در شکل‌گیری سکونتگاه غیررسمی داشته‌اند و از سوی دیگر نقاط قوت که می‌تواند پایه‌ای برای اقدامات محرک، پشتیبان یا مشوق باشد و با توجه به پتانسیل شرایط و بستر شکل‌گیری و مطابق طرح‌های فرادست دارای امکان بالقوه برای بهبود شرایط و اتصال کالبدی و عملکردی در زنجیره دادوستد با شهر است؛ اما آنچه باید به آن اشاره نمود وجود تنوع بیش‌ازحد پارامترهای تأثیرگذار و تفاوت و گاه تناقض و ناهماهنگی بین این پارامترهاست که باعث آشفتگی و ناخوانایی شخصیت کالبدی حوزه شمال بوده است. به‌طور کلی به نظر می‌رسد محدوده با شرایط نوین بیش از هر زمان امکان بهبود و برنامه‌ریزی را دارد و با اقدامات به‌روز و کلیدی می‌توان باعث بهره‌گیری حداکثری از پتانسیل‌های

شکل شماره (۵): نحوه استفاده از اراضی (وضع موجود)

جداول سوات محله امیر عرب

در این مرحله با توجه به اهداف و سؤالات مدنظر در این پژوهش برای کسب دیدی جامع و مبتنی بر واقعیت از طریق مصاحبه با کارشناسان و مسئولان مرتبط و همچنین با بررسی‌های صورت گرفته روی محیط داخلی و خارجی، فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها در پنج بعد زیست‌محیطی، کالبدی (عملکردی، کاربری)، فرهنگی اجتماعی، اقتصادی و شبکه حرکت و دسترسی مورد شناسایی قرار گرفت. در این بخش، به تهیه فهرستی از نقاط قوت و ضعف و تهدید و فرصت اقدام کرده‌ایم.

نتیجه‌گیری

این پژوهش مبتنی بر رویکرد استراتژی توسعه شهری

جدول شماره (۸): ماتریس سوات در سکونتگاه‌های غیررسمی محله امیر عرب (منبع: مطالعات میدانی)

تهدید	فرصت	ضعف	قوت	
<p>T₁: عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در محدوده‌های داخلی محله</p> <p>T₂: تهدید خصلت محدوده در جذب اقبال کم‌درآمد و ایجاد مسکن ارزان‌قیمت و ناامن</p> <p>T₃: تهدید رشد سریع سکونتگاه غیررسمی و خارج از محدوده شهر امیر عرب</p> <p>T₄: تهدید ورود مهاجرین به بخش‌های شمالی اصفهان</p> <p>T₅: نبود مراکز محلی بسیار فعال و مرتبط با هر بخش</p> <p>T₆: احداث معابر جدید و غریب شهری و الگوهای بلندمرتبه‌سازی در اطراف محله باعث ایجاد ترافیک</p> <p>T₇: عدم توجه مدیریت شهری جهت ساماندهی کالبدی</p>	<p>O₁: فرصت اراضی باز در مجاورت محدوده در راستای استفاده به‌عنوان اراضی پشتیبان نوسازی یافت و آینده اسکان و توسعه در محدوده</p> <p>O₂: فرصت پیوند و ایجاد ساختار مناسب عملکردی در محورها</p> <p>O₃: امکان استفاده از تأثیر قطب‌های جذاب اقتصادی اجتماعی و محرک‌های توسعه نوسازی در محدوده و حوزه فراگیر</p> <p>O₄: فرصت مجاورت با شریان‌های اصلی و مهم منطقه‌ای مانند خیابان کاوه، امام خمینی و بهارستان</p> <p>O₅: وجود اراضی بایر و مخروبه پیرامون محله جهت ایجاد کاربری‌های موردنیاز</p>	<p>W₁: ضعف کیفیت محیطی ابنیه مخروبه موجود</p> <p>W₂: عدم وجود پیوند کالبدی مابین حوزه هم‌جواری و محدوده</p> <p>W₃: ریزدانی و غیراستاندارد بودن ساخت‌وسازها</p> <p>W₄: عدم وجود راه آسفالت در بعضی از معابر</p> <p>W₅: پایین بودن میانگین سلامت ابنیه</p>	<p>S₁: جلوگیری کامل از ساخت‌وسازهای غیرمجاز</p> <p>S₂: قطعه‌بندی و ویژگی‌های اولیه مناسب برای بافت مسکونی در اکثر نقاط</p> <p>S₃: وجود سرانه نسبتاً مطلوب مسکونی</p> <p>S₄: تعریض یا ایجاد برخی از محورهای مهم محلی مورد تأکید طرح بالادست</p> <p>S₅: وجود سیستم حمل‌ونقل عمومی نسبتاً مناسب در کنار محدوده</p>	شاخص کالبدی
<p>T₁: وجود مهاجرت اقبال اجتماعی از طبقه پایین به شهر اصفهان</p> <p>T₂: ناهمخوانی آمدن پاتوق‌های جرم و جنایت و بزهکاری اجتماعی درون محدوده</p> <p>T₃: خروج نیروی کار جوان از بافت</p> <p>T₄: خصلت محدوده در جذب اقبال کم‌درآمد</p> <p>T₅: عدم توجه و اهتمام لازم مدیریت شهری جهت ساماندهی محیطی و اجتماعی محدوده</p>	<p>O₁: امکان برگزاری کارگاه‌های آموزشی جهت ارتقا سطح فرهنگی و اجتماعی ساکنین محدوده</p> <p>O₂: احداث کاربری‌های مرتبط با در مقیاس شهر در محله</p> <p>O₃: وجود طرح رونق بخشی و ساماندهی در محدوده از جمله پیشنهاد‌های طرح بازنگری</p> <p>O₄: تغییر الگوی مهاجرت که بیشتر منشأ شهری پیدا کرده در سال‌های اخیر</p>	<p>W₁: کمبود امکانات و تسهیلات فراغتی و تفریحی</p> <p>W₂: تراکم جمعیتی بالا</p> <p>W₃: اکثریت جمعیت شاغل در مشاغل کارگری و تولیدی</p> <p>W₄: معضلات اجتماعی متعدد</p> <p>W₅: ایجاد خرده‌فرهنگ‌های نامناسب بافرهنگ شهری</p> <p>W₆: عدم رضایت قشر جوان از تعاملات اجتماعی و در نتیجه تمایل به مهاجرت از سوی آن‌ها</p>	<p>S₁: وجود جمعیت جوان</p> <p>S₂: نرخ بیکاری نسبتاً کم</p> <p>S₃: میزان باسوادی بالا و معادل متوسط کل شهر اصفهان</p> <p>S₄: وجود انگیزه در ساکنین برای کار و کسب درآمد</p>	شاخص‌های جمعیتی و اجتماعی
<p>T₁: تجمع زباله‌ها و نخاله‌های ساختمانی محلات مجاور در زمین‌های بایر محله</p> <p>T₂: کمبود فضای مطلوب و تمیز</p> <p>T₃: خطر آب‌گرفتگی در معابر و ایجاد مشکلات زیست‌محیطی</p> <p>T₄: خطر تجمع زباله و معتادین</p>	<p>O₁: ایجاد فضاهای سبز مطلوب در آینده</p> <p>O₂: نورگیری مناسب</p> <p>O₃: وجود چند نقطه دارای پوشش گیاهی چشم‌نواز (البته کوچک)</p> <p>O₄: وجود فضاهای باز بایر</p>	<p>W₁: وجود آلودگی‌های زیست‌محیطی در فضاهای مخروبه و بایر</p> <p>W₂: نبود فضای سبز در محله</p> <p>W₃: کمبود کاربری درمانی در محله</p> <p>W₄: وجود صنایع آلوده‌کننده محیط‌زیست در محدوده</p> <p>W₅: تعداد انبازها و کارگاه‌های صنعتی</p> <p>W₆: عدم نظافت معابر غیر اصلی</p>	<p>S₁: وجود عناصر طبیعی مانند کوه‌های اطراف و تعداد کمی زمین‌های سبز</p> <p>S₂: جهت‌گیری مناسب پلاک‌ها در قسمت‌های ارگانیک</p> <p>S₃: وجود چند نقطه دارای پوشش گیاهی چشم‌نواز (البته کوچک)</p>	شاخص زیست محیطی
<p>T₁: از دست دادن توان فعالیت پذیری کنونی تعطیلی کارگاه‌های فعال در محدوده</p> <p>T₂: توسعه فعالیت‌های غیررسمی با تبدیل بدون برنامه کاربری‌های مربوط به کارگاه‌های غیرفعال و تبدیل آن‌ها به مسکونی</p> <p>T₃: شکل‌گیری بی‌برنامه رسته‌های تجاری در منطقه و از دست رفتن توان سکونت‌پذیری</p> <p>T₄: بروز توسعه نامتوازن در محدوده</p>	<p>O₁: نقش و عملکرد تعیین‌شده برای محدوده در طرح جامع</p> <p>O₂: امکان جذب سرمایه‌های خارج از بافت</p> <p>O₃: امکان ایجاد شرکت‌های تعاونی برای جلب مشارکت ساکنان برای بهسازی و نوسازی بافت</p> <p>O₄: امکان ایجاد فعالیت‌های مرتبط با پیرامون به‌ویژه صنایع تبدیلی کشاورزی</p> <p>O₅: امکان ایجاد رسته‌های خرید و خدمات مولد</p>	<p>W₁: کاهش میزان سکونت‌پذیری در منطقه</p> <p>W₂: اسکان اقبال متوسط رو به پایین در منطقه</p> <p>W₃: پایین بودن نسبی سطح درآمد خانوارهای ساکن در محدوده</p> <p>W₄: بالا بودن تعداد جمعیت غیرفعال در محدوده</p> <p>W₅: پایین بودن میزان مهارت نیروی کار به‌ویژه شاغلین</p> <p>W₆: فقدان نقش ویژه اقتصادی</p>	<p>S₁: بهتر بودن وضعیت توان اقتصادی خانوارهای ساکن در شرق محله در مقایسه با سایر نقاط</p> <p>S₂: دسترسی به نیروی کار ساده و متروکه</p> <p>S₃: فعال و پاسخگو بودن مغازه در داخل محله</p> <p>S₄: پایین بودن میزان اجاره‌بها و قیمت زمین و مسکن در محدوده</p> <p>S₅: بالا بودن نسبی تعداد شاغلین</p> <p>S₆: بالا بودن سهم خانوارهای با درآمد نسبتاً مناسب</p>	شاخص اقتصادی
<p>T₁: کمبود زیرساخت‌های شهری در حاشیه‌های محدوده</p>	<p>O₁: وجود اراضی باز در مجاورت محدوده در راستای استفاده به‌عنوان اراضی پشتیبان نوسازی یافت به دلیل توصیه طرح بالادست و آینده اسکان و توسعه در محدوده</p>	<p>W₁: وجود برخی انشعابات غیرمجاز از تأسیسات شهر</p> <p>W₂: نبود شبکه فاضلاب در برخی از بخش‌ها</p>	<p>S₁: وجود زیرساخت‌های شهری مشابه با سایر محلات شهر اصفهان</p>	شاخص زیرساختی

موجود در جهت ارتقاء مؤلفه‌های کیفی زندگی و پیاده کردن اهداف و اصول استراتژی توسعه شهری برای بهبود و برنامه‌ریزی محله امیر عرب شد.

پیشنهادها

- ❖ تأسیس دفتر نوسازی محلی آموزش‌دهنده و سازمان‌دهنده و واسط میان ساکنان، سرمایه‌گذاران، مدیریت شهری
- ❖ جلب مشارکت مردمی در یک فرآیند بلندمدت با استفاده از راهکارهای مدیریتی-اجتماعی و کمک به نوسازی
- ❖ تعیین تخفیف‌ها و یا بخشودگی عوارض نوسازی، تراکم، تغییر کاربری، پارکینگ و... با هماهنگی شهرداری
- ❖ تدوین منابع اطلاعاتی از گروه‌های بزرگ و کوچک سازمان‌دهی شده برای جمع‌آوری طرح پیشنهادی و ارائه به مالکان، سازندگان و در موارد موردنیاز سرمایه‌گذاران
- ❖ کمک به اجرای طرح‌های کالبدی با اجازه احداث ساختمان‌هایی با کارکرد مختلط تجاری-مسکونی
- ❖ آماده‌سازی بخشی از توسعه‌های مسکونی هم‌جوار محدوده با امکانات کافی با قطعات مسکونی کوچک اما ضوابط ساخت و ساز محکم
- ❖ تأمین تسهیلات مالی ویژه برابر هزینه‌های کامل ساخت یک واحد مسکونی برای خانوار ساکن مالک
- ❖ تدوین چارچوب کالبدی برای اجرای ایده‌های اقتصادی سرمایه‌گذار و یا سازنده و توافقات
- ❖ بهره‌گیری از محدوده‌هایی که طرح بالادست به‌عنوان محدوده‌های پشتیبان نوسازی محله نام‌برده و ایجاد مجتمع‌های مسکونی در آنها
- ❖ برگزاری کارگاه‌هایی با محوریت اطلاع‌رسانی

درباره طرح و سیاست‌های آن، پیشنهادهای طرح و نحوه مشارکت در نوسازی محدوده

فهرست منابع

- اکبری، نیوشا، طغیانی، شیرین، عدلیب، علیرضا، محمدی، محمود (۱۳۹۹): سنجش اولویت ابعاد تاب‌آوری در قوانین بازآفرینی بافت‌های فرسوده) مورد مطالعه: محله سیروس، تهران، فصلنامه علوم محیطی، ۱۸ (۲)، ۱۱۱-۱۳۰
- امیریاراحمدی، محمود (۱۳۸۲): به سوی شهرسازی انسان‌گرا، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- پوریامهر، رضا (۱۴۰۰): تحلیل و ارزیابی بافت فرسوده و ناکارآمدی شهری به منظور بازآفرینی شهری (مطالعه موردی: شهرستان خرم‌آباد) با استفاده از مدل SWOT، جغرافیا و روابط انسانی، ۳ (۴)، ۵-۵۸۴
- جورلی، ریچارد و دیگران (۱۳۶۸)، ترجمه احمد خزایی، انتشارات وزارت برنامه‌بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی.
- حاتمی نژاد، حسین، منوچهری میان‌دوآب، ایوب، بهارلو، ایمان، ابراهیم پور، احمد و حجت حاتمی نژاد (۱۳۹۱): شهر و عدالت اجتماعی: تحلیلی بر نابرابری‌های محله‌ای (مطالعه‌ی موردی: محله‌های قدیمی شهر میان‌دوآب)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۸۰، ۶۳-۴۱.
- حاج یوسفی، علی (۱۳۸۱)، حاشیه‌نشینی شهری و فرآیند آن، فصل‌نامه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم
- حاج یوسفی، علی (۱۳۸۲): پدیده حاشیه‌نشینی شهری قبل از انقلاب، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، جلد اول.

- برنامه‌ریزی شهری.
- همدانی، پریسا، رجبی، آزیتا (۱۴۰۲): عوامل مؤثر بر آسیب‌پذیری فضای شهر با رویکرد مدیریت بحران مطالعه موردی: شهر رباط‌کریم، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۶۸، ۴۲۷-۴۴۴.
- Cities Alliance (2004a), CDS in China A Manual of CDS Cities Alliance, Washington, D.C.
- Cities Alliance (2006a), Cities Alliance Working with Cities Alliance.
- Las Casas, G.B; Tilio, L; Tsoukiàs, A. Public decision processes: The interaction space supporting planner's activity. In Computational Science and Its Applications—ICCSA 2012, Proceedings of the 2012 International Conference on Computational Science and Its Applications (ICCSA 2012), Salvador de Bahia, Brazil, 18–21 June 2012; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2012; pp. 466–480.
- Mondini, G. La valutazione come processo di produzione di conoscenza per il progetto. Valori e Valutazioni 2009, 3, 5–17.
- Naess, P. Urban planning and sustainable development. Eur. Plan. Stud. 2001, 9, 503–524. [CrossRef]
- United Nation Human Settlements Programme (UN_HABITAT), UMP City Development Strategy, Nairobi, Kenya, 2002.
- حسامیان، فرخ و دیگران، (۱۳۸۵): شهرنشینی در ایران، تهران: انتشارات آگاه.
- دهقانی تفتی، عباس، برومند، ریحانه (۱۴۰۱): امکانسنجی کار بست استراتژی‌های باز آفرینی شهری پایدار در بافت‌های فرسوده و ناکارآمد کلان شهرها (مطالعه موردی محلات انصار و اروند مشهد)، مجله علوم جغرافیایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، ۱۸ (۳۹)، ۶۹-۸۶.
- زاهد زاهدانی، سید سعید، (۱۳۶۹)، حاشیه‌نشینی، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
- شکوئی، حسین، (۱۳۷۳)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری جلد اول، تهران: سمت.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۱)، به‌سوی تدوین راهبرد ملی ساماندهی اسکان غیررسمی - از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی، فصل‌نامه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم.
- مهندسین مشاور طرح و معماری، طرح ساماندهی محله‌ی امیر عرب منطقه ۱۲ شهرداری اصفهان، (۱۳۸۸).
- نادریان، زهرا (۱۳۹۶) بازآفرینی فرهنگی اجتماعی فضاهای شهری با هدف ارتقاء هویت محله‌ای (مطالعه موردی: محله سنگشیر همدان، مطالعات محیطی هفت حصار، شماره نوزدهم، ۶، ۹۶-۸۷).
- نژدغی، نسترن (۱۳۹۴): نوزایی شهری به‌مثابه بازتولید سنت در شهر با رویکرد ایجاد سازمان فضایی نوین در شهر اسلامی بافت تاریخی شیراز، اولین همایش ملی معماری ایرانی، اسلامی (سیمای دیروز چشم‌انداز فردا)، جلد سوم، ۲۰۳۶-۲۰۵۰.
- هاروی، دیوید (۱۳۷۰)، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان، انتشارات شرکت پردازش و

Planning the development of marginal settlements in metropolises with the approach of urban development strategy (CDS) (Case study: Amir Arab neighborhood of Isfahan)

Keyvan Rafiei

Department of Architecture and Urban Planning, Isfahan (khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Ahmad Najafi

Department of Architecture and Urban Planning, Isfahan (khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Bahareh Tadayon

Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Isfahan (khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

Abstract

Marginalization is a consequence of the rapid growth of urbanization in modern society and a big problem that metropolises face, especially in developing countries. Where the current government policy to eradicate marginalization is contrary to one of the basic human rights of immigrants, the gradual integration of such areas in cities is the most humane and realistic way to improve the living space of these areas. This type of settlement is growing rapidly in the city of Isfahan. Amir Arab district is an informal and marginal settlement of Isfahan city. This study deals with physical, economic, social, demographic, environmental, and urban infrastructure indicators as key criteria for analyzing and evaluating informal settlements in the Amir Arab region. The main goal of this research is to plan marginal and informal settlements for the Amir Arab district, which will be prepared and compiled based on the approach of urban development strategy (CDS). This study used the descriptive-analytical analysis method, and the required data was obtained from library sources and a field survey. The random sampling method has been used to identify the strengths and weaknesses, opportunities and threats of the SWOT method and finally it has led to providing suitable strategies for planning this type of settlement. To confirm the hypotheses and their validity, the chi-square test was used.

Keywords: informal settlements, CDS, urban planning, marginalization, urban development.

Investigating How Defenseless Urban Spaces Are Formed

Mohtaram Bahmae

Ph.D in Sociology, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran

Asghar Mohammadi

Assistant Professor, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran

Abstract:

The social and political history of the city is the history of defending the city security or urban community. In addition to space, this security includes human society as well, that if the elites of the meaning and manner of communication are not manifest to them, they feel insecure and find the urban space unsafe or in some way defenseless, and forms of alienation are manifested in them especially spatial alienation, collective alienation and finally alienation from the city. Urban alienation and its forms under the influence of cultural, social, economic and political characteristics of capitalist cities and types of governance and the tools used in development and change in the morphology and space of the city, as well as the way of communication that determines the pulse of urban life. Also, the effect of initial education is manifested as social capital. It seems that ignoring the mentioned components, based on defensible spaces and the function of some defensible spaces into indefensible spaces (changing places into non-places) is one of the main factors in the formation of defenseless spaces in cities. This study examines whether there are unsafe spaces and places in Iranian society, and if so, what was its course and what factors have formed it? then, the criteria compiled and taken from the theories, articles and books that were somehow related to the mentioned subject have been examined. The research method is descriptive. The collection of information is based on documents, and the studied community is the defenseless area of Isfahan province. The findings of the research derived from the documents and data collection from different sources demonstrated that spaces overlapping with the ultimate areas of social issues have been considered as the most unsafe spaces.

Keywords: Urban Spaces, Governance, Environmental And Physical Design, Defenseless Space, Urban Defenseless Spaces, Place And Non-Place

Providing effective solutions to improve the efficiency of Isfahan Municipal Housing Cooperative

Ali Shafiee Darafshani

Ph.D Student in Urban Planning, Isfahan Municipality, Isfahan, Iran

Abstract:

Based on the results and statistics obtained from the cost and income of urban households in Iran, the average cost of housing in the cost basket of urban households is approximately 35% (more than 50% in Tehran), which is more than It also reaches 75%. Meanwhile, in the successful countries of the world, efforts have been made to ensure that this share does not exceed its permitted and conventional limit, which is less than 15%. Also, with the growth of the urban population, especially in the period after the Islamic Revolution, Iran faced a housing crisis. Therefore, various companies and departments decided to establish housing cooperatives and the cooperatives became its present form. The purpose of this research is to provide effective solutions to improve the efficiency of Isfahan municipal employees' housing cooperative. This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of nature and method. To collect the required data, two documentary and field methods have been used. This research was carried out using the strategic analysis (SWOT) method. To interview and complete the questionnaire, 65 experts and experts related to the field of urban planning in Isfahan province and university professors were used. The obtained results show, in the strengths section; The existence of specialist forces, in the area of weaknesses; The low level of cooperation between organizations and cooperatives in the evaluation of external factors; The per capita provision of housing in the province and the lack of confidence of the banks in the cooperative due to delayed installments are the most important factors. Also, the prioritization of applicable strategies to improve the efficiency of Isfahan Municipal Housing Cooperative is presented in this research.

Keywords: Solution, Promotion, Productivity, Cooperation, Housing cooperative.

Social area analysis at seventh district of Isfahan by use of three-construct model and overlapping map technique

Maryam Arab Loudaricheh

Ph.D candidate in urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art University of Isfahan, Isfahan , Iran

Afsaneh Talebi Varnosfaderani

Ph.D candidate in urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art University of Isfahan, Isfahan , Iran

Mahmud Mohammadi

Associate professor of Urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art University of Isfahan, Isfahan , Iran

Abstract:

The analysis of social areas describes the mechanism by which households select or are assigned specific residential areas within the city. This mechanism is not definitive and there is no clear plan related to it. For this purpose, for the analysis of social areas, it is necessary to use a method that solves the different spatial complexities within and between departments. In the meantime, the model of three constructions is considered as one of the comprehensive and integrated methods in the analysis of social areas, which separates or differentiates social areas based on three factors: socio-economic status, housing and household status, and segregation or racial discrimination. For this reason, in the current research, using the descriptive-analytical method and the three-structure model, firstly, it determined the criteria that can be used in determining the social areas in the seventh district of Isfahan city as the case study of this research, and then, based on the overlapping map technique, the resulting maps of criteria have been combined and finally, the social areas of 7th district of Isfahan have been depicted in a map based on the analyzes carried out.

Keywords: Social areas, Socio-economic status, Social capital, Three construct model

Examining the experience of planning bicycle routes in Montreal

Saba Khalaji

Master's student in urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art
University of Isfahan, Isfahan , Iran

Masha Isa Pare

Master's student in urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art
University of Isfahan, Isfahan , Iran

Shaghayegh Nasiri

Master's student in urban planning, Faculty of Architecture and Urbanism, Art
University of Isfahan, Isfahan , Iran

Abstract:

Nowadays, due to the expansion of cities, the need for transportation has increased greatly, and the pollution caused by fossil fuels has caused developed countries to take steps to use clean transportation, especially human-oriented transportation. In the meantime, Montreal, Canada, as the third bicycle-friendly city with suitable cycling routes and benefiting from the world's latest technologies in this area, is a good example to study to benefit from the methods and tools used in this city. In this article, the policies used to promote cycling and the study of bicycle-related infrastructure are discussed. In order to gain a deep insight into bicycle transportation in Montreal, this article has investigated the history of the expansion of transportation in this city and examined the physical and non-physical measures taken in Montreal. Also, by studying and evaluating future programs in the field of bicycle transportation in Montreal, she is trying to reach new approaches to achieve bicycle-friendly, efficient and safe cities in Iran. While presenting potential solutions based on the methods already implemented in Montreal, it seeks to achieve more coherent and continuous approaches for the future policy in Iran, for the use and promotion of cycling as well as its role in the implementation of new social policies.

Keyword: Bike, Montreal, Canada, Bike path, Bike friendly city

Recognition the Concept of a happy city Based on Global Experiences and documents

Sahar Samavati

Ph.D in Urbanism, Tarbiat Modares University, Urban Happiness Researcher, Researcher of Delft University, Netherland.

Abstract:

The approach of the happy city from new perspectives in the contemporary literature of urban planning and expression of perception. Despite the significant effect of urban environment characteristics on citizens' emotions, urban design components and urban policies have been less explored. According to the global data, Iran ranks unfavorably in the area of happiness, and part of this is related to the quality of urban spaces and the occurrence of happiness there. This article seeks to identify the concept of a happy city by analyzing strategies, guiding principles, and actions conducted in theoretical studies and global experiences. The results of this research show that the most important concepts affecting urban happiness are the concepts of macro-society policies, physical aspects, quality of urban space and quality of life, which are realized at three national macro levels, middle levels of urban management, and micro levels of improving urban quality.

Keywords: Happiness, Happy city, Happiness in the city, Urban atmosphere

Index of articles

**Recognition the Concept of a happy city Based on Global Experiences
and documents 5**

Sahar Samavati

Examining the experience of planning bicycle routes in Montreal 19

Saba Khalaji, Masha Isa Pare, Shaghayegh Nasiri

**Social area analysis at seventh district of Isfahan by use of three-
construct model and overlapping map technique 31**

Maryam Arab Loudaricheh, Afsaneh Talebi Varnosfaderani

**Providing effective solutions to improve the efficiency of Isfahan
Municipal Housing Cooperative 43**

Ali Shafice Darafshani

In vestigating How Defenseless Urban Spaces Are Formed 53

Mohtaram Bahmae, Asghar Mohammadi

**Planning the development of marginal settlements in metropolises with
the approach of urban development strategy (CDS) (Case study: Amir
Arab neighborhood of Isfahan) 73**

Keyvan Rafiei, Ahmad Najafi, Bahareh Tadayon

Journal of Space and Place Researches

Number 22, Spring 2022

Concessionaire: Academic Center for Education Culture and Research

---

Director responsible: Mehdi Zhiانpour

Chief editor: Mohamad Masoud

Specialized secretary: Ehsan Ranjbar

Editorial board:

Nematullah Akbari, Hamed Bakhshi, Frozandeh Jafarzadehpour, Ali Hassani, Nematullah Fazeli, Mahmoud Ghalenoei, Mohammad Masoud, Mehdi Montazer al-Hojjah, Morteza Mirgholami

---

Administration Manager: Khatere Amiri

Editorial director: Elham Ghasemi

Executive director: Faezeh Kamali

Persian editor: Saeedeh Harandizadeh

English editor: Rezvan Zafari

Cover designer: Erfan Gholami

Sketch on the cover: Ziba Azar

Layout: Jafare Khoddady

Dedicated site: www.jspr.ac.ir

Email: jsprjdisf@gmail.com

License no. 78539 of the Ministry of Culture and Islamic Guidance

---

ISSN: 2538-6050

Quarterly articles will be displayed in the following databases:

---

www.noormags.com

---

www.magiran.com

---

www.Civilica.com

---

www.ensani.ir

Journal of Space and Place Researches

Volume 2, NO 22, Spring 2022

- Recognition the Concept of a happy city Based on Global Experiences and documents
- Examining the experience of planning bicycle routes in Montreal
- Social area analysis at seventh district of Isfahan by use of threeconstruct model and overlapping map technique
- Providing effective solutions to improve the efficiency of Isfahan Municipal Housing Cooperative
- Investigating How Defenseless Urban Spaces Are Formed
- Planning the development of marginal settlements in metropolises with the approach of urban development strategy (CDS) (Case study: Amir Arab neighborhood of Isfahan)

ISSN: 2538-6050